

ԱՅ Մ ՓՅՈՒՔ Հանրագիտարան

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Հովհաննես Այվազյան

(գլխավոր խմբագիր-տնօրեն),

Արամ Սարգսյան

(գլխավոր խմբագրի տեղակալ, հատորի պատասխանատու խմբագիր),

Կոստանդին Խուդավերդյան, Չավեն Եկավյան,

Արման Կիրակոսյան, Էդուարդ Մելքոնյան

Երևան 2003

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԱՑՅԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ (ԱՄՆ)

Պետություն Հյուսիսային Ամերիկայում: Տարածքը՝ 9518,9 հզ. կմ²:
Բնակչությունը՝ 292 մլն (2003): Մայրաքաղաքը՝ Վաշինգտոն (607 հզ.):
Հայերի թիվը՝ շուրջ 1,2 մլն:

Դիվանագիտական հարաբերություններ Հայաստանի Հանրապետության և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների միջև հաստատվել են 1992-ին:

Հայերը Հյուսիսային Ամերիկայում բնակություն են հաստատել XVII դ. առաջին տասնամյակներից: Այստեղ եկած առաջին հայի՝ պարսկահպատակ Ջոն Մարտինի անունը հիշատակվում է 1618-ին (գրադվել է ծխախոտագործությամբ): 1653–54-ին Վիրջինիայի նահանգի կառավարչի հրավերով Թուրքիայից եկել են շերամաբույծ երկու հայ վարպետներ՝ շերամաբուծությունը զարգացնելու նպատակով: XVII–XVIII դդ. հայերի փոքրաթիվ խմբեր Ամերիկա են գաղթել Եվրոպայից (Լեհաստանից, Հունգարիայից, Հոլանդիայից), ինչպես նաև Հնդկաստանից և վերաբնակվել Վիրջինիա, Հարավային Կարոլինա, Ջորջիա նահանգներում: XVIII դ. 70-ական թթ. հայերի թիվն ԱՄՆ-ում հասել է 70-ի:

XIX դ. 30-ական թթ. սկսված հայերի նոր հոսքը հետևանք էր Արևմտյան Հայաստանում, Կիլիկիայում և Թուրքիայի հայաբնակ այլ վայրերում ամերիկյան միսիոներների քարոզչական, կրթալուսավորչական գործունեության: 1834-ին Կ. Պոլսի

միսիոներական դպրոցի սան 16-ամյա Խաչատուր Ոսկանյանը սկզբնավորել է հայ, մասնավորապես պոլսեցի, երիտասարդության հոսքը ԱՄՆ-ի բարձրագույն և առաջնակարգ ուսումնական հաստատություններ՝ դառնալով առաջին հայ մտավորականը Նոր Երկրում: 1861–1865-ին, քաղաքացիական պատերազմին հաջորդած տարիներին, երբ ԱՄՆ թևակոխել է արդյունաբերական բուռն զարգացման շրջան, ի թիվս «հին աշխարհի» շատ գաղթականների, ԱՄՆ են սկսել մեկնել հայերի խմբեր (հիմնական պատճառներն էին հայ գյուղացու տնտեսական քայքայումը, ծանր հարկերը, կյանքի և գույքի անապահովությունը օսմանյան Թուրքիայում): Նրանց մեծ մասը ձգտել է ժամանակավորապես աշխատելուց և որոշ գումար ձեռք բերելուց հետո վերադառնալ հայրենի բնակավայրեր: 1870-ական թթ. վերջին Նյու Յորքում, Ուստրում, Փորտլիդենում սկսել են ձևավորվել հայկական առաջին համալսարանները:

XIX դ. վերջին Թուրքիայում գործել են ավելի քան 160 միսիոներներ, 40 միսիոներական գիշերօթիկներում և 7 քոլեջներում սովորել են շուրջ 2700 տղա և աղջիկ (1899–1900-ին Կ. Պոլսի Ռոբերտ քոլեջի աշակերտների 74 %-ը հայեր և հույներ էին):

Օսմանյան Թուրքիայի գրեթե բոլոր խոշոր կենտրոններում ամերիկյան ավետարանական քարոզիչների կրթալուսավորչական գործունեության (եկեղեցիների, նախնական ու բարձրագույն դպրոցների, քոլեջների և մշակութային այլ օջախների ստեղծում) ծավալման հետևանքով XIX դ. 80-ական թթ. աճել է հայ, հիմնականում ամուրի (95 %) երիտասարդների արտահոսքը երկրի գրեթե բոլոր շրջաններից, գերազանցապես՝ Խաղաղության (40 %): Եվրոպական շուկաներում արդեն իսկ իրենց գործունեությունը տարածած հայ հարուստ վաճառականները ձեռնպահ էին մնում ԱՄՆ ներքափանցելուց: 1880-ական թթ. վերջից արդեն 1500 հայ ունեցող ԱՄՆ դարձել էր նաև քաղաքական ապաստան և գոր-

ծունեության ազատ դաշտ հայ հեղափոխական կուսակցական (ինչական, դաշնակցական) գործիչների համար:

Ժամանակի ընթացքում ԱՄՆ մեկնած հայերը տարածվել են գրեթե բոլոր նահանգներում՝ նախապատվություն տալով հայ բնակչություն ունեցող շրջաններին (Նյու Յորք, Մասսաչուսեթս, Ռոդ Այլենդ, Իլինոյս, Կալիֆոռնիա, Միչիգան, Փենսիլվանիա, Նյու Ջերսի, Զոնեթ-քիքս, Վիսկոնսին և այլն): «Հայաշատ քաղաքներից էին Նյու Յորքը, Ուստը, Լիննը, Բոստոնը, Փրովիդենսը, Հարթֆորդը, Ֆիլադելֆիան, Հոբոքենը, Թրոյը, Չիկագոն, Ֆրեզնոն և այլն: Հայերի շրջանում մշտապես նկատվել է տեղաշարժ՝ հատկապես արևելյան նահանգներից դեպի արևմտյան նահանգներ: Դա տեղի է ունեցել որոշակի օրինաչափությամբ. սկզբում՝ 1834-ից, հարազատ բնակավայրեր վերադառնալու հույսով մեկնած տղամարդիկ հաստատվել են գլխավորապես երկրի արևելյան ափի ուսանողական (հիմնականում՝ Նյու Յորք քաղաք) և արդյունաբերական (հիմնականում՝ Ուստը

քաղաք) շրջաններում: Հետագայում, հատկապես 1880-ական թթ., ԱՄՆ-ում հայերի թվի ստվարացմանը, արևելյան նահանգներում աշխատատեղերի նվազմանը զուգընթաց, հայերն աստիճանաբար տարածվել են նաև երկրի հյուսիսարևելյան, հյուսիսային, միջին, միջինարևմտյան ու արևմտյան շրջաններում (հիմնականում՝ Կալիֆոռնիայի գյուղատնտեսական նահանգ): Ամերիկյան կյանքին ընտելացած հաջողակ ու գործարար հայերը պայմաններ են ստեղծել հետագա տասնամյակներին գաղթի դիմած հազարավոր հայրենակիցներին նյութական ու բարոյական աջակցություն ցույց տալու, նրանց համախմբելու և որպես համայնք կազմակերպելու համար:

1820-98-ին ԱՄՆ մեկնած հայերի թիվը մոտավոր է (4 հզ.), քանի որ այդ ժամանակաշրջանում ԱՄՆ մուտք գործած գաղթականները գրանցվել են ոչ թե ըստ ազգային պատկանելության, այլ՝ մշտական բնակության երկրների: Ընդ որում՝ օսմանյան Թուրքիայից գաղթածները մինչև 1868-ը գրանցվել են որպես «Եվրոպական Թուրքիայից», իսկ 1869-ից՝ նաև «Ասիական Թուրքիայից» և «Հայաստանից» եկածներ: 1899-ից գաղթականները սկսել են գրանցվել ըստ իրենց ազգային պատկանելության:

1893-ին ԱՄՆ-ի կառավարությունը դատապարտել է թուրքական իշխանություններին, որոնց թողստված Մարզվանում կողոպտվել ու այրվել էր ամերիկյան քուլեջը, Բ. Դռնից պահանջել է հարգանքով վերաբերվել ամերիկահայատակներին: 1894-ի դեկտեմբերի 3-ի Սասունի կոտորածից հետո ԱՄՆ-ի Սենատն առաջարկել է եվրոպական տերությունների հետ մասնակցել Սասունում կատարված հանցագործությունների հետաքննությանը և պահանջել է դադարեցնել հայ բնակչության հետագա հալածանքները:

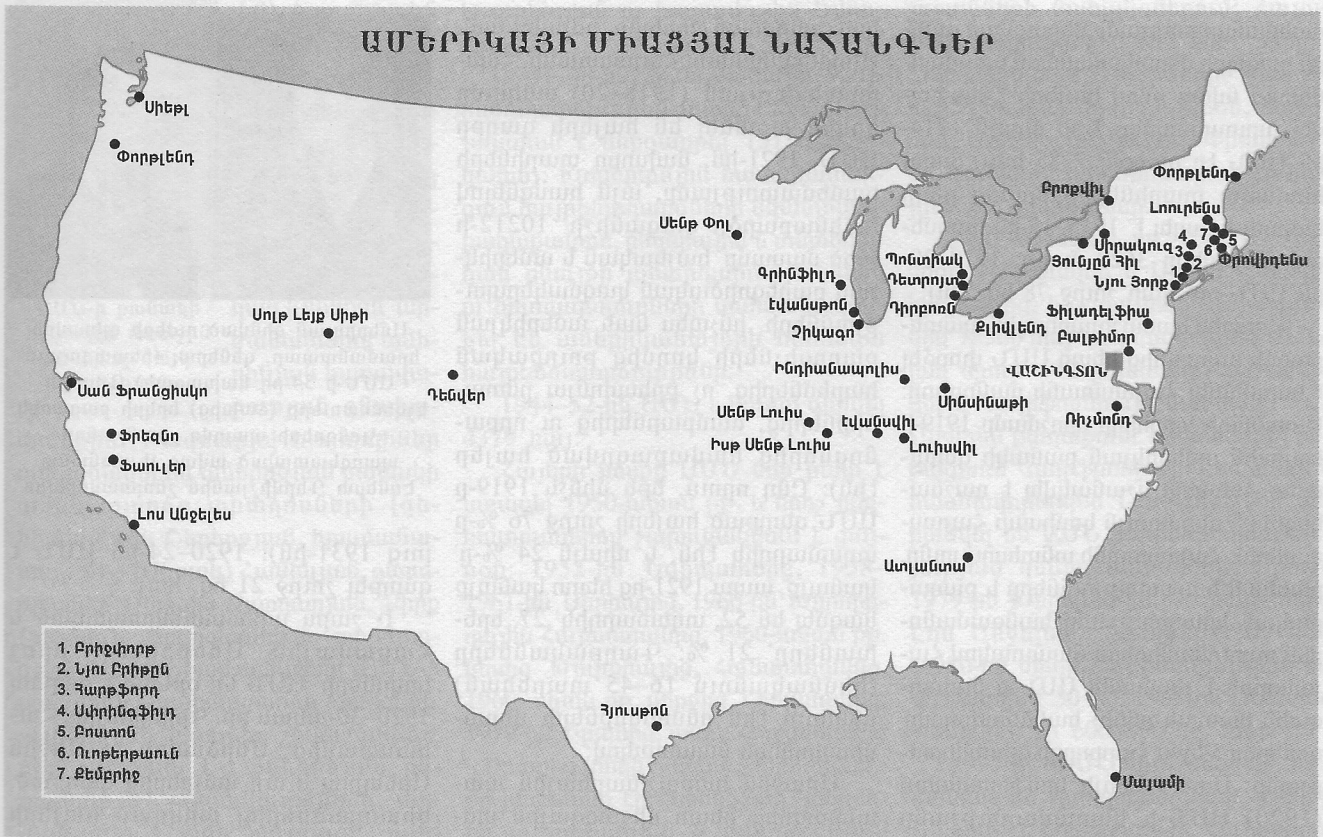
1894-96-ի համիդյան կոտորածները օսմանյան Թուրքիայում բողոքի նոր ալիք են առաջ բերել ԱՄՆ-ում: Ֆիզիկական բնաջնջման վտանգից խուսափող հայերի զանգվածային գաղթը մեծ չափեր է ընդունել՝ ներառելով կայսրության բոլոր հայաբնակ շրջանները: Ամերիկյան առաջադեմ հասարակական-քաղաքական գործիչները դատապարտել են սուլթանական կառավարության հակահայկական քաղաքականությունը: Արևմտահայությանն օգնելու համար ստեղծվել են հայ-ամերիկյան բարեգործական կազմակերպություններ: Մեծ աշխատանք են կատարել 1895-ին Բոստոնում ստեղծված «Հայաստանի բարեկամների միությունը» (անդամներն էին՝ բանաստեղծուհիներ Ջուլիա Ռոբերտ Հաուն և Ալիս Սթոուն Բլեքուելը, լրագրողներ Մեմյուել Բարրոուն և Հենրի Բլեքուելը, գիտնականներ Հենրի Ալենը, Ռիլյամ Ռոբերտ և ուրիշներ), Կարմիր խաչի ազգային ընկերության նախագահ Կլարա Բարտոնը, բազմաթիվ միսիոներներ:

1904-ին Ամենայն հայոց կաթողիկոս Սյրտիչ Ա Վանեցին (Խրիմյան Հայրիկ) ԱՄՆ-ի կառավարությանը խնդրել է օգնել թուրքական լծի տակ հեծող լարևմտահայությանը: Հայ պատվիրակներին (եպիսկոպոսներ Հ. Մարաջյան, Ս. Այվաթյան) ընդունել է ԱՄՆ-ի նախագահ Թեոդոր Ռուզվելտը: Նա հայտարարել է, որ հետաքրքրվում է Հայկական հարցով, սակայն չի կարող օգնել հայերին, քանի որ 1878-ի Բեռլինի դաշնագրի տակ չկա ԱՄՆ-ի ստորագրությունը:

1900-ին հայերի թիվը ԱՄՆ-ում շուրջ 20 հզ. էր: 1904-ին ԱՄՆ (մասնավորապես՝ Կալիֆոռնիան) հանգրվան է դարձել նաև տնտեսական և քաղաքական հանգամանքների բերումով Ռուսական կայսրությունից գաղթած հայերի համար, որոնք Նոր Երկրի մասին տեղեկացել

Ուստրի մետաղաթելի գործարանի հայ բանվորներ

Էին XIX դ. կրոնական հալածանքների հետևանքով Կովկաս աքսորված դուխոբորներից և մոլոկաններից: Դեպի ԱՄՆ արևելահայ պանդխտության նախակարապետները Կարսի Ղարաղալա գյուղից Մուշեղյաններն էին, որոնց շուտով հետևել է գյուղի գրեթե ողջ բնակչությունը: XX դ. սկզբին Ռուսական կայսրությունում և մասնավորապես Կովկասում տիրող տնտեսական ու քաղաքական ճգնաժամը խթանել է արևելահայության տեղաշարժը դեպի օտար ափեր՝ ներառելով նաև Ալեքսանդրապոլի հարակից գյուղերից, Իզմիրից, Կոդբից, Թիֆլիսից, Ղարաբաղից, Երևանից և այլ վայրերից մեկնած մի խումբ հայերի: Նրանք հիմնականում բնակություն են հաստատել ԱՄՆ-ի արևմտյան ափին՝ Կալիֆոռնիայի նահանգի Լոս Անջելես քաղաքում: XX դ. սկզբին առավել մեծ չափերի հասած արևելահայերի ար-

տահոսքը (շուրջ 2500 մարդ) նվազել է Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին (1914–18), ապա որոշ չափով նորից ավելացել Ռուսաստանում 1917-ին ստեղծված քաղաքական անկայուն իրավիճակի հետևանքով: Արևելահայերի հոսքը ԱՄՆ, ի տարբերություն արևմտահայերի, մեծ չափերի չի հասել, ինչը բացատրվում է Ռուսաստանում քաղաքական ու տնտեսական համեմատաբար բարվոք վիճակով: ԱՄՆ-ի Գաղթականական գրասենյակի տվյալներով՝ 1899–1924-ին Ռուսաստանից ԱՄՆ էր մեկնել ավելի քան 3500 հայ: 1908-ից հետո Թուրքիայի անկայուն վիճակը, Ադանայի կոտորածը (1909), Բալկանյան պատերազմները (1912–13), ապա Մեծ եղեռնը ու ժեղացրել են հայերի արտագաղթը Թուրքիայից: Մինչև Առաջին համաշխարհային պատերազմը ԱՄՆ-

ում բնակվել է 60 հզ. հայ: ԱՄՆ-ի առաջադեմ հասարակայնությունը զայրույթով է ընդունել 1915-ի հայերի տեղահանության և կոտորածի փաստը: Ամերիկյան մամուլը գրեթե ամեն օր տպագրել է օսմանյան Թուրքիայում ողբերգական իրադարձությունների ականատես միսիոներների, դիվանագետների, հրաշքով փրկված հայերի պատմածները: ԱՄՆ-ի դեսպան Հենրի Մորգենթաուն, համոզվելով, որ հայերի կոտորածներն ու աքսորը նպատակ ունեն զլիտվին ոչնչացնել հայերին, ապարդյուն փորձել է համոզել Թալեաթին և Էնվերին՝ դադարեցնելու հայերի բնաջնջումը: 1915-ի վերջին Ամենայն հայոց կաթողիկոս Գևորգ Ե Սուրենյանցը օգնության խնդրանքով դիմել է ԱՄՆ-ի նախագահ Վուդրո Վիլսոնին, սակայն դիմումն անպատասխան է մնացել: Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին երիտթուրքական

սահմանադրությամբ վերացված գաղթի արգելքի վերականգնման պայմաններում նվազ թվով հայերի է հաջողվել արտագաղթել: Եթե միայն 1914-ին ԱՄՆ էր գաղթել 7785 հայ, ապա հետագա տարիներին նրանց թիվը կտրուկ նվազել է՝ 1915–19-ին կազմելով ընդամենը 3620 մարդ: 1919–20-ին ԱՄՆ-ում կար շուրջ 78 հզ. հայ:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո ԱՄՆ փորձել է ստանձնել Հայաստանի մանդատը: Անտանտի խորհրդի որոշմամբ 1919-ի հուլիսին ամերիկյան բանակի զննապետ Հասկելը նշանակվել է դաշնակիցների գերագույն կոմիսար Հայաստանում: Հայաստանի տնտեսությունը, բնական հարստությունները և քաղաքական իրադրությունը հանգամանորեն ուսումնասիրելու նպատակով Հայաստան է ժամանել ԱՄՆ-ի նախագահի հատուկ քննիչ հանձնաժողովը՝ գեներալ Ջեյմս Հարբորդի գլխավորությամբ: Սան Ռեմոյի կոնֆերանսում (1920) ԱՄՆ-ի կառավարությանը պաշտոնապես առաջարկվել է ընդունել Հայաստանի մանդատը: 1920-ի մայիսի 27-ին ԱՄՆ-ի կառավարությունը Կոնգրեսի քննությանն է ներկայացրել Հարբորդի առաքելության զեկուցագիրը: 1920-ի հունիսի 1-ին ԱՄՆ-ի Սենատը արտաքին և ներքին քաղաքական դրդապատճառներով մերժել է Հայաստանի մանդատն ընդունելու երկրի նախագահի առաջարկը:

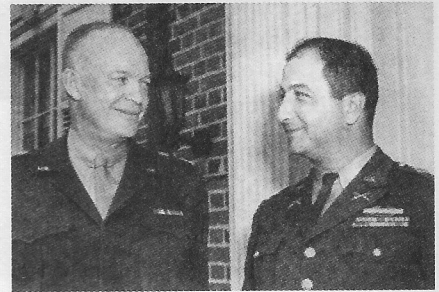
Սկսի հաշտության պայմանագրով (10.08.1920)՝ ԱՄՆ-ի կառավարությանն իրավունք է վերապահվել որոշելու Հայաստանի և Թուրքիայի միջև սահմանագիծը, բայց հետագայում, ստեղծված նոր քաղաքական պայմաններում, վերանայման է ենթարկվել պայմանագիրը, իսկ քեմալականները վերջնականապես մերժել են այն:

Օսմանյան Թուրքիայում հայերի պարբերական ջարդերով ու տեղահանություններով ուղեկցված քեմալա-

կան շարժման վերելքը, ինչպես նաև Անդրկովկասում Հայաստանի Հանրապետության (1918–20) անկումը կրկին խթանել են հայերի գաղթը ԱՄՆ՝ 1921-ին, նախորդ տարիների համեմատությամբ, այն հասցնելով ամենաբարձր ցուցանիշի՝ 10212-ի (մեծ մասամբ՝ հայկական և ամերիկյան բարեգործական կազմակերպությունների, ինչպես նաև ամերիկյան քարոզիչների կողմից թուրքական հարեմներից, ոչ քրիստոնյա ընտանիքներից, ճամբարներից ու որբանոցներից հավաքագրված հայեր էին): Ընդ որում, եթե մինչև 1919-ը ԱՄՆ գաղթած հայերի շուրջ 76 %-ը տղամարդիկ էին, և միայն 24 %-ը՝ կանայք, ապա 1921-ից հետո կանայք կազմել են 52, տղամարդիկ՝ 27, երեխաները՝ 21 %: Գաղթականները (հիմնականում 16–45 տարեկան) մեկնում էին ընտանիքների վերամիավորման նպատակով:

Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո միջազգային ասպարեզում ստեղծված քաղաքական նոր հարաբերությունների հետևանքով ամերիկյան գաղթականական օրենքները պարբերաբար վերանայվել են. խիստ սահմանափակվել է նաև հայերի ներգաղթը: 1924-ին ընդունվել է Ազգային ծագումների քվոտայի օրենքը (National Origins Quota): Այդ թվականին ԱՄՆ-ում բնակվող հայերի ընդհանուր թիվը կազմել է ավելի քան 120 հզ.:

Առաջին համաշխարհային պատերազմում տուժած Մերձավոր Արևելքի երկրներին օգնություն ցույց տալու նպատակով 1918-ին ստեղծվել է Մերձավոր Արևելքում Ամերիկյան նպաստամատույց կոմիտե (Ամերկոմ): Հայաստանում այն գործել է 1919-ի մայիսից հետո, երբ Հայաստանի Հանրապետության և ԱՄՆ-ի միջև կնքված համաձայնագրով Ամերկոմն իր վրա է վերցրել հայ որբերի հովանավորությունն ու դաստիարակությունը (դադարել է գործե-

Ամերիկյան զինված ուժերի գլխավոր հրամանատար, գեներալ (հետագայում՝ ԱՄՆ-ի 34-րդ նախագահ) Դուայտ Էյզենհաուերը (ձախից) երկրի բացառիկ՝ «Կոնգրեսի պատվո շքանշանով» պարգևատրված ավագ լեյտենանտ Էռնեստ Դերվիշյանին շնորհավորելիս

լուց 1931-ին): 1920–24-ին ԱՄՆ է գաղթել շուրջ 21 հզ. հայ:

Ի շարս արևմտաեվրոպական և Հարավային Ամերիկայի որոշ երկրների՝ ԱՄՆ ևս օբևան է դարձել 1920–30-ական թթ. Կլիկիայից, Հունաստանից, Մերձավոր ու Միջին Արևելքից և այլ վայրերից գաղթած, կոտորածներից փրկված հայերի համար: Ամերիկյան գաղթականական հանձնախմբի վիճակագրական տվյալների համաձայն՝ 1925–33-ին ԱՄՆ է մուտք գործել 7286, իսկ 1925–43-ին՝ 7706 հայ:

Հայերը հիմնականում կենտրոնացած էին Մասսաչուսեթսի, Կալիֆոռնիայի, Ռոդ Այլենդի, Քոնեքթիկուտի նահանգներում, իսկ ամերիկյան հայաշատ քաղաքներից էին Դետրոյտը, Լոս Անջելեսը, Փոլիդենսը, Բոստոնը, Ուստրը, Ֆրեզնոն, Սան Ֆրանցիսկոն ևն:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի նախօրեին ԱՄՆ-ում բնակվում էր շուրջ 200 հզ. հայ: Պատերազմի տարիներին ամերիկյան զինվորների հետ բոլոր ռազմա-կատներում (Փիլիպինների, Կորալյան ծովի, Միդուեյի, Հյուսիսային Աֆրիկայի, Սիցիլիայի, Իտալիայի, Հնդկաստանի, Չինաստանի, Ֆրանսիայի, Բելգիայի ևն) և զորատեսակներում (օդային, ցամաքային, ծովա-

ԱՄՆ-ի բանակի
հայազգի առաջին
գեներալ Հայկ
Շեքերջյանը

յին) ծառայել են 18,5–20 հզ. ամերիկահայեր: Ամերիկահայերն իրենց մասնակցությունն են բերել երկրի ռազմական, տնտեսական ու քաղաքական կյանքին՝ արժանանալով ամերիկյան կառավարության գնահատանքին: Բազմաթիվ հայորդիներ արժանացել են ամերիկյան բանակի ամենաբարձր տիտղոսների [գեներալ Հայկ Շեքերջյան, իրամանատար Ջեք (Սիրակ) Հանկլյան, գնդապետներ՝ Սարգիս Ջարդարյան, Քիրք Բուչախ], պարգևատրվել բարձրագույն կարգի շքանշաններով (ԱՄՆ-ի բացառիկ և ամենաբարձր պարգևին՝ «Կոնգրեսի պատվո շքանշանին», որը շնորհվել է ամերիկյան ընդամենը 87 բանակայինների, արժանացել է նաև հայազգի ամերիկյան հերոս, ավագ լեյտենանտ Էռնեստ Հ. Դերվիշյանը) և հերոսի կոչումով:

Դեպի ԱՄՆ գաղթի նոր ալիք է սկսվել Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո: 1948-ին ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի կողմից «Տեղահանված մարդկանց մասին» օրենքի հաստատումով՝ «Հայրենագուրկ հայերի օգնության ամերիկյան ազգային կոմիտեն» (ANCHA–ԱՆՀԱ, նախագահ՝ Ջորջ Մարտիկյան) մինչև 1952-ը իրականացրել է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին Գերմանիայում, Ավստրիայում, Իտալիայում հայտնված 4,5 հզ. ռազմագերի-տարագրյալ հայերի փոխադրումն ու բնակեցումը ԱՄՆ-ում: 1947-ին ԱՄՆ-ում կար 215 հզ. հայ:

Հետպատերազմյան տարիներին շարունակվել է հայերի արտագաղթը ԱՄՆ ինչպես արևմտյան, այնպես

էլ արևելյան ու հարավային Եվրոպայից:

1947–48-ին, զանգվածային հայրենադարձության տարիներին, Հայաստան է ներգաղթել 151 ամերիկահայ: Խորհրդային հասարակարգում հայրենադարձների նկատմամբ քաղաքական, ընկերային և տնտեսական բնույթի անարդարություններն ու հետապնդումները սահմանափակել են ամերիկահայերի հետագա հայրենադարձությունը:

1944–52-ին ԱՄՆ է մուտք գործել 4379 հայ:

Հայերի հոսքը ԱՄՆ նոր թափ է ստացել 1950-ական թթ. և որոշ ընդհատումներով շարունակվում է ցայսօր: 1952-ին՝ Եգիպտոսից, 1958–1961-ին՝ Սիրիայից, 1960-ին՝ Խորհրդային Հայաստանից, 1960-ական թթ. կեսից՝ Թուրքիայից, Հունաստանից, 1960-ական թթ. վերջից՝ Լիբանանից, 1979-ին՝ Իրանից, ապա Հորդանանից և Իրաքից տեղի ունեցած արտագաղթը հետևանք էր վերոհիշյալ երկրների տնտեսական և քաղաքական անկայուն գործընթացների:

1965-ին ԱՄՆ-ում բնակվում էր 300 հզ. հայ: Նույն թվականին ԱՄՆ-ում ընդունված Գաղթականական օրենքով (Immigration Act) վերացվել են ներգաղթի նկատմամբ նախկինում գործող սահմանափակումները՝ խթանելով աշխարհի տարբեր կողմերից (հատկապես Մերձավոր և Միջին Արևելքից, Խորհրդային Հայաստանից) շուրջ 2 հզ. հայերի ամենամյա հոսքը ԱՄՆ:

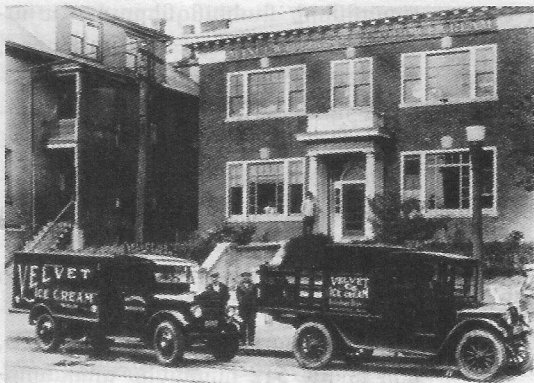
Արդեն 1970–72-ին ԱՄՆ-ում բնակվում էր շուրջ 450–500 հզ. հայ: Նրանք հիմնականում տեղաբաշխված էին Միջին Ատլանտյան (Նյու Յորք, Նյու Ջերսի, Փենսիլվանիա, Կոլումբիայի տարածաշրջան, Վիրջինիա), Նոր Անգլիայի (Մասսաչուսեթս, Ռոդ Այլենդ, Բոստոնից, Նյու Հեմփշիր), Միջինարևմտյան (Վիսկոնսին), Արևմտյան (Կալիֆոռնիա), Հարավարևելյան (Ֆլորիդա)

շրջանների մահանգներում: Հայաշատ քաղաքներից էին Նյու Յորքը, Լոս Անջելեսը, Դետրոյտը, Բոստոնը, Չիկագոն, Ֆիլադելֆիան, Ֆրեզնոն, Սան Ֆրանցիսկոն, Փրովիդենսը, որոնցում կենտրոնացած էր հայության գրեթե կեսը:

1960–70-ական թթ. ԱՆՀԱ-ի միջոցով Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներից, ինչպես նաև Հայաստանից 18500 հայ է արտագաղթել ԱՄՆ, ընդ որում՝ 512 ընտանիք տեղավորվել է Կալիֆոռնիայի մահանգի Լոս Անջելես քաղաքում: Ժամանակի ընթացքում Կալիֆոռնիայի մահանգը և մասնավորապես Լոս Անջելեսը վերածվել են ԱՄՆ արտագաղթող հայության կենտրոնատեղիի: Միայն 1979-ին Խորհրդային Հայաստանից Լոս Անջելես է գաղթել 3200 հայ (1980-ին տեղի հայ բնակչության աճը կազմել է 50 %): 1985-ին ԱՄՆ-ում բնակվում էր 600–800 հզ. հայ:

1985-ին ԽՍՀՄ-ում սկսված արմատական գործընթացները, 1988-ի Սպիտակի երկրաշարժը, Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական անկայուն վիճակը անմախառնեց մեծ չափերի են հասցրել հայերի արտագաղթը ԱՄՆ: 1991-ին Խորհրդային Միության փլուզումով երկրից արտագաղթողների նկատմամբ ամերիկյան օրենքների խստացման պայմաններում իսկ շարունակվում է հայերի հոսքը ԱՄՆ՝ հիմնականում ժամանակավոր այցագրերով:

Ներկայումս (2003) ԱՄՆ-ում հայերի թիվը շուրջ 1 մլն 200 հզ. է: Բնակվում են Կալիֆոռնիա, Մասսաչուսեթս, Նյու Յորք, Նյու Ջերսի, Ռոդ Այլենդ, Միչիգան, Իլինոյս, Ֆլորիդա, Փենսիլվանիա, Օհայո, Բոստոնից, Տեխաս, Վիրջինիա, Վիսկոնսին, Ջորջիա, Լուիզիանա և մահանգներում: Նրանց գրեթե կեսը կենտրոնացած է վեց խոշոր քաղաքներում (իրենց արվարձաններով)՝ Լոս Անջելես, Նյու Յորք, Դետրոյտ, Բոստոն, Չիկագո, Ֆիլադելֆիա: Հա-

Քելեշյան եղբայրների պաղպաղակի գործարանը (Ուստր)

յաշատ քաղաքներ են նաև Ֆրեզնոն, Սան Ֆրանցիսկոն, Փորվիլդենսը ևն։

XIX դ. վերջին – XX դ. սկզբին ամերիկահայերի գերակշռող մասը բանվորներ էին։ Ավելի ուշ հայերը սկսել են աչքի ընկնել նաև բիզնեսի ասպարեզում։ XX դ. սկզբին ԱՄՆ-ում գործել են արևելյան գորգի 75 խոշոր հայկական ընկերություններ և 200-ից ավելի նորոգման արհեստանոցներ։ Հայտնի էին Կյուլպենկյան տոհմից գորգավաճառներ Պատրիկ, Գուլաբի, Հարություն եղբայրները։ Հայերը զբաղվում էին նաև հողագործությամբ (հատկապես Կալիֆոռնիայում)։ ունեին խաղողի, չամիչի, մրգի, գինիների արտադրության ու վաճառքի ձեռնարկություններ։ Ներկայումս հայերի սոցիալական կազմը խիստ խախտաբղետ է՝ ծառայողներ, մանր և խոշոր ձեռնարկատերեր, առևտրականներ, բանվորներ, արհեստավորներ, բժիշկներ, գիտնականներ, արվեստագետներ, ուսանողներ ևն։ Հայ պաշտոնյաներ կան Սպիտակ տանը, Պետական դեպարտամենտում, Կոնգրեսում, առանձին նահանգների օրենսդիր, գործադիր և դատական մարմիններում։

ԱՄՆ-ում առաջին հայ առաքելական եկեղեցին՝ Ս. Փրկիչը, հիմնվել է 1891-ին, Ուստրում։ Ներկայումս Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցին ԱՄՆ-ում ունի շուրջ 90 եկեղեցի։ Հայ ավետարանականներն ու-

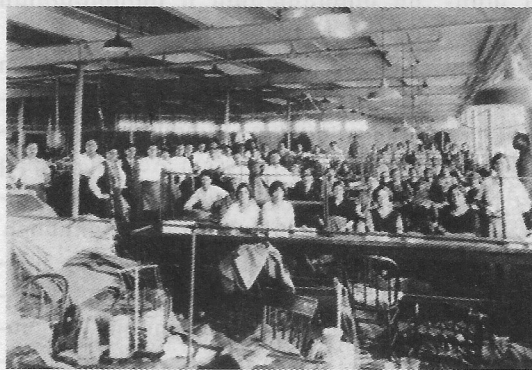
նեն 22 ժողովարան, հայ կաթոլիկները՝ 6 եկեղեցի։

1867-ին ԱՄՆ գաղթած Հակոբ Առաքելյանը հիմնել է Ժամանակի խոշորագույն «Փիլգրիմ փրես» տպարանը, իսկ առաջին հայ պարբերականը՝ «Արեգակը», լույս է տեսել 1888-ին, Ջերսի Սիթիում. ցայսօր ԱՄՆ-ում լույս է տեսել ավելի քան 300 անուն պարբերական։

ԱՄՆ-ում հայկական առաջին դպրոցը՝ Վարդուկ-

յան վարժարանը, հիմնվել է 1880-ական թթ. վերջին, Նյու Յորքում։ Առաջին ամենօրյա դպրոցը՝ Ֆերահյան երկրորդական վարժարանը, գործում է 1964-ից՝ Լոս Անջելեսում։ Ներկայումս ԱՄՆ-ում գործում են 26 ամենօրյա և 131 մեկօրյա վարժարաններ։

Ամերիկահայ համայնքի ձևավորումից ի վեր ազգային կյանքը կազմակերպելու, հայրենակիցներին հա-

Վերնագգեստի Գոնտագյան գործարանի բանվորները (Ուոթերթաուն)

մախմբելու և օգնելու նպատակով ստեղծվել են բազմաթիվ կազմակերպություններ։ Առաջին կազմակերպությունը՝ Հայկական միությունը, հիմնվել է 1886-ին, Նյու Յորքում։ XIX դ. 80–90-ական թթ. հիմնվել են Կաճառ հայկականը (1888, Ուստր), Արարատյան գունդը (1890, Նյու Յորք), Հայոց զրադարանի միությունը (1892, Ֆրեզնո), Հայոց առաջա-

դիմական ընկերությունը (1899, Ֆիլադելֆիա) ևն։ XIX դ. 90-ական թթ. ԱՄՆ-ում սկսել են ի հայտ գալ նաև հայ քաղաքական կուսակցությունների տեղական կազմակերպությունները՝ իրենց պարբերականներով։ Ներկայումս (2003) համայնքում գործում են հասարակական-քաղաքական, բարեգործական, մշակութային, հայրենակցական, երիտասարդական, մարզական, մասնագիտական, տիկնանց բազմաթիվ կազմակերպություններ։ ԱՄՆ-ի գրեթե բոլոր հայաբնակավայրերում մասնաճյուղեր ունեն համաամիլիտոքյան նշանակություն ունեցող միությունները (ՀԲԸՄ, ՀՄԸՄ, ՀՄՄ, ՀՕՄ, ԹՄՄ, Նոր սերունդ, Համազգային ևն)՝ իրենց գեղարվեստական խմբերով, ակումբներով, դպրոցներով ևն։ XIX դ. վերջին – XX դ. սկզբին ստեղծված հայրենակցական միությունների (քղեցիների, արաբկիրցիների, վասպուրականցիների, սեբաստացիների, մալաթիացիների, մարաշցիների, այն-

թապցիների, խարբերդցիների, հաճընցիների, գեյթունցիների, մուսալեոցիների ևն) թվին ավելացել են նաև պոլսահայերի, իրանահայերի միությունները։ ԱՄՆ-ում մեծ թիվ են կազմում համալսարաններում ու քոլեջներում ուսանող հայ երիտասարդները, որոնք կազմակերպում են հայ ուսանողների միություններ։ 1978-ին Լոս Անջելեսում հիմնվել է Հայ հա-

մալսարանականների միությունը, իսկ 1980-ին Վաշինգտոնում՝ Ամերիկայի հայ ուսանողների ակումբների ֆեդերացիան։

ԱՄՆ-ի մի շարք համալսարաններում՝ Կալիֆոռնիայի (Լոս Անջելես, Սան Ֆրանցիսկո, Ֆրեզնո), Հարվարդի, Միչիգանի, Կոլումբիայի, Փենսիլվանիայի ևն գործում են հայագիտական ամբիոններ և դասըն-

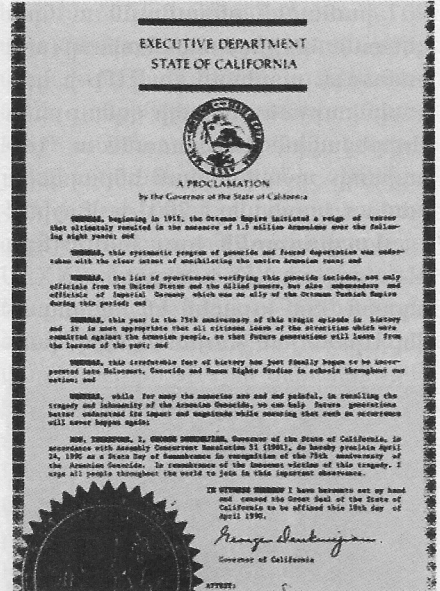
թացներ: Հայագիտական կարևոր կենտրոններից են Հայկական ուսումնասիրությունների և հետազոտությունների ազգային ընկերակցությունը (NAASR), Ժամանակակից հայագիտական ուսումնասիրությունների և փաստագրման Ջորջան հիմնարկությունը (երկուսն էլ՝ Քեմբրիջում, Մասսաչուսեթս), Միչիգանի համալսարանի Հայագիտական ուսումնասիրությունների կենտրոնը (Դիրբորն), Հայկական ուսումնասիրությունների ընկերակցությունը (SAS) Ֆրեզնոյում ևն:

ԱՄՆ-ի հայերը գործում մասնակցություն են ունեցել երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքին: 1906-ին ԱՄՆ-ի տարբեր քաղաքներում (Բոստոն, Նյու Յորք, Չեկսի ևն) կազմակերպվել են սոցիալ-դեմոկրատական խմբակներ, որոնք հայ բանվորներին ներգրավել են ամերիկյան սոցիալիստական շարժման մեջ: 1906-ի հուլիսին ստեղծվել է Ամերիկահայ սոցիալիստական կազմակերպությունը, որը 1919-ին միացել է ԱՄՆ-ի Կոմունիստական կուսակցությանը: Հայ սոցիալիստները 1921-ին Նյու Յորքում հիմնել են «Նոր հոսանք» շաբաթաթերթը և Հայկական բյուրո: 1921-ից նրանք հանդես են եկել Հայ բանվորական միության լեզու կազմակերպություն անվամբ: 1922-ի սկզբին Նյու Յորքում կազմվել է միացյալ հայ բանվորական կուսակցություն, որը 1923-ին միավորվել է հնչակյանների հետ՝ ստեղծելով ԱՄՆ-ի բանվորական կուսակցության հայկական ֆեդերացիան, որը, սակայն, շուտով պատկանել է: 1924-ի օգոստոսի 30-ին Նյու Յորքում կայացել է ԱՄՆ-ի բանվորական կուսակցության հայկական համաժամի առաջին պատգամավորական ժողովը, որն ընտրել է կենտրոնական բյուրո: 1938-ին տեղի հայ կոմունիստներն անդամակցել են Ամերիկահայ առաջադիմական միությանը:

Հետպատերազմյան ժամանակաշրջանում ամերիկահայերը մասնակցել են Հայկական համաշխարհային կոնգրեսի (1947) աշխատանքներին, հայրենադարձության կազմակերպմանը, Հայաստանի հետ մշակութային կապերի ամրապնդմանը: Հայերը կարևոր ավանդ ունեն մեծ ԱՄՆ-ի գիտության, գրականության ու արվեստի զարգացման գործում:

ԱՄՆ-ի տարբեր քաղաքներում գործում են հայկական գրատներ, հրատարակչություններ և գրախանութներ («Ապրիլ», «Սարգսրապատ», «Էրեբունի», «Մշակ», «Արարատ», «Աշոտ», «Ոսկեդար», «Պերճ», «Շիրակ», «Շարժում գրախանութ» ևն): Լուս Անջելեսում, Ֆրեզնոյում, Դետրոյտում, Բոստոնում, Նյու Յորքում, Սան Ֆրանցիսկոյում, Փոքրիդենսում, Ֆիլադելֆիայում, Սաութֆիլդում, Նորթֆիլդում և այլուր գործում են հայկական ռադիո-հեռուստատեսային ծրագրեր՝ հայերեն և անգլերեն:

Ամերիկահայությունը շոշափելի օգնություն է ցույց տվել 1988-ի Սպիտակի երկրաշարժից տուժած հայրենակիցներին: Աղետի գոտում ցուցաբերվող բազմակողմանի օգնությունը համակարգելու և ավելի արդյունավետ դարձնելու նպատակով 1989-ի նոյեմբերին հիմնվել է Միացյալ հայկական ֆոնդ բարեգործական կազմակերպությունը, որը միավորում է ԱՄՆ-ում գործող յոթ խոշոր հայկական կազմակերպությունների (Ամերիկայի հայկական համագումար, Հայկական բարեգործական ընդհանուր միություն, Հայ օգնության միություն, Հայ առաքելական եկեղեցու ԱՄՆ-ի էջմիածնական և անթիլիասական բեմերի առաջնորդարաններ, Ամերիկայի հայ ավետարանչական ընկերակցություն և Քրիստոսի Քրիստոսյանի «Լինսի» հիմնադրամ) ջանքերը: Հաղթահարելով շրջափակման արգելքները՝ Միացյալ հայկական ֆոնդը օդանավային կանոնավոր առաքումներով

Նահանգապետ Ջ. Դոքմեջյանի հայտարարությունը ապրիլի 24-ը Կալիֆոռնիայում Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օր հռչակելու մասին

Հայաստան է հասցրել շուրջ 350 մլն դոլարի մարդասիրական օգնություն: Վերջին տարիներին Հայաստանում բարեփոխական և մշակութային լայն գործունեություն է ծավալում Գաֆեսնյան ընտանիքի հիմնադրամը (կենտրոնական գրասենյակը գտնվում է ԱՄՆ Մինեսոթա նահանգի Մինիապոլիս քաղաքում, մասնաճյուղ ունի մեծ Երևանում):

1985-ին, Հայոց ցեղասպանության 70-ամյակի նախօրյակին, Կալիֆոռնիայի նահանգապետ Ջորջ Դոքմեջյանի աջակցությամբ ապրիլի 24-ը նահանգում հայտարարվել է Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օր:

ԱՄՆ-ի 32 նահանգներ ճանաչել են օսմանյան Թուրքիայում հայերի ցեղասպանության փաստը:

Ամերիկահայ լոբբիստական կազմակերպությունների (Հայ դատի հանձնախումբ, Ամերիկայի հայկական համագումար ևն) գործունեության կարևոր ձեռքբերումներից էր ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի «Ազատության աջակցության ակտ» կոչվող օրենքի

907 բանաձևի ընդունումն ու նրա կենսունակության ապահովումը (այս բանաձևն արգելում էր ԱՄՆ-ի կառավարության ուղղակի օգնությունը Ադրբեջանին՝ Հայաստանն ու Ղարաբաղը շրջափակման ենթարկելու համար. կասեցվել է 2001-ի վերջին):

Վաշինգտոնի հայ համայնքը ձևավորվել է XIX դ. վերջին – XX դ. սկզբին, երբ այստեղ են հաստատվել Արևմտյան Հայաստանից գաղ-

Հայոց ցեղասպանության քանդարանի շենքը Վաշինգտոնի կենտրոնում

բած հայեր: Հիշատակվում է 1887-ին Իրանից Վաշինգտոն եկած Տիգրան Վարժապետյանի անունը. զբաղվել է արևելյան ապրանքների առք ու վաճառքով, 1890-ին հիմնել «Վարժապետյան և ընկերություն» վաճառատունը: Վաշինգտոն եկած (1895-ին) հաջորդ հայը Պողոս Գասպարյանն է, որը հիմնել է Արևելյան գորգերի նորոգման ընկերություն: Գաղութը ստվարացել է 1894–96-ի համիդյան ջարդերից և Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո այստեղ ապաստանած հայ գաղթականների հաշվին: 1885–1910-ին Վաշինգտոնում բնակվող հայերից հայտնի էին ԱՄՆ-ի գաղտնի ծառայության քարգմանիչ Արամ-Քերամ Մինասյանը, դոկտորներ Նշան Հինդլյանը, Նազարեթ Քյուրքչյանը, Դովնաջը, Միքիան Նազաշյանը, նավատորմի մեխանիկ Բաստեքյանը,

գործարարներ Մովսես Հեքիմյանը, Ավագ-Հակոբ Փանոսյանը, Իշիլյանը:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո Վաշինգտոնում հաստատվել են ԱՄՆ-ի այլ քաղաքներից և Միջին Արևելքի երկրներից եկած հայեր:

1940-ական թթ. Վաշինգտոնում կար 200 հայ ընտանիք: Գործում էին ՀՀԴ, ՄԴՀԿ, ՀԲԸՄ (1915-ից), Տիկնանց օգնության ընկերությունը, Հայ Կարմիր խաչը (1931-ից), ՀՕՄ-ը, Վարդանանց ասպետներ կազմակերպությունը (1942-ից), Վարդանանց դուստրերի Տիգրանուհի օբյեկտը (1953-ից), Հայ երիտասարդաց դաշնակցության Անի մասնաճյուղը:

1960–70-ական թթ. վաշինգտոնահայ համայնքը համարել են Լիբանանից, Սիրիայից, Եգիպտոսից, Իրանից, իսկ 1990-ական թթ.՝ նաև Հայաստանից գաղթած հայերը: Ներկայումս (2003) Վաշինգտոնում բնակվում է շուրջ 8 հզ. հայ: Հիմնականում գործարարներ են, պետական, գրասենյակային ծառայողներ, մասնավոր ընկերություններում աշխատող մասնագետներ, նաև արհեստավորներ, առևտրականներ ևն: Առաջին եկեղեցական ծառայությունը Վաշինգտոնում մատուցվել է 1923-ին՝ ավետարանական եկեղեցում: 1963-ին կառուցվել և օծվել է Ս. Աստվածածին եկեղեցին: Համայնքում գործում են նաև Ս. Մարիամ (Էջմիածնապական), Ս. Խաչ (անթիլիասապական) եկեղեցիները՝ կից շաբաթօրյա դպրոցներով: Առաջին հայկական տարական դպրոցը

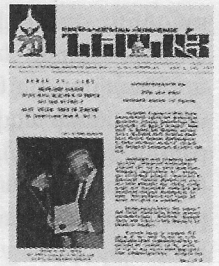
«Մայր երկիր»
(քանդ.՝ Ֆ. Սողոյան, 1991,
Վաշինգտոն)

բացվել է 1932-ին՝ Ս. Հովհաննես եկեղեցու աղոթարանում: Ներկայումս գործում է Շնորհալի դպրոցը (ունի 100 աշակերտ):

Գործում են նաև հայ քաղաքական կուսակցությունների տեղական կազմակերպություններ, համագաղութային, մշակութային և բարեգործական միությունների մասնաճյուղեր, Հայամերիկյան բժշկական և Հայամերիկյան մշակութային միությունները, ՀԲԸՄ տեղեկատվական գրասենյակը, «Արարատ» տարեցների միությունը, Հայ եկեղեցու երիտասարդաց կազմակերպությունը, Հայ ակումբը՝ իր մարզական և ընկերային խմբերով, Բալթիմորի հայ մշակութային ընկերությունը: Վաշինգտոնում են Ամերիկայի հայկական համագումարի կենտրոնական գրասենյակը և Հայ դատի հանձնախմբի մասնաճյուղն իր գրասենյակով: Գործում են նաև «Վասպուրական» և «Հայկական» ժողովրդական պարախմբերը:

1980-ին հիմնվել է Ամերիկայի հայ ուսանողների ակումբների ֆեդերացիան: 1996-ից գործում է “ANI” (“Armenian National Institute” – «Հայկական ազգային ինստիտուտ») հաստատությունը, որը զբաղվում է հայերի ցեղասպանության վերաբերյալ փաստաթղթեր հավաքելու, ուսումնասիրելու և օտարներին ներկայացնելու աշխատանքով: 2000-ին Վաշինգտոնի կենտրոնական մասում գնվել է շենք՝ Հայոց ցեղասպանության քանդարանի համար: Վաշինգտոնի հրապարակներից մեկում կանգնեցված է Ֆրիդ Սողոյանի «Մայր երկիր» («Հայաստան») հուշաքան-

դակը՝ նվիրված Մեծ եղեռնի զոհերի հիշատակին:

Լույս է տեսնում «Շնորհալի» քերթը (խմբ.՝ Գրեյս Դելալյան-Շահինյան):

Բոստոնում հայերը բնակություն են հաստատել 1880-ական թթ.: Մինչ այդ հիշվում է 1682-ին այստեղ հաստատված հունգարահայ Ստեփան Ջադորին: 1890-ին Սարգիս Շաղլյանը Բոստոնում հիմնել է շաքարեղեգի գործարան (մասնաճյուղեր է ունեցել Կալիֆոռնիայում): Ներկայումս (2003) Բոստոնում և շրջակայքում ապրում է 70 հզ-ից ավելի հայ: Նրանք հիմնականում մտավորականներ են, բանվորներ, արհեստավորներ, առևտրականներ:

Առաջին հայկական եկեղեցին գործում է 1923-ից: Այստեղ է գտնվում ԱՄՆ-ի Հայ կաթողիկե եկեղեցու կենտրոնը՝ Ս. Խաչ եկեղեցին: Կան նաև ավետարանական եկեղեցիներ: Եկեղեցիներին կից գործում են ամենօրյա և մեկօրյա դպրոցներ: Համայնքի ազգային կյանքը կազմակերպում են ՀՀԴ-ի, ՌԱԿ-ի տեղական կազմակերպությունները՝ իրենց մշակութային, մարզական, երիտասարդական կառույցներով, ՀԲԸՄ-ի մասնաճյուղը, հայրենակցական (այնթապցիներ, խարբերդցիներ, արաբկիրցիներ, մարաշցիներ, սեբաստացիներ, համավասպուրականցիներ) միությունների մասնաճյուղերը: Բոստոնում է ՌԱԿ-ի Արևելյան շրջանային վարչության գրասենյակը: Գործում են բազմաբնույթ մասնագիտական կազմակերպություններ. Հայկական ուսումնասիրությունների և հետազոտությունների ազգային ընկերակցությունը (NAASR), Ժամանակակից հայագիտական ուսումնասիրությունների և փաստագրման Չորյան հիմնարկությունը (գտնվում է Քեմբրիջ քաղաքում՝ Բոստոնի մերձակայքում), Հայ դերասանների, Հայ բժիշկների ընկերությունները, Ամերիկայի հայկա-

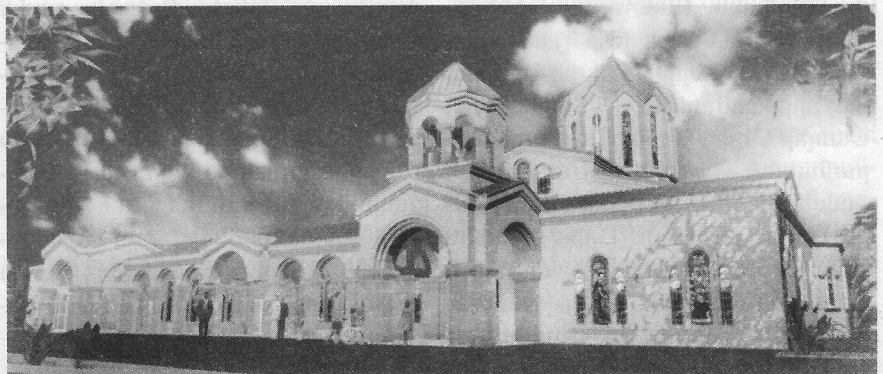
կան գրադարանների և թանգարանների միությունը (ALMA): Գործում են նաև Համազգային մշակութային միության քառերախումբը, «Համաստեղ» գրադարանը: Լույս են տեսնում «Հայրենիք» «Հայ սիրտ» պարբերականները, «The Armenian Review» ամսագիրը, «The Armenian Weekly» և «The Armenian Mirror-Spectator» շաբաթաթերթերը: Բոստոնում են լույս տեսել նաև «Պայքար» օրաթերթը, «Հայրենիք» ամսագիրը: Գործում են հայկական ռադիո-հեռուստատեսային ծրագրեր՝ հայերեն և անգլերեն: Հարվարդի համալսարանն ունի հայագիտական ամբիոն:

Դետրոյտում հայերը բնակություն են հաստատել XX դ. սկզբին. հիմնականում բանվորներ էին (աշխատում էին Ֆորդի ավտոգործարանում): Ժամանակի ընթացքում փոխվել է նրանց կազմը. այժմ մեծ թիվ են կազմում ճարտարագետները, փաստաբանները, բժիշկները, կան արհեստավորներ, առևտրականներ: Առաջին հայկական եկեղեցին Դետրոյտում հիմնվել է 1915-ին (շենքը կառուցվել է 1931-ին), կան կաթոլիկ (Ս. Վարդան, 1948-ից) և ավետարանական (Հայկական ժողովական, հիմնվել է 1917-ին) եկեղեցիներ, կից գործում են մեկօրյա դպրոցներ, երիտասարդական, կանանց և այլ կազմակերպություններ: Դետրոյտի

հայ համայնքի կազմավորումից ի վեր գործում են այնթապցիների, վասպուրականցիների, յոզգատցիների, քղեցիների հայրենակցական, Թեքեյան, Համազգային մշակութային միությունների, ՀԲԸՄ-ի, ՀՄԸՄ-ի, ՀՕՄ-ի, Հայ երիտասարդաց դաշնակցության Դետրոյտի մասնաճյուղերը, Ալեք Մանուկյան մշակութային հիմնադրամը (1969-ից): 1969-ից գործում է Ալեք Մանուկյան ամենօրյա վարժարանը: Ուեյնի նահանգային համալսարանում գործում է հայագիտական ամբիոն: 1992-ից գործում է Ալեք և Մարի Մանուկյան թանգարանը: Լույս է տեսել 19 ամուն հայ պարբերական. առաջինը՝ «Լուսավորիչ» հանդեսը՝ 1916-ին: Գործում են թատերախումբ, պարախումբ, հայկական ռադիոժամ: Դետրոյտի կենտրոնական հրապարակներից մեկում կանգնեցված է Կոմիտասի հուշարձանը (քանդ.՝ Արտո Չաքմաքչյան): Ներկայումս (2003) Դետրոյտում բնակվում է 22 հզ. հայ:

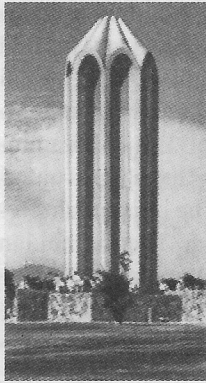
Լոս Անջելեսում հայերը բնակություն են հաստատել XIX դ. վերջից: Համայնքը ձևավորվել է սովարացել է Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո, երբ Արևմտյան, ինչպես նաև Արևելյան Հայաստանից ԱՄՆ են գաղթել բազմաթիվ հայեր: Այդ հոսքն ավելացել է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո և այժմ էլ շարունակվում է Մերձա-

Լոս Անջելեսի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ առաջնորդանիստ եկեղեցին

վոր և Միջին Արևելքի երկրներից ու Հայաստանից: Ներկայումս (2003) Լոս Անջելեսում և շրջակա քաղաքներում (Սոնթերելո, Գլենդեյլ, Փասադենա, Հոլիվուդ, Էմսինո, Բենուի Հիլզ, Սանտա Մոնիկա) բնակվում է շուրջ 600 հզ. հայ (միայն 200 հզ. բնակչություն ունեցող Գլենդեյլում հայության թիվը շուրջ 60 հզ. է): Լոս Անջելեսի համայնքն ամենահայա-հոծն է ԱՄՆ-ում: Սկզբնական շրջա-նում հայերի մեծ մասը զբաղված էր գյուղատնտեսության և արդյունաբե-րության մեջ: Ներկայումս մեծ թիվ են կազմում մտավորականները (ճարտարագետներ, դասախոսներ, բժիշկներ, փաստաբաններ, արվես-տագետներ), նաև խոշոր արդյունա-բերողները, գործարանատերերն ու առևտրականները: Համայնքի ազգա-յին կյանքը կազմակերպում են եկե-ղեցին, ազգային կուսակցություննե-րի տեղական կազմակերպություննե-րը, հայրենակցական, մշակութային, կրթական ու մարզական միություն-ները:

Լոս Անջելեսը Հայ առաքելական եկեղեցու ԱՄՆ-ի Արևմտյան թեմի կենտրոնն է. գործում են 25 առաքե-լական (17-ը՝ էջմիածնապատկան, 8-ը՝ անթիլիասապատկան), 6 ավետարա-նական, 1 կաթոլիկ եկեղեցիներ: 1964-ին բացվել է առաջին ամենօր-յա դպրոցը՝ Սրբոց մահատակաց Ֆե-րահյան ազգային երկրորդական վարժարանը, այնուհետև՝ Մեսրոպ-յան ազգային վարժարանը, Ռոզ և Ա-լեք Փիլիպոս, Մանուկյան-Դեմիրճ-յան, Վահան և Անուշ Շամլյան, Մխի-թարյան հայրերի, Սահակ-Մեսրոպ հայ քրիստոնյա, Արշակ Տիգրանյան, Շառլոթ և Էլիզ Մերտինյան ավետա-րանական, Ալֆրեդ և Մարգարիտ Հոփսեփյան (Ս. Գրիգոր Լուսավո-րիչ), Հայ քույրերի, Արի Կիրակոս Մինասյան, «Մաշտոց» երեկոյան և շաբաթօրյա հայոց լեզվի վարժա-րանները, Էմմանուել Աստվածա-շնչի, Մաշտոց քոլեջները, Աստվա-

Հայոց ցեղասպա-նության մահա-տակների հուշար-ձանը Սոնթերե-լոյում (Կալիֆոռ-նիա, ճարտ.՝ Հ. Ադրաբյան)

նարկության Հայ ժողովրդի արդի պատմության ամբիոնները:

XIX դ. վերջին – XX դ. սկզբին մուտք գործելով ԱՄՆ՝ հայ ազգային-քաղաքական կուսակցությունները (ՄԴՀԿ, ՀՀԴ, ՌԱԿ) իրենց տեղական կազմակերպություններն են հիմնել նաև Լոս Անջելեսում: Հնչակյան կու-սակցության հովանավորությամբ են գործում Նոր սերունդ մշակութային, Հայ մարմնամարզական, Հայ երիտա-սարդական («Կայծ») միությունները, ՀՀԴ հովանավորությամբ՝ Համազգա-յին հայ կրթական և մշակութային ըն-կերակցությունը, Հայ դատի հանձնա-խումբը, Հայ օգնության, Հայ մարմ-նակրթական ընդհանուր միություննե-րը, Հայ երիտասարդաց դաշնակցու-թյան մասնաճյուղը, ՌԱԿ-ի հովանա-վորությամբ՝ Թեքեյան մշակութային միությունը, Արմենական երիտասար-դաց շարժումը, Հայ իրավանց խոր-հուրդը: Բարեսիրական գործունեու-թյուն են իրականացնում ՀԲԸՄ Լոս Անջելեսի մասնաճյուղը, հայրենակ-ցական միությունների կենտրոնա-կան գրասենյակները կամ մասնաճ-յուղերը: Գործում են նաև Ամերիկայի հայկական համագումարի Լոս Անջե-լեսի գրասենյակը, Ամերիկահայ քա-ղաքացիների լիգայի մասնաճյուղը,

Ժաբանական բարձրագույն դպրոցը: Գոր-ծում են նաև մե-կօրյա դպրոց-ներ: 1976–92-ին գործել է Լա Վեռ-նի Ամերիկահայ միջազգային քո-լեջը: Կալիֆոռ-նիայի մահան-գային համալսա-րանում (UCLA) գործում են Գրի-գոր Նարեկացու անվան հայագի-տական և Հայ կրթական հիմ-

Հայ կրթական հիմնարկությունը, Միացյալ հայկական ֆոնդը, Կալիֆոռ-նիայի հայ գործատերերի միությունը, Հայ գործատերերի զարգացման և վարժողական կենտրոնը, Հայկական արվեստի, Հայ դրամագիտական, Ա-մերիկահայ ճարտարագետների և գիտնականների, Ամերիկահայ հի-վանդապահների ընկերակցություննե-րը, Հայ թատրոնի ընկերությունը, Հայ-կազյան քոլեջի տիկնանց օժանդակ մարմինը, Դավթյան-Մարիամյան կրթական հաստատությունը, Մխիթար-յան կրթական, ԱՐՓԱ հիմնարկները, Ամերիկահայ թատերաերաժշտական, Հայ համալսարանականների, Հայ ըն-տանեկան, Հայ-ամերիկյան տարեցե-րի, Կալիֆոռնիայի ամերիկահայ բժշկական, Հայաստանի բուհերի շրջանավարտների «Վահագն», Հայ ի-րավաբանների, Հայ պարարվեստի, Հայկական ֆիլմարվեստի, Հայ արհեստավարժների, Բժշկական օգ-նություն հայերին, Կալիֆոռնիայի հայ ատամնաբուժական, Իրանահայ, Պոլ-սահայ միությունները, Հայկական ֆիլմի հիմնարկությունը, Լարք երա-ժշտական ընկերակցությունը: Առող-ջապահական խնդիրներով են զբաղ-վում Հոլիվուդի հայկական դարմանա-տունը, «Արարատ» ծերանոցը և «Ա-րարատ» կազմույթման տունը (կից գոր-ծում է Էսքիջյան բանգարանը): Մշա-կութային գործունեություն են ծավա-լում «Վարդան Աճեմյան», «Անդրա-նիկ», «Վարդյան», «Նորք», «Հեքիաթն է կանչում» (մանկական) թատերա-խմբերը, երգչախմբեր, պարախմբեր, գործում է Վանուշ Խանամիրյանի ան-վան պարարվեստի դպրոցը:

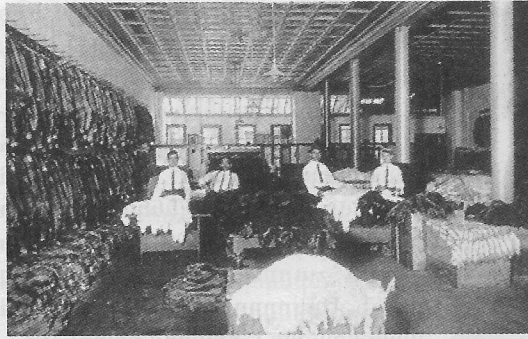
Լոս Անջելեսում առաջին հայ պարբերականը՝ «Նոր օրը», լույս է տեսնում 1921-ից: Հրատարակվում են «Ասպարեզ», «Լրաբեր», «Քաջ Նազար», «Նոր կյանք», «Մասիս», «Կամարակ», «Նավասարդ», «Փա-րոս», «Հայ կյանք», «Նոր Հայաս-տան», «Հայ բույժ», «Այգ», «Լույս», «Համայնապատկեր», «Առազաստ»,

“The California Courier”, “The Armenian Observer”, “AIM” պարբերականները: Լույս են ընծայվում նաև “Armenian Directory Yellow Pages” (1980-ից), “Armenian-American Almanac” (1985-ից) հատորները: Գործում են «Ապրիլ», «Սարդարապատ», «Նավասարդ», «Պերճ», «Շիրակ», «Շարժում գրախանութ» գրատներն ու հրատարակչությունները, ինչպես նաև «Հայ թելեբայմ» (1979-ից), “The Hye Ligth” (1982-ից), «Հորիզոն» (1989-ից), «Հայաստան» (1989-ից) հեռուստաժամերը, «Հայ թելեռադիո» (1982-ից) ռադիոժամերը:

1982–91-ին Կալիֆոռնիայի նահանգի նահանգապետ է ընտրվել ամերիկյան պետական և քաղաքական գործիչ հայազգի Ջորջ Դորմեյանը (Գորգեն Դյոկմեյան):

2001-ին Լոս Անջելեսի քաղաքապետարանի որոշմամբ՝ Հոլիվուդի մի քաղամաս կոչվել է “Little Armenia” («Փոքրիկ Հայաստան»): 2002-ին Գլենդեյլի քաղաքապետ է ընտրվել (քաղաքի պատմության մեջ երկրորդ անգամ) քաղաքային խորհրդի հայ անդամ Բաֆֆի Մանուկյանը: Առաջին հայ քաղաքապետն էր Լարի Ջարյանը:

Նյու Յորքի հայ համայնքը սկզբնավորվել է 1870-ական թթ. վերջից, սովորաբար XIX դ. վերջին – XX դ. սկզբին՝ հատկապես Մեծ եղեռնից հետո: 1930-ին Նյու Յորքի հայերի թիվը 20 հզ. էր: Համայնքը համալրվել է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի և նրան հաջորդող տարիներին՝ Եվրոպայից, Մերձավոր և Միջին Արևելքից գաղթած հայերով: Ներկայումս (2003) Նյու Յորքում և շրջակայքում բնակվում է շուրջ 75 հզ. հայ: Համայնքի սոցիալական կազմը խայտաբղետ է՝ բանվորներ, մանր ու խոշոր առևտրականներ, սպասարկման ոլորտի ծառայողներ, գործարանատերեր, մտավորականներ (ուսուցիչներ, բժիշկներ, ճար-

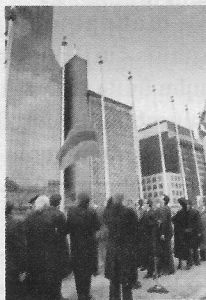
Մորթու ներմուծման Հարություն Հագարյան հաստատությունը Նյու Յորքում (1918)

տարագետներ, իրավաբաններ, ճարտարապետներ, գիտնականներ, մշակույթի ու արվեստի գործիչներ):

Նյու Յորքը Հայ առաքելական եկեղեցու ԱՄՆ-ի Արևելյան թեմի կենտրոնն է: Գործում են առաքելական Ս. Վարդան մայր տաճարը, Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ, Ս. Խաչ, Ս. Սարգիս, Սրբոց նահատակաց, կաթոլիկ՝ Ս. Աննա, և ավետարանական եկեղեցիները, Սրբոց նահատակաց, Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ ամենօրյա վարժարանները, Սիամանթո ակադեմիան (ճեմարան), Ս. Ներսես հոգևոր ճեմարանը: Նյու Յորքի Կոլումբիայի համալսարանում գործում է հայագիտական ամբիոն:

Նյու Յորքում 1947-ին հրավիրվել է Հայկական համաշխարհային կոնգրեսը:

Հայաստանի Հանրապետության դրոշի բարձրացման արարողությունը ՄԱԿ-ի գրասենյակի առջև (1992, Նյու Յորք)

Նյույորքահայերի ազգային կյանքը կազմակերպում են եկեղեցին և հայ ազգային կուսակցությունների տեղական կազմակերպությունները:

Նյու Յորքում են գտնվում ՀԲԸՄ-ի, ՀՕՖ-ի, Հայ դատի հանձնախմբի, Ամերիկահայ ուսանող-

ների միության կենտրոնական գրասենյակները, Թեքեյան և Համազգային մշակութային միությունների, Մեքաստիայի վերաշինաց, Մալաթիայի կրթասիրաց, Կեսարիայի, Չմբուշի, Չոմախլուի, Տիգրանակերտի, Այնթապի, Մարաշի, Իրանահայերի, Պոլսահայերի հայրենակցական միությունների կենտրոնական վարչությունները կամ մաս-

նաճյուղերը, Հայ գրականության բարեկամների, Հայ առամնաբույժների, Հայ տիկնանց միջազգային, Հայ տարեցների տուն միությունները: Գործում են նաև Ցեղասպանության և սթրեսների ուսումնասիրության հայ-ամերիկյան միությունը, Հայ կրթական խորհուրդը, Հովարդ Կարագյոզյան հաստատությունը, Վարդանաց ասպետներ կազմակերպությունը, Ամերիկայի հայ եկեղեցական երիտասարդական միությունները: 1997-ին բացվել է Հայ-ամերիկյան գործարար կենտրոնը:

Համայնքի մշակութային կյանքը կազմակերպում են «Ադամյան», «Հայ դրամատիկ խումբ» (այժմ՝ «Սևան»), Համազգայինի «Մասիս», «Արտավազդ» թատերախմբերը, Հայ ժողովրդական պարերի ընկերակցությունը, «Անդրանիկ» և «Նաիրի» պարախմբերը, «Կոմիտաս», «Գուսան» երգչախմբերը:

Հայ գաղութի հիմնադրումից ի վեր հրատարակվել է ավելի քան 100 անուն պարբերական: Ներկայումս (2003) լույս են տեսնում «Հուշարար-Միություն», «Նոր Մեքաստիա», “AGBU News Magazine”, “Armenian Reporter”, “Ararat” պարբերականները: Գործում են հայկական ռադիոժամեր:

Չիկագոյի հայ համայնքը ձևավորվել է XIX դ. 80–90-ական թթ.: 1910-ին Չիկագոյում և նրա շրջակայքում բնակվել է շուրջ 1000, 1921-

Չիկագոյի Սիսակ Վարժապետյան
մեկօրյա դպրոցի սաները
պարապմունքի պահին

ին՝ 10–12 հզ., 1970-ական թթ. սկզբին՝ 20 հզ. հայ։ Ներկայումս (2003) հայերի թիվը շուրջ 25 հզ. է (բուն Չիկագոյում՝ 10 հզ.)։ Հայերը հիմնականում արհեստավորներ, ծառայողներ, առևտրականներ, մտավորականներ են։ Չիկագոյում և նրա արվարձաններում գործում են Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ, Ամենայն Սրբոց, Ս. Պողոս, Ս. Փրկիչ առաքելական եկեղեցիները, Չիկագոյի հայ ավետարանական եկեղեցին, որոնց կից՝ Դանիել Վարուժան, ՀԲԸՄ Սիսակ Վարժապետյան, Մեսրոպյան մեկօրյա դպրոցները։ Համայնքի ձևավորումից ի վեր այստեղ գործում են հայ ազգային կուսակցությունների տեղական կազմակերպությունները, Հայ կրթական հիմնարկությունը, ՀԲԸՄ-ի մասնաճյուղը, ՀՕՄ-ի «Անահիտ» կրտսերաց մասնաճյուղը, Չիկագոյի համալսարանի հայ ուսանողների ընկերակցությունը, համագաղութային այլ կազմակերպությունների և հայրենակցական միությունների տեղական մարմինները, տիկնանց և երիտասարդաց միությունները։ 1922-ին Չիկագոյում կազմակերպվել է «Շանթ» քատերախումբը, որը ներկայացումներ է տվել Հովհաննես Աբելյանի և Հովհաննես Զարիֆյանի մասնակցությամբ։ Չիկագոյում լույս է տեսել 10-ից ավելի ամուն պարբերական. առաջինը՝ «Դաստիարակը»՝ 1903-ին։

Սան Ֆրանցիսկոյում հայերը բնակություն են հաստատել XIX դ. 80–90-ական թթ.։ 1912-ին նրանց թիվը 150 էր։ Համայնքը սկսել է ստվարանալ Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո։ 1924-ին Սան Ֆրանցիսկոյում (Օքլենդի և Բերկլիի հետ) բնակվել է 1500 հայ։ Հայերի հոսքը շարունակվել է ընդհուպ մինչև Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը և դրանից հետո։ 1962-ին Սան Ֆրանցիսկոյում և նրա արվարձաններում (Սան Մաթեո, Ռեդվուդ Սիթի, Սան Խոսե, Բերկլի, Սանտա Կլարա, Ռիչմոնդ ևն) բնակվել է 6 հզ. հայ, 1970-ական թթ. սկզբին՝ շուրջ 10 հզ., 1983-ին՝ 25 հզ.։ Ներկայումս (2003) Սան Ֆրանցիսկոյի և շրջակայքի հայերի թիվը շուրջ 100 հզ. է։ Առաջին հայ բնակիչների մեծ մասը վասպուրականցիներ էին, խարբերդցիներ, բիթլիսցիներ. զբաղվել են դերձակությամբ, խոհարարությամբ, գորգավաճառությամբ, ծաղկավաճառությամբ ևն։ Հետագա տարիներին հայերն աստիճանաբար ընդգրկվել են քաղաքի հասարակական, տնտեսական և մշակութային կյանքի տարբեր ոլորտներում։ Համայնքի ազգային-հասարակական կյանքը կազմակերպում են հայապահպան գործունեությամբ զբաղվող զանազան միություններ։ XX դ. սկզբից գործում են հայ ազգային կուսակցությունների տեղական կազմակերպությունները, Ամերիկահայ քաղաքացիների լիգայի, Ամերիկահայ իրավանց խորհրդի, Ամերիկահայ ճարտարագետների և գիտնականների ընկերակցության, Կալիֆոռնիայի ամերիկահայ բժշկական միության, Հայ դատի հանձնախմբի, ինչպես նաև ՀԲԸՄ-ի, ՀՕՄ-ի, ՀՄԸՄ-ի, հայրենակցական միությունների, Թեքեյան, Համազգային և այլ մշակութային միությունների մասնաճյուղերը։

Սան Ֆրանցիսկոյում և արվարձաններում գործում են հայ առաքե-

լական Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ (1925-ից), Ս. Հովհաննես Մկրտիչ (1941-ից, ունի տիկնանց օժանդակ մարմին), Ս. Վարդան (1932-ից), ավետարանական Գողգոթա (1926-ից) և Բեթլ (1933-ից) եկեղեցիները։ Կան սակավաթիվ հայ կաթոլիկներ։ Հայկական եկեղեցիներին կից գործում են կիրակնօրյա կամ երեկոյան դպրոցներ։ 1980-ին բացվել է նորակառույց Հայ կենտրոնը՝ սրահով և Գոռզյան-Զաքարյան Վասպուրական ամենօրյա վարժարանով։ 1994-ից Բերկլիի համալսարանում գործում է Վիլյամ Մարոյանի անվան հայագիտական ամբիոնը։

1924–25-ին հրատարակվել է «Ծիածան» ամսաթերթը։ 1921-ին հիմնվել է «Մասիս» ակումբը, որն ունեցել է քատերախումբ։ 1960-ական թթ. սկզբին ստեղծվել է Հայ դրամատիկ քատերախումբը (գործել է 16 տարի)։ Այժմ գործում են «Կռունկ» պարախումբը, Նիկոլ Աղբալյան գրադարանը, քատերախումբ։ Եթեր է հեռարձակվում հայկական ռադիոժամ։

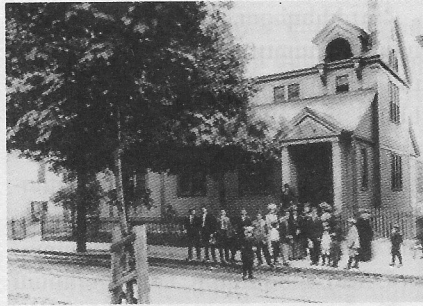
Փրովիդենսի հայ համայնքը սկսել է ձևավորվել XIX դ. վերջին քառորդին։ 1897-ին բնակվել է 450, 1902-ին՝ 1350, 1910-ին՝ 2500, 1962-ին՝ 12–13 հզ. հայ։ Ներկայումս (2003) Փրովիդենսում և արվարձաններում հայերի թիվը շուրջ 30 հզ. է։ Առաջին հայ բնակիչներն աշխատել են տեղի արդյունաբերական ձեռնարկություններում, զբաղվել արհեստներով (կոշկակարություն, դերձակություն, ներկարարություն ևն)։ Ներկայումս մեծ թիվ են կազմում բժիշկները, ատամնաբույժները, դեղագործները, ճարտարագետները։ 1890-ին հիմնվել է Խրիմյան ընկերությունը, 1894-ին՝ Հայկազյան և Ազգային տնտեսական միությունները, 1897-ին՝ Որբախնամ, 1899-ին՝ Փրովիդենսի Հայուհյաց որբախնամ ընկերությունները։ Գործում են հայ ազգային կուսակցությունների տե-

ռաջնորդանիստ է դարձել Ուսարի Ս. Փրկիչ եկեղեցին: Եկեղեցիներ են կառուցվել Ֆրեզնոյում, Վեսթ Հոբոքենում, Ֆաուլերում, Եդնոմում, Փրովիդենսում, Ռոդ Ալենդում:

1927-ից ամերիկահայ եկեղեցին բաժանվել է Արևելյան (կենտրոնը՝ Ուստր, Բոստոն, հետագայում՝ Նյու Յորք) և Արևմտյան կամ Կալիֆոռնիայի (կենտրոնը՝ Լոս Անջելես) թեմերի:

1930-ական թթ. ԱՄՆ-ի հայ համայնքի ներսում սրված միջկուսակցական պայքարը, որը պայմանավորված էր Հայաստանում խորհրդային կարգերի հանդեպ հայ քաղաքական ուժերի հակադիր դիրքորոշումներով, ամերիկահայ համայնքներում իրենց ազդեցությունը տարածելու ձգտումով, ինչպես նաև ԱՄՆ-ԽՍՀՄ փոխհարաբերություններից բխող քաղաքական շահարկումներով, թափանցեց եկեղեցական-թեմական կյանք ու հանգեցրեց պառակտման: 1933-ի դեկտեմբերին Նյու Յորքի Ս. Խաչ եկեղեցում ԱՄՆ-ի հայոց առաջնորդ Ղևոնդ արք. Դուրյանի սպանությունն է՛լ ավելի բորբոքեց հակամարտությունը խորհրդային կարգերի դեմ պայքարող դաշնակցականների և խորհրդամետ ուժերի (համայնավարներ, ռամկավարներ ևն) միջև, ամերիկահայությանը բաժանեց երկու հատվածի՝ սկիզբ դնելով նաև Մայր աթոռից փաստացի անջատված թեմի անկախ գոյությանը՝ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության հովանու ներքո: Այն ունի իր Ազգային իշխանությունը և Երեսփոխանական ժողովները:

1957-ին Արևելյան թեմի մի մասը պաշտոնապես անջատվել է Մայր աթոռ Ս. Էջմիածնի ենթակայության տակ գտնվող Հյուսիսային Ամերիկայի թեմից և անցել Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության հովանու ներքո՝ վերանվանվելով Հյուսիսային Ամերիկայի արևելյան մահանգների և Կանադայի թեմ: Մինչև 1972-ը

Սուրբ Փրկիչ հայ առաքելական առաջին եկեղեցին ԱՄՆ-ում (Ուստր)

Կիլիկիո աթոռը ԱՄՆ-ում ունեցել է մեկ թեմ և մեկ առաջնորդ (նստավայրը՝ Նյու Յորք): Կալիֆոռնիայի հայ բնակչության (հատկապես Կիլիկիո թեմին պատկան եկեղեցիների շուրջ հավաքված համայնքի) աճով պայմանավորված՝ ստեղծվել է անթիլիասական երկրորդ զուգահեռ կառույցը՝ Հյուսիսային Ամերիկայի Արևմտյան թեմը (կենտրոնը՝ Հոլիվուդ)՝ իր առաջնորդով: Ներկայումս էլ Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցին ԱՄՆ-ում շարունակում է բաժանված մնալ չորս թեմերի միջև. երկու ավանդական թեմերը գտնվում են Ամենայն հայոց կաթողիկոսության, իսկ զուգահեռաբար գործող մյուս երկու թեմերը՝ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության հովանու ներքո:

Ամերիկահայ հավատացյալների մեջ Հայ առաքելական եկեղեցու հետևորդներից բացի, կան նաև ավետարանականներ (25 հզ.), հայ կաթոլիկներ (6 հզ.):

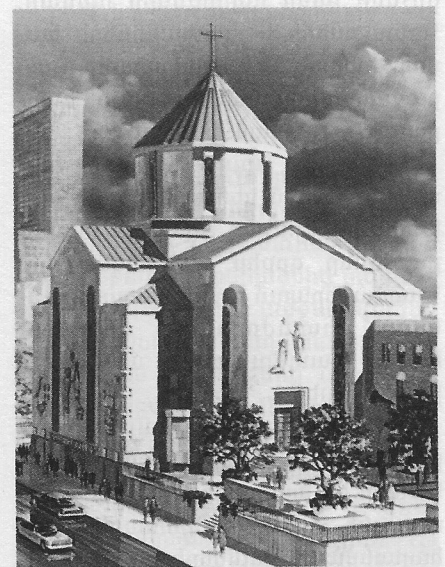
Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Արևելյան թեմ, կազմավորվել է 1927-ին՝ Ամենայն հայոց կաթողիկոս Գևորգ Ե Սուրենյանցի հայրապետական կոնդակով: Առաջնորդանիստը Նյու Յորքի Ս. Վարդան մայր տաճարն է: Մինչ այդ ԱՄՆ-ի հայ համայնքը միավորված էր մեկ թեմի մեջ, որն ստեղծվել էր 1898-ին՝ Ամենայն հայոց կաթողիկոս Սյրտիչ Ա Վանեցու կոնդակով: Կենտրոնն էր Ուստր քաղաքը (Մասսաչուսեթսի մահանգ),

1923-ից՝ Բոստոնը, 1927-ից՝ Նյու Յորքը: Ամենայն հայոց կաթողիկոս Գևորգ Ե Սուրենյանցի կոնդակով՝ ԱՄՆ-ի արևմտյան մահանգներն ընդգրկվել են նոր՝ Արևմտյան թեմի մեջ, իսկ արևելյան, հարավային, հարավարևմտյան և կենտրոնական մահանգները մնացել են Արևելյան թեմի իրավասության ներքո. կենտրոնը՝ Նյու Յորք: Այժմ (2003) ԱՄՆ-ի Արևելյան թեմն ընդգրկում է երկրի 21 մահանգների 64 եկեղեցական համայնքներ: Թեմի տարածքում է գտնվում ԱՄՆ-ում առաջին հայ առաքելական եկեղեցին՝ Ս. Փրկիչը (1891, Ուստր):

1902-ին Սյրտիչ Ա Վանեցին հաստատել է «ի գործադրութիւն հայ ժողովրդեան Ամերիկայի» սահմանադրությունը, որն այժմ հայտնի է որպես Կանոնադրություն Ամերիկայի (Արևելյան թեմ) Հայաստանյայց եկեղեցու:

1898-ից ցայսօր թեմն ունեցել է 11 առաջնորդ: Առաջինը Հովսեփ արք. Սարաճյանն էր, 1939-43-ին՝ Գարեգին արք. Հովսեփյանը (1943-1952-ին՝ Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս), 1966-90-ին՝ Թորգոմ արք. Մանուկյանը (1990-ից Երուսաղեմի հայոց պատրիարք) և ուրիշներ:

Նյու Յորքի
Ս. Վարդան մայր տաճարը

Թեմի առաջնորդանիստ մայր տաճարը՝ Ս. Վարդանը, 1968-ին օծել է Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա Պալճյանը: Թեմին են պատկանում 42 եկեղեցիներ: Յուն-յըն Սիթիում՝ Ս. Խաչ (1907), Ուոթեր-վիլիսում՝ Ս. Պետրոս (1916), Չեթեն-հեմում՝ Ս. Երրորդություն (1917), Սաուր Միլուոքիում՝ Ս. Հարություն (1924), Նյու Բրիքնում՝ Ս. Հարություն (1925), Չիկագոյում՝ Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ (1926), Սաուրֆիլդում՝ Ս. Հովհաննես (1931), Վաշինգտոնում՝ Ս. Մարիամ (1963) ևն:

Թեմի հովանու ներքո հիմնվել են մի շարք կրթական հաստատություններ: Նյու Յորքում 1961-ից գործում է Տիրան արք. Ներսիսյանի նախաձեռնությամբ ստեղծված Ս. Ներսես ընծայարանը (ճեմարան), որը պատրաստում է հոգևոր սպասավորներ (դաստիարակ, ծխատեր քահանա ևն): Ընծայարանն ունի ԱՄՆ-ի Արևելյան, Արևմտյան և Կանադայի թեմերի կողմից ընտրված խնամակալ մարմին, որի նախագահն է Արևելյան թեմի առաջնորդը:

Կրոնական դաստիարակության բաժանմունքը և Հայ դպրոցների կրթական կենտրոնը ստեղծում են դասագրքեր և պատրաստում ուսուցիչներ թեմի դպրոցների համար: Կրտսերների և պատանիների համար կրոնական դաստիարակության բաժանմունքն ունի ամառային ճամբար (Ս. Վարդան ճամբար):

Գրիգոր և Կլարա Չոհրապ տեղեկատվական կենտրոնն ունի արխիվային նյութեր, մամուլի հավաքածուներ, գրքեր, քարտեզներ ևն: Կազմակերպում է դասախոսություններ և գիտաժողովներ՝ նվիրված հայոց պատմության և մշակույթի խնդիրներին:

Միջեկեղեցական հարաբերության բաժանմունքի միջոցով սերտ կապեր են պահպանվում առաջնորդարանի և ԱՄՆ-ի կրոնական այլ հարանվանությունների միջև:

Հայ եկեղեցու երիտասարդական կազմակերպությունը մասնաճյուղեր ունի ծխերում, կազմակերպում է տարեկան մարզական մրցախաղեր և համագումարներ:

Տիկնանց միության կենտրոնական խորհուրդը ևս մասնաճյուղեր ունի ծխերում, աշխատանք է կատարում հայ հավատքի պահպանման համար:

ԱՄՆ-ի Արևելյան թեմի Հայ օգնության ֆոնդը (ՀՕՖ) 1988-ի Սպիտակի երկրաշարժից հետո, գործակցելով բարեգործական, հայրենակցական և այլ կազմակերպությունների հետ, զգալի օգնություն է ցուցաբերում հայրենի աղետյալ բնակչությանը, բազմաթիվ ծրագրեր իրականացնում մշակույթի, կրթության, առողջապահության, գյուղատնտեսության և այլ ոլորտներում:

Թեմը հրատարակում է «Հայաստանյայց եկեղեցի» կրոնաբարոյախոսական և պատմագեղարվեստական պաշտոնաթերթը (1939-76-ին՝ ամսաթերթ, 1976-ից՝ եռամսյա): Նյութերի մի մասը տպագրվում է անգլերեն:

ԱՄՆ-ի Արևելյան թեմի առաջնորդն է Խաժակ արք. Պարսամյանը (1990-ից):

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Արևմտյան թեմ. կազմավորվել է 1927-ին՝ Ամենայն հայոց կաթողիկոս Գևորգ Ե Սուրենյանցի հայրապետական կոնդակով: Առաջնորդանիստը Լոս Անջելեսի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին է:

ԱՄՆ-ի Արևմտյան թեմի գործունեությունը տարածվում է երկրի արևմտյան նահանգների վրա՝ իր մեջ ընդգրկելով 25 ծուխ: Առաջնորդարանը սկզբում Ֆրեզնոյում էր, 1957-ից՝ Լոս Անջելեսում:

Թեմի առաջին առաջնորդն էր Գարեգին եպս. Խաչատուրյանը (1951-1961-ին՝ Կ. Պոլսի հայոց պատրիարք): Տարբեր տարիներ ԱՄՆ-ի

Ֆրեզնոյի Ս. Սահակ-Մեսրոպ եկեղեցին

Արևմտյան թեմը գլխավորել են Շնորհք եպս. Գալուստյանը (1953-56, հետագայում՝ 1961-90-ին, Կ. Պոլսի հայոց պատրիարք), Թորգոմ եպս. Մանուկյանը (1962-66), Վաչե արք. Հովսեփյանը (1971-2003) և ուրիշներ:

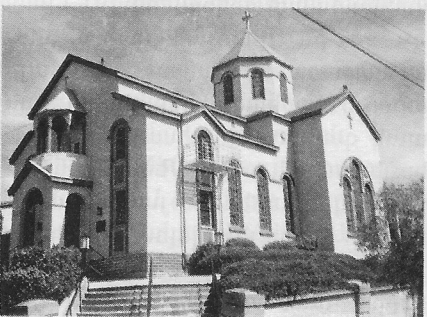
Թեմի տարածքում գործող հին հայկական եկեղեցիներից են Ս. Պո-

Սակրամենթոյի Ս. Հակոբ եկեղեցին

ղոսը (1900-ից, Ֆրեզնո), Ս. Գրիգոր Լուսավորիչը (1910-ից, Ֆաուլեր), Ս. Աստվածածինը (1911-ից, Կոստա Մեսա), Ս. Սահակ-Մեսրոպը (1923-ից, Ֆրեզնո), Ս. Հովհաննեսը (1924-ից, Սան Ֆրանցիսկո), Ս. Վարդանը (1924-ից, Օքլենդ), Ս. Հակոբը (1953-

Օքլենդի Ս. Վարդան եկեղեցին

Վեն Նայսի Ս. Պետրոս եկեղեցին

ից, Սակրամենթո), Ս. Պետրոսը (1958-ից, Վեն Նայս), Ս. Անդրեասը (1964-ից, Քուիտերքինո) և 20 այլ եկեղեցիներ տարբեր քաղաքներում:

ԱՄՆ-ի Արևմտյան թեմի առաջնորդարանին կից գործում են Հայաստանյայց եկեղեցու երիտասարդական կազմակերպության, տիկնանց միության, կիրակնօրյա վարժարանների կենտրոնական խորհուրդներ՝ իրենց մասնաճյուղերով, և այլ կազմակերպություններ: 1987-ին թեմը Ֆրեզնոյի շրջանում (Կալիֆոռնիա) գնել է մի մեծ ճամբար, որն ամռանը ծառայում է թեմի զանազան ծխերից ավելի քան 500 աշակերտների հայեցի դաստիարակության, իսկ ձմռանը՝ չափահասների կրոնական և կրթական դաստիարակության համար: Դամբարին օգնություն են ցույց տալիս ծխական և համայնքային տարբեր կազմակերպություններ: Առաջնորդարանին կից գործում է հանձնախումբ, որը մշակում է ճամբարի գործունեության ծրագրերը:

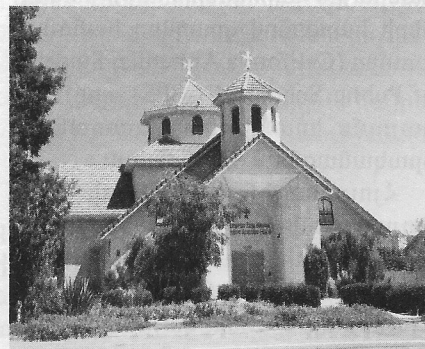
Վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում առաջնորդարանը թեմում ծառայելու է հրավիրել հոգևոր հովիվների՝ հատկապես Երուսաղեմից և Հայաստանից: 1999-ին թեմի հոգևորականների ընդհանուր թիվը շուրջ 30 էր:

Առաջնորդարանի հովանավորությամբ գործում է Փասադենայի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցուն կից Ալֆրեդ և Մարգարիտ Հովսեփյան ա-

մենօրյա հայկական վարժարանը: Թեմը յուրաքանչյուր եկեղեցուն կից ունի հայոց լեզվի կիրակնօրյա և շաբաթօրյա դասընթացներ:

1979-ից լույս է տեսնում ԱՄՆ-ի Արևմտյան թեմի «Մայր եկեղեցի» պաշտոնաթերթը՝ հայերեն և անգլերեն բաժիններով:

ԱՄՆ-ի Արևմտյան թեմը զգալի նյութական օգնություն է ցույց տվել 1988-ի Սպիտակի երկրաշարժից տուժած Հայաստանին և մարտնչող Արցախին: Ստեփանավան քաղաքում թեմի օժանդակությամբ կառուցվել է վարժարան (750 աշակերտի համար):

Քուիտերքինոյի Ս. Անդրեաս եկեղեցին

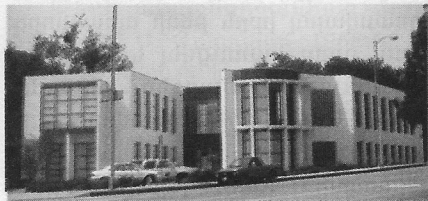
ԱՄՆ-ի Արևմտյան թեմի առաջնորդն է Հովման արք. Տերտերյանը (2003-ից):

Հյուսիսային Ամերիկայի Արևելյան նահանգների և Կանադայի թեմ, կազմավորվել է 1957-ին, երբ ԱՄՆ-ի մի շարք եկեղեցիներ, որոնք պատկանել են Մայր աթոռ Ս. Էջմիածնի իրավասության տակ գտնվող ԱՄՆ-ի թեմին, անցել են Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության հովանավորության տակ: Առաջնորդանիստը Նյու Յորքի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին է: Ընդգրկում է ԱՄՆ-ի և Կանադայի 17 նահանգների 30 ծխական համայնքներ: 1957-ի հոկտեմբերին առաջնորդական տեղապահ է ընտրվել Հրանտ արք. Խաչատուրյանը և 1961-ի նոյեմբերից պաշ-

տոնավարել իբրև թեմի առաջնորդ: Նրա օրոք կառուցվել և օծվել են Դետրոյտի Ս. Սարգիս, Ֆիլադելֆիայի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ, Էնսինոյի Սրբոց նահատակաց, Վաշինգտոնի Ս. Խաչ, Ալպրնի-Թրոյի Ս. Խաչ, Բեյսալոյի Ս. Սարգիս, Սփրինգֆիլդի Ս. Գրիգոր, Օհայոյի Ս. Խաչ, Սան Ֆրանցիսկոյի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցիները: 1973-77-ին թեմի առաջնորդն էր Գաբրիել արք. Սարգիսյանը, 1977-1998-ին՝ Մեսրոպ արք. Աշճյանը: 1978-ի մայիսից լույս է ընծայվել “Outreach” ամսագիրը, կազմավորվել են կրոնական և հայեցի դաստիարակության գրասենյակներ: Նորոգվել է 1973-ին գնված առաջնորդարանի շենքը, բացվել է Ս. Ներսես Շնորհալի գրադարանը և: Օծվել են Չիկագոյի Ամենայն Սրբոց, Ուստրի Ս. Երրորդություն, Քեմբրիջի Ս. Նշան, Մեմֆ Լուիսի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ, Ֆլորիդայի Ս. Կարապետ եկեղեցիները, բարգավաճել են Նյու Յորքի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ և Բոստոնի Ս. Ստեփանոս եկեղեցիներին կից գործող վարժարանները: Բացվել են ամենօրյա, շաբաթօրյա և կիրակնօրյա դպրոցներ, որտեղ ներկայումս (2003) սովորում են շուրջ 2 հզ. հայ աշակերտներ:

Հյուսիսային Ամերիկայի Արևելյան նահանգների և Կանադայի թեմի առաջնորդն է Օշական արք. Չոլյանը (1998-ից):

Հյուսիսային Ամերիկայի Արևմտյան թեմ, կազմավորվել է 1972-ին, երբ ԱՄՆ-ի Արևմտյան շրջանի Մայր աթոռ Ս. Էջմիածնից բաժանված եկեղեցիներն անջատվել են Նյու Յորքում գտնվող իրենց անթիլասական կենտրոնից և կազմել նոր՝ Հյուսիսային Ամերիկայի Արևմտյան թեմ՝ դարձյալ Կիլիկիո աթոռին ենթակա: Առաջնորդանիստը Հովիվուդի (Լոս Անջելես) Ս. Հովհաննես-Կարապետ եկեղեցին է: Առաջին առաջնորդ Սմբատ արք. Լա-

Հյուսիսային Ամերիկայի Արևմտյան թեմի առաջնորդարանի շենքը (Լա Քրեսենթա)

փաճյանի օրոք կազմակերպվել է Օրինջ Քաունթիի համայնքը, հիմնվել են Գլենդելի Ս. Աստվածածին եկեղեցին և ամենօրյա վարժարանը (հետագայում՝ Անուշ և Վահան Շամլյան ազգային վարժարան), սկսվել է Հովիվուդի Ս. Հովհաննես-Կարապետ եկեղեցու կառուցումը: 1977-85-ին թեմի առաջնորդն էր Եփրեմ վրդ. Թապազյանը (1980-ից՝ եպիսկոպոս): Կառուցվել են Ազգային առաջնորդարանի նոր շենքը, Ֆերահյան վարժարանի նոր համալիրը, Սան Ֆրանցիսկոյի Գոուլդան-Ջաքարյան Վասպուրական վարժարանը, ավարտվել է Հովիվուդի Ս. Հովհաննես-Կարապետ եկեղեցու շինարարությունը, կատարվել է Օրինջ Քաունթիի Ս. Քառասնից մանկանց եկեղեցու հիմնարկերը: Օծվել է Փասադենայի Ս. Սարգիս եկեղեցին, գնվել նոր եկեղեցի Գլենդելում և: ԱՄՆ-ի հայ երեխաներին հայեցի դաստիարակություն տալու նպատակով թեմի աջակցությամբ կազմվել և հրատարակվել է «Կանթեղ», հայոց լեզվի, պատմության և Հայ դատի դասագրքերը, «Հռոմկլա»

Հովիվուդի Ս. Հովհաննես-Կարապետ առաջնորդարանիստ եկեղեցին

տարեգիրքը, ինչպես նաև Առաջնորդարանի «Պրիսմակ» երկլեզվյա տեղեկատու ամսաթերթը, բազմաթիվ հայագիտական գրքեր: 1985-96-ին թեմի առաջնորդն էր Տաթև արք. Սարգիսյանը: Նրա պաշտոնավարության ժամանակ օծվել են Օրինջ Քաունթիի Ս. Քառասնից մանկանց և Գլենդելի Ս. Աստվածածին եկեղեցիները, բացվել են Փասադենայի Լևոն և Հասմիկ Թավլյան և Գլենդելի Ռիչարդ Թուֆենկյան մանկապարտեզները, տպագրվել են հայոց լեզվի և պատմության դասագրքեր: Առաջնորդարանի հովանավորությամբ 1995-ից գործում է Կալիֆոռնիայի հանրային դպրոցների հայ ուսանողների հարցերով զբաղվող հանձնախումբը (California Armenian Students of Public Schools-CASPS), որը ներկայումս եռանդուն աշխատանք է իրականացնում Գլենդելում:

Հյուսիսային Ամերիկայի Արևմտյան թեմի առաջնորդն է Մուշեղ արք. Մարտիրոսյանը (1996-ից):

Հայ ավետարանական եկեղեցու Հյուսիսային Ամերիկայի համայնք, ամերիկահայ առաջին աղոթատեղին՝ ավետարանական Մարտիրոսաց հայ ժողովական եկեղեցին, հիմնվել է 1881-ին, Ուստրում: Հետագա տարիներին հայ ավետարանական համայնքներ են ձևավորվել և եկեղեցիներ են կառուցվել Նյու Յորք, Բոստոն, Ուոթերթաուն, Փրովիդենս, Ֆրեզնո, Նյու Ջերսի, Չիկագո, Լոս Անջելես, Ֆիլադելֆիա, Դետրոյտ և այլ քաղաքներում: Եկեղեցիներին կից հիմնվել են տիկնանց օժանդակ, երիտասարդական և պատանեկան միություններ, վարժարաններ, ավետարանի դասընթացներ: XX դ. սկզբին երկրով մեկ տարածված ավետարանական եկեղեցիները միավորվել են՝ ստեղծելով միջեկեղեցական կազմավորումներ (1901-ին Ուստրում՝ ԱՄՆ-ի Արևելյան մահանգների, իսկ 1908-ին արևմտակողմի՝ Կալիֆոռնիայի

Ֆրեզնոյի Առաջին հայ ավետարանական եկեղեցին

հայ ավետարանական եկեղեցիների միությունները):

1918-ին Նյու Ջերսիում հիմնվել է Ամերիկայի հայ ավետարանական ընկերակցությունը (Armenian Missionary Association of America), որը հայ ավետարանական եկեղեցիների գործունեության կազմակերպիչն է և գործադիր մարմինը, հայ ավետարանական առաջին և միակ միսիոներական կազմակերպությունը (գործադիր տնօրեն՝ Ժիրայր Սողոմյան):

1971-ին ստեղծվել է Հյուսիսային Ամերիկայի հայ ավետարանական միությունը (կենտրոնը՝ Նյու Ջերսի), որն ընդգրկում է ԱՄՆ-ի 20 ավետարանական եկեղեցիներ:

Լոս Անջելեսում գործում է Հայ ավետարանական ընկերային ծառայության կենտրոնը: Նյու Ջերսիում է գտնվում նաև Հայ ավետարանական համաշխարհային խորհրդի կենտրոնատեղին (հիմնվել է 1980-ական թթ. սկզբին), որը վարում է միությունների ընդհանուր գործերը:

ԱՄՆ-ի հայ ավետարանականները հրատարակել են «Կոչնակ» (1900-60, Բոստոն, Նյու Յորք), «Ջանախներ» (1916-23), «Ավետագիր» (1945-47, Նյու Յորք) հանդեսները: Ներկայումս լույս են տեսնում Ամերիկայի հայ ավետարանական ընկերակցության «Լրաբեր» (1965-ից, Նյու Ջերսի) ամսագիրը, Հյուսիսային Ամերիկայի հայ ավետարանական միության «Forum» (1975-ից) և «Ձեռք

մի քանակազոր», «AMAA» (Armenian Missionary Association of America) պարբերականները:

Հայ կաթողիկե եկեղեցու Հյուսիսային Ամերիկայի թեմ, Ամերիկահայ առաջին կաթողիկե հոգևորականը Մարտիրոս Մկրյանն էր, որը 1899-ին ժամանելով Նոր Երկիր՝ առանձնել է Բոստոնի հայ կաթողիկե համայնքի հոգևոր հովվի պարտականությունը: Շուտով հայ կաթողիկե համայնքներ են ձևավորվել նաև Փեբերատոնում, Ֆիլադելֆիայում, Ուոբերատոնում, Լոս Անջելեսում և այլուր: Սակավաթիվ լինելու պատճառով հայ կաթողիկեները սեփական եկեղեցիներ չեն ունեցել և իրենց հոգևոր ծառայություններն իրականացրել են ամերիկյան կաթողիկե եկեղեցիներում: 1910-ին Նյու Յորքում առեղծվել է հայ կաթողիկե առաջին ա-

ղոթատեղին: Հայ կաթողիկե եկեղեցիներ հիմնվել են 1920-ական թթ. սկզբին՝ Քեմբրիջում, Ուինվուդում և այլուր:

Հետագա տարիներին հայ կաթողիկե ոչ սովորական համայնքներ են ձևավորվել նաև այլ հայաշատ քաղաքներում: Կազմավորվել է Հայ կաթողիկե եկեղեցու Հյուսիսային Ամերիկայի թեմը (ներառում է նաև Կանադան): Առաջնորդարանը գտնվում է Նյու Յորքում: Ներկայումս ԱՄՆ-ում թեմն ընդգրկում է 8 համայնքային կենտրոններ՝ իրենց եկեղեցիներով [Նյու Յորք, Պետերսոն, Ֆիլադելֆիա, Դետրոյտ, Լիթլ Ֆոլդ, Լոս Անջելես (երկու), Սան Դիեգո, Ուինվուդ, Քեմբրիջ]: Անարատ հղության քույրերի (Ֆիլադելֆիա, Բոստոն, Լոս Անջելես) և Մխիթարյան հայրերի (Լոս Անջելես) միաբանություննե-

րի ղեկավարությամբ գործում են դպրոցներ:

Հրատարակել են «Internal Flame» (Նյու Յորք) և «Վարդենիկ» (Դիրբորն) անգլերեն և հայերեն պարբերաբերքերը: Լոս Անջելեսում հայ կաթողիկեները հրատարակել են «Վերելք» (1982-99) և «Ավետաբեր» (1985-ից) պարբերաբերքերը: Ներկայումս այս երկուսի միավորումով լույս է տեսնում «Ավետաբեր Վերելք» (2000-ից՝ Գլենդել) հանդեսը՝ որպես ԱՄՆ-ի արևմտյան հատվածի հայ կաթողիկե համայնքի պաշտոնաբերք:

Եկեղեցիներին կից գործում են նաև տիկնանց և երիտասարդական միություններ:

Հայ կաթողիկե եկեղեցու Հյուսիսային Ամերիկայի թեմի առաջնորդն է հայր Հովհաննես Դերձակյանը (1995-ից):

ԴՊՐՈՅ

ԱՄՆ-ում հայկական առաջին դպրոցը՝ Վարդուկյան վարժարանը, հիմնվել է 1880-ական թթ. վերջին, Նյու Յորքում Բարսեղ Վարդուկյանի նախաձեռնությամբ: Մինչև Առաջին համաշխարհային պատերազմի սկիզբը (1914) Հայ առաքելական և Հայ ավետարանական եկեղեցիների ջանքերով հայկական մեկօրյա դպրոցներ են բացվել ԱՄՆ-ի գրեթե բոլոր հայաշատ վայրերում (1890-ական թթ. Ուստրում՝ Ազգային կրթարանը, 1899-ին Վեսթ Հորդենում՝ Հայկական դպրոցը, 1905-ին՝ Նյու Յորքում, 1907-ին՝ Ֆրեզնոյում, 1912-ին՝ Եդմոնում, 1914-ին՝ Նյու Յորքում և այլուր): Ծննդաբաններից առավել հայտնի է 1917-ին Վեսթ Սենթ Լեյքում (Նյու Յորք) հիմնված Հայկական ճնմարանը:

Հայկական դպրոցները մշտապես գտնվել են հոգևորականների, ուսուցիչների, համայնքի անդամների և հատկապես՝ ազգային դպրոցների նմանապատիվ հանդիսացող բարեսեր տիկնանց ամենօրյա հսկողության և նախաձեռնության ներքո, որոնք հոգացել են ուսուցիչներ ընտրելու, տեղի հանրային դպրոցներից դասասանակներ վարձելու, ազգային դպրոցներին բարոյական ու նյութական աջակցություն ցույց տալու հարցերը:

Սկզբնապես ԱՄՆ-ի հայկական եկեղեցիներին կից գործել են մեկօրյա դպրոցներ՝ հայտնի որպես կիսակրթարան վարժարաններ, որտեղ ուսուցիչներն անվճար դասավան-

դում էին հայոց լեզու, հայոց պատմություն, ազգային երգ:

ԱՄՆ-ում հայկական առաջին ամենօրյա դպրոցը՝ Սրբոց նահատակաց Ֆերահյան ազգային վարժարանը, հիմնվել է 1964-ին, Լոս Անջելեսում, իսկ արևելյան ափում՝ 1970-ին, Ուոթերթաունում:

ԱՄՆ-ում կան մեկօրյա և ամենօրյա հայկական դպրոցներ, ինչպես նաև մանկապարտեզներ, որոնք հովանավորվում են ՀԲԸՄ-ի, ՀՕՄ-ի, հայկական հարանվանական եկեղեցիների, բարեսիրական, մշակութային, հայրենակցական կազմակերպությունների, քաղաքական կուսակցությունների, առանձին բարերարների կողմից: Մեկօրյա դպրոցները

քառաստիճան համակարգի են (նախնական, միջանկյալ, առաջնակարգ, չափահաս), իսկ ամենօրյա դպրոցները՝ եռաստիճան (մանկապարտեզ-նախակրթարան, նախակրթարան, միջնակարգ):

Ներկայումս (2003) ԱՄՆ-ում գործում են 26 ամենօրյա վարժարաններ և 131 մեկօրյա դպրոցներ (Կալիֆոռնիայի նահանգ՝ Գլենդել, Դայմոնդ Բար, Եդմոն, Էմսինո, Թորանո, Լոս Անջելես, Հոլիվուդ, Մոնթբերլո, Ռիդլի, Սան Դիեգո, Սանտա Անա, Սանտա Մոնիկա, Սան Ֆրանցիսկո, Սակրամենթո, Վեն Նայս, Փասադենա, Քուփերթինո, Ֆրեզնո, Նյու Յորքի նահանգ՝ Բեյսայդ, Բինգհեմթրն, Թրոյ, Նիագարա Ֆոլս, Նյու Յորք,

Վուդսայդ, Քոնգերս, Մասսաչուսեթսի նահանգ՝ Բեյմոնթ, Ինդիյան Օրչարդ, Լոուրենս, Նորթ Էնդովեր, Ուայքինսպիլ, Ուստեր, Ռոդ Այլենդի նահանգ՝ Փրովիդենս, Միչիգանի նահանգ՝ Դիրբորն, Էնն Արբոր, Լիվոնիա, Սաութֆիլդ, Ֆարմինգթոն Հիլզ, Փենսիլվանիայի նահանգ՝ Չելթենհեմ, Ուիմփուդ, Ֆիլադելֆիա, Նյու Ջերսիի նահանգ՝ Թենեֆլայ, Լիվինգսթոն, Միդլքաուն, Ռիչֆիլդ, Փարամուզ, Ֆեյր Լուս, Վիսքոնսինի նահանգ՝ Ռեյսին, Իլինոյսի նահանգ՝ Գլենվյու, Գրենիթ Սիթի, Լեյք Ֆորեսթ, Չիկագո, Ուոքերն, Ֆլորիդայի նահանգ՝ Բոքս Ռաբոն, Լոնգվուդ, Մայամի, Կոլումբիայի տարածաշրջան՝ Վաշինգտոն, Միսսուրիի նահանգ՝ Սենթ Լուիս, Մերիլենդի նահանգ՝ Չի Չեյս, Տեխասի նահանգ՝ Հյուսթոն, Վաշինգտոնի նահանգ՝ Սերսըր Այլընդ, Սիեթլ, Նյու Հեմփշիրի նահանգ՝ Սալեմ, Քոնեքթիկուտի նահանգ՝ Հարթֆորդ, Նյու Բրիքլեն, Օհայոյի նահանգ՝ Նորթ Ռոյալթոն, Ռիչմոնդ Հեյթս, Վիրջինիայի նահանգ՝ Ռոյալթոն, Կոլորադոյի նահանգ՝ Դենվեր, Յուտայի նահանգ՝ Սոլթ Լեյք Սիթի, Լուիզիանայի նահանգ՝ Քենդրը:

Հայկական ամենօրյա վարժարանները սովորաբար ունեն մանկապարտեզներ, մախակրթարանի և երկրորդականի բաժիններ, գրադարաններ, հրատարակում են իրենց առօրյային և կրթական հարցերին նվիրված տարեգրքեր, թերթեր: Ուսումնական ծրագիրը համապատասխանում է պետական դպրոցների ծրագրերին. հավելյալ դասավանդվում են հայոց լեզու, պատմություն, կրոն, ազգային երգ ու պար: Նախակրթարաններ կան Ֆրեզնոյում, Ման Ֆրանցիսկոյում, Փասադենայում, Լոս Անջելեսում, Ֆիլադելֆիայում, Նյու Յորքում, Բոստոնում: Հայկական վարժարաններին մեթոդական օգնություն են ցույց տալիս Ազգային առաջնորդարան-

ներին կից գործող կրթական խորհուրդները: Ամերիկահայերի կրթամասնագիտական զարգացման, մանկավարժների վերապատրաստման կարևոր կենտրոններից է եղել 1976-ին Լա Վենուսում բացված Ամերիկահայ միջազգային քոլեջը (փակվել է 1992-ին): 1983-ից Փասադենայի Աստվածաբանական սեմինարիայում գործում է հայկական աստվածաբանության բաժանմունքը: ԱՄՆ-ի մի շարք համալսարաններում [Հարվարդի, Միչիգանի, Կոլումբիայի, Թաֆթսի, Կալիֆոռնիայի (Լոս Անջելես, Ֆրեզնո, Բերկլի, Նորթրիջ), Բոստոնի, Բրաունի, Մասսաչուսեթսի, Սենթ Ջոնսի, Սիրակուզի, Ռեյսինի, Քոնեքթիկուտի, Վիսքոնսինի, Փենսիլվանիայի, Զլարքի, Քլիվլենդի, Քորնուելի] և քոլեջներում (Բոստոնի, Բրուքլեյի, Գլենդելի, Մաունթ Հոլիոքի, Ռոբլենդի, Քեյսի Քոլի, Քուինզի) գործում են հայագիտական դասընթացներ ու ամբիոններ:

Ս. Ներսես ճեմարան (սեմինարիա), հոգևոր ճեմարան: Հիմնվել է 1961-ին, Էվանսթոնում՝ Տիրան արք. Ներսիսյանի մախաձեռնությամբ: 1967-ին տեղափոխվել է Նյու Յորք: ԱՄՆ-ում միակ հայ առաքելական աստվածաբանական դպրոցն է: Գտնվում է ԱՄՆ-ի Արևելյան և Արևմտյան թեմերի հովանավորության ներքո: Դասավանդվում են հայոց լեզու, պատմություն, աստվածաբանություն, կանոնական իրավունք, պատրագամատուցում, երաժշտություն: Պատրաստում է Հայ եկեղեցու սպասավորներ: Շրջանավարտներին շնորհվում է աստվածաբանության մագիստրոսի գիտական աստիճան:

Սրբոց նահատակաց Ֆերահյան ազգային վարժարան, ԱՄՆ-ում առաջին ամենօրյա դպրոցը: Հիմնվել է 1964-ին, Էնսիմոյում՝ Մ. Ֆերահյանի կտակով, Գ. Ինջեջիկյանի մախաձեռնությամբ և Սրբոց նահատա-

կաց եկեղեցու հոգաբարձության հովանավորությամբ: 1965-ից՝ Սրբոց նահատակաց Ֆերահյան ազգային երկրորդական վարժարան: Ունի մանկապարտեզ (Սրբոց նահատակաց), ՀՕՄ-ի մանկամուր, մախակրթարան, տարրական, միջին և միջնակարգ բաժիններ, ինչպես նաև երգչախումբ, բասկետբոլի և վոլեյբոլի խմբեր: Դասավանդվում են հայոց լեզու, պատմություն, գրականություն, Հայ դատ, կրոն, երգ, պար: Աշակերտների թիվը՝ 620: Հրատարակում է տարեգիրք: Վարժարանին հատկացված են մնայուն հիմնադրամներ, որոնց հասույթով նվեր-մրցանակներ են շնորհվում ավարտական դասարանների աշակերտներին:

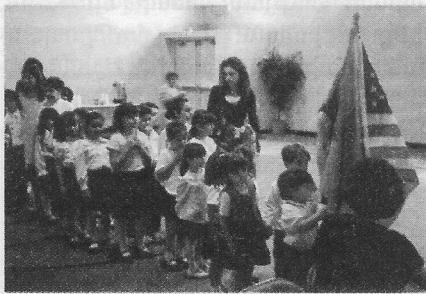
Մեսրոպյան ազգային վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1965-ին, Մոնթբերեյոյում՝ Ս. Խաչ եկեղեցու, Հայ կրթական հիմնարկության, Մոնթբերեյոյի հայ կենտրոնի (ՀՀԴ կոմիտեի կենտրոն) մախաձեռնությամբ: 1983-ից վարժարանը տեղափոխվել է Պիկո Ռիվերա: Ունի Ռոն և Գոհարիկ Գաբրիելի անվան մանկապարտեզ, տարրական և միջնակարգ բաժիններ: Դասավանդվում են հայոց լեզու, գրականություն, պատմություն, կրոն, Հայ դատ, երգ-երաժշտություն, գեղանկարչություն, տրամաբանություն: Աշակերտների թիվը՝ 354: Հրատարակում է տարեգիրք, պարբերաթերթ («Մեսրոպյան տեղեկատու»): Ունի նաև պարախումբ, երգչախումբ, քատերախումբ, մարզական խմբեր (բասկետբոլի, վոլեյբոլի, բեյսբոլի, սոֆթբոլի, ֆուտբոլի): Վարժարանին հատկացված են մնայուն հիմնադրամներ, որոնց հասույթով նվեր-մրցանակներ են շնորհվում ավարտական դասարանների աշակերտներին:

Հայ քույրերի վարժարան, հայ կաթոլիկ ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1967-ին, Ֆիլադելֆիայում՝

քույրեր Ա. Մաջոյանի, Հ. Չիթեյանի, Վ. Ջենենյանի նախաձեռնությամբ և Ամարատ հոլոթյան հայ քույրերի միաբանության հովանավորությամբ: Ունի նախակրթարան և միջին (մինչև 8-րդ դասարան) բաժիններ: Դասավանդվում են անգլերեն, ֆրանսերեն, հայոց լեզու, հայ ժողովրդի պատմություն, երաժշտություն: Աշակերտների թիվը՝ 203: Հրատարակում է «Արծիվ» տարեգիրքը և պարբերաթերթը:

Սրբոց նահատակաց վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1967-ին, Նյու Յորքում: Ունի մանկապարտեզ, տարրական և միջնակարգ բաժիններ: Աշակերտների թիվը՝ 110: Հրատարակում է պարբերաթերթ:

Ալեք Մանուկյան վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է

Սաութֆիլդի Ալեք Մանուկյան վարժարանի սաները (Միչիգան)

1969-ին, Սաութֆիլդում (Միչիգան)՝ Մարի և Ալեք Մանուկյան հիմնարկի և ՀԲԸՄ-ի նախաձեռնությամբ: Ունի մանկապարտեզ, տարրական և միջնակարգ բաժիններ: Աշակերտների թիվը՝ 184: Հրատարակում է տարեգիրք:

Ռոզ և Ալեք Փիլիպոս վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1969-ին, Լոս Անջելեսում՝ Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցու Հովիվուդի հոգաբարձության նախաձեռնությամբ և Փիլիպոս ամուսինների նվիրատվությամբ: Ունի ՀՕՄ-ի Մարի Փոստոյանի անվան մանկապարտեզ, նախակրթարան,

տարրական, միջնակարգ բաժիններ, երգչախումբ, մարզական խմբեր (բասկետբոլի, վոլեյբոլի, հոկեյի): Դասավանդվում են հայոց լեզու, պատմություն, Հայ դատ, կրոն, երգերաժշտություն: Աշակերտների թիվը՝ 802: Հրատարակում է տարեգիրք, պարբերաթերթ:

Ամերիկահայ միջազգային քոլեջ (American Armenian International College), առաջին հայկական բարձրագույն ուսումնական հաստատությունը ԱՄՆ-ում: Հիմնվել է 1976-ին, Լա Վեռնի (Կալիֆոռնիա) համալսարանին կից՝ Ա. Սարաֆյանի նախաձեռնությամբ և ամերիկահայ բարերարների նվիրատվությամբ: Ունեցել է չորս տարվա ծրագիր՝ հայոց լեզու, գրականություն, պատմություն, մշակույթ առարկաների, հայկական երաժշտության, բիզնեսի, տնտեսագիտության, ֆիզիկայի, համակարգչային գիտության, լագերային-օպտիկական ճարտարագիտության, Մերձավոր Արևելքի ուսումնասիրությունների և այլ առարկաների ուսուցմամբ, 16 դասախոս, 178 ուսանող (Իրանից, Լիբանանից, Սիրիայից, Քուվեյթից, Իրաքից, Թուրքիայից, Հունաստանից, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի այլ քաղաքներից եկած միջնակարգ կրթությամբ երիտասարդներ): Հրատարակել է տարեգիրք (1977-92), «Գլաձոր», «Մաշտոց» հայագիտական հանդեսները, շուրջ 16 անուն գիրք (գրական, պատմական, հայագիտական, բժշկագիտական, մշակութային և Հայոց ցեղասպանությանը վերաբերող թեմաներով): Ունեցել է բասկետբոլի, ֆուտբոլի, վոլեյբոլի խմբեր:

Փակվել է 1992-ին:

Հովնանյան վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1976-ին, Նյու Ջերսիում՝ Հովնանյան ամուսինների նախաձեռնությամբ և հովանավորությամբ: Ունի մանկապարտեզ, տարրական և միջնակարգ բաժիններ: Աշակերտների թիվը՝ 155: Հրատարակում է պարբերական:

Մանուկյան-Գեմիրճյան վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1976-ին, Կանոգա Պարկում՝ Ս. Պետրոս եկեղեցու և ՀԲԸՄ-ի նախաձեռնությամբ ու հովանավորությամբ: Կոչվել է բարերարներ Մարի Մանուկյանի, Սարգիս և Սեդա Գեմիրճյանների անուններով: Ունի մանկապարտեզ, տարրական և միջնակարգ բաժիններ, թատերախումբ, պարախումբ, երգչախումբ, մարզական խմբեր: Անգլերենով դասավանդվող պետական ծրագրին զուգահեռ ուսուցանվում են հայոց լեզու, գրականություն, պատմություն, կրոն, երգերաժշտություն: Աշակերտների թիվը՝ 950: Հրատարակում է տարեգիրք, պարբերաթերթ, աշակերտական թերթ:

Վահան և Անուշ Շամլյան վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1976-ին, Գլենդեյլում՝ Սուրբ Աստվածածին եկեղեցու հոգաբարձության և մի խումբ համայն-

Մանուկյան-Գեմիրճյան վարժարանի աշակերտները ելույթի պահին

քային գործիչների նախաձեռնությամբ: 1981-ին Շամյան ամուսինների նվիրատվությամբ և գաղութում կատարված հանգանակությամբ վարժարանը ձեռք է բերել նոր շենք: Ունի Ռիչարդ Թուֆենկյանի անվան մանկապարտեզ, տարրական և միջին բաժիններ, երգչախումբ, մարզական խմբեր (բասկետբոլի, վոլեյբոլի, սեղանի բեմիսի): Անգլերենով դասավանդվող պետական ծրագրին զուգահեռ ուսուցանվում են հայոց լեզու, հայ ժողովրդի պատմություն, կրոն, երգ: Ուսուցումն իրականացվում է և՛ արևմտահայերեն, և՛ արևելահայերեն: Աշակերտների թիվը՝ 429: Հրատարակում է տարեգիրք («Կամք»), պարբերաթերթեր («Մեր ձայնը», «Լրատու»): Վարժարանին հատկացված են մնայուն հիմնադրամներ, որոնց հասույթով նվեր-մրցանակներ են շնորհվում ավարտական դասարանների աշակերտներին:

Համազաղության հայ վարժարան, ամենօրյա վարժարան, հիմնվել է 1977-ին, Ֆրեզնոյում՝ տեղի հայ համայնքի նյութական օժանդակությամբ: Ունի մանկապարտեզ, տարրական բաժին, պարախումբ, երգչախումբ, մարզական խմբեր: Աշակերտների թիվը՝ 88: Հրատարակում է պարբերաթերթ:

Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1977-ին, Նյու Յորքում՝ Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու հովանավորությամբ: Ունի մանկապարտեզ, տարրական և միջին բաժիններ: Աշակերտների թիվը՝ 70:

Մխիթարյան հայրերի հայկական վարժարան, հայ կաթոլիկ ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1979-ին, Լա Քրեսենսբայում՝ հայր Մ. Ագյանի նախաձեռնությամբ և Վիեննայի Մխիթարյան միաբանության հովանավորությամբ: Ունի մանկապարտեզ, տարրական և միջին բաժիններ, մարզական խմբեր, պարախումբ,

երգչախումբ, բատերախումբ: Անգլերենով դասավանդվող պետական ծրագրին զուգահեռ ուսուցանվում են հայոց լեզու, պատմություն, կրոն, գծագրություն, երգ, պար: Աշակերտների թիվը՝ 350: Հրատարակում է տարեգիրք-օրացույց («Մխիթարյան ձայն»):

Գռուկյան-Ջաքարյան Վասպուրական վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1980-ին, Սան Ֆրանցիսկոյում՝ Արևմտյան շրջանի անթիլիասական թեմին պատկանող եկեղեցու հոգաբարձությամբ և ՀՀԴ նախաձեռնությամբ: Ունի մանկապարտեզ և միջին (1-8-րդ դասարաններ) բաժին: Դասավանդվում են հայոց լեզու, պատմություն, կրոն, երգ: Աշակերտների թիվը՝ 171: Հրատարակում է տարեգիրք («Ծիծեռնակ»), ծնողաուսուցչական մարմնի տեղեկատու պարբերաթերթ:

Սահակ-Մեսրոպ հայ քրիստոնյա վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1980-ին, Ալբադենայում՝ համայնքի մի խումբ հավատացյալ գործիչների նախաձեռնությամբ: Ունի մանկապարտեզ և միջին բաժին: Անգլերենով դասավանդվող պետական ծրագրին զուգահեռ ուսուցանվում են հայոց լեզու, պատմություն, կրոն: Աշակերտների թիվը՝ 195: Հրատարակում է տարեգիրք («Հայ դպրոց»):

Արշակ Տիգրանյան վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1981-ին, Հոլիվուդում՝ Թեքեյան մշակութային միության նախաձեռնությամբ և Արշակ Տիգրանյանի նվիրատվությամբ: Ունի մանկապարտեզ, տարրական և միջնակարգ բաժիններ (1-12-րդ դասարաններ): Անգլերենով դասավանդվող պետական ծրագրին զուգահեռ ուսուցանվում են հայոց լեզու, գրականություն, պատմություն, կրոն, ազգային երգ, պար: Աշակերտների թիվը՝ 276: Հրատարակում է տարեգիրք և պարբերաթերթ: Դպրոցում գործում են Հակոբ Պարոնյան բատերախումբը,

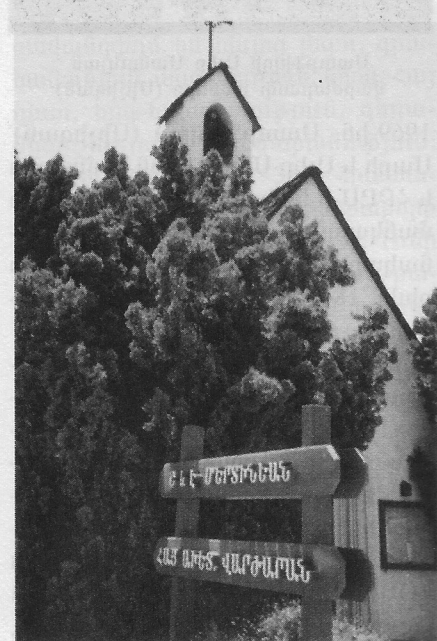
երգչախումբ, պարախումբ, մարզական խմբեր (թեթև ատլետիկայի, բասկետբոլի, կարատեի):

Էմմանուել Աստվածաշնչային քոլեջ, հայ ավետարանական հոգևոր ուսումնական հաստատություն: Հիմնվել է 1982-ին, Փասադենայում՝ Ե. Պապիկյանի նախաձեռնությամբ և Նազովրեցի Աստվածաշնչային քոլեջի հովանավորությամբ: Հայերենով դասավանդվում են քրիստոնեական դաստիարակություն, Սուրբ գրքերի գիտություն, հայ ժողովրդի պատմություն, մշակույթ և հարակից այլ առարկաներ: Ունի 152 ուսանող: Շրջանավարտներին շնորհվում է աստվածաբանության բակալավրի աստիճան: Հրատարակում է «Հունձք» պարբերաթերթ:

Հայ քույրերի վարժարան, հայ կաթոլիկ ամենօրյա ուսումնական հաստատություն: Հիմնվել է 1982-ին, Լեքսինգթոնում: Ունի մանկապարտեզ, տարրական բաժին: Աշակերտների թիվը՝ 84:

Շառլոթ և Էլիզ Մերտինյան հայ ավետարանական վարժարան, ամենօրյա

Շառլոթ և Էլիզ Մերտինյան հայ ավետարանական վարժարանը Լոս Անջելեսում

նօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1982-ին, Շերման Օքսում Ամերիկայի հայ ավետարանչական ընկերակցության, Հյուսիսային Ամերիկայի հայ ավետարանական եկեղեցիների միության նախաձեռնությամբ և հովանավորությամբ: Ունի մանկապարտեզ, տարրական և միջին բաժիններ, երգչախումբ, մարզական խմբեր: Ուսուցանվում են հայոց լեզու, պատմություն, կրոն, երաժշտություն, արվեստ: Աշակերտների թիվը՝ 255: Հրատարակում է տարեգիրք («Շողեր և հեռանկարներ»):

Ալֆրեդ և Մարգարիտ Հովսեփյան (Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ) վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1984-ին, Փասադենայում՝ Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու նախաձեռնությամբ և Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցու Արևմտյան Ամերիկայի առաջնորդարանի հովանավորությամբ: Ունի մանկապարտեզ, տարրական, միջին (1-7-րդ դասարաններ) բաժիններ: Անգլերենով դասավանդվող պետական ծրագրին զուգահեռ ուսուցանվում են հայոց լեզու, պատմություն, կրոն: Աշակերտների թիվը՝ 190: Հրատարակում է տարեգիրք: Ունի տղաների բասկետբոլի խումբ:

Հայ քույրերի վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1985-ին, Գլենդելում՝ քույրեր Հ. Չիֆթելյանի, Ա. Ալաճյանի նախաձեռնությամբ և Անարատ հղության հայ կաթոլիկ քույրերի միաբանության հովանավորությամբ: Ունի մանկապարտեզ և տարրական (1-6-րդ դասարաններ) բաժիններ: Ուսուցանվում են հայոց լեզու, պատմություն, երգ, պար: Աշակերտների թիվը՝ 300: Հրատարակում է տարեգիրք:

Արի Կիրակոս Մինասյան վարժարան, ամենօրյա վարժարան: Հիմնվել է 1986-ին, Սանտա Անայում (Կալիֆոռնիա)՝ Սուրբ Զառանգի մանկանց եկեղեցու հոգաբարձության նախաձեռնությամբ: Ունի մանկապարտեզ, միջին բաժին: Դասավանդվող պետական ծրագրին զուգահեռ ուսուցանվում են հայոց լեզու, պատմություն, կրոն, երգ: Աշակերտների թիվը՝ 128: Գործում են մարզական խմբեր, երգչախումբ, պարախումբ: Հրատարակվում է տարեգիրք («Մինասյան բույն»), տեղեկատու-պարբերաթերթ:

Դավթյան-Մարիամյան կրթական հաստատություն, հիմնվել է 1988-ին, Լոս Անջելեսում՝ Թեհրանի հայոց ազգային արական Դավթյան և իգական Մարիամյան դպրոցների լուսանջելեսաբնակ մի խումբ սան-սանուհիների նախաձեռնությամբ: Հաստատությունը կազմակերպում է հայոց լեզվի և մշակույթի արտադասարանական դասընթացներ՝ Լոս Անջելեսի պետական դպրոցներ հաճախող հայ աշակերտների համար: Այս ծրագրից օգտվող աշակերտների թիվը 1000-ից ավելի է:

Մաշտոց երեկոյան և շաբաթօրյա հայերեն լեզվի դպրոց, հիմնվել է 1988-ին, Գլենդելում՝ Ա. Արամունի-Քեշիշյանի նախաձեռնությամբ և տնօրինությամբ: Ներկայումս չի գործում: Ուներ նախակրթարան և միջին (մինչև 8-րդ դասարան) բաժին, ասմունքի, թատերական խմբակներ: Դասավանդվում էին հայոց լեզու, հայ գրականություն, պատմություն:

Մաշտոց քույրեր, հիմնվել է 1992-ին, Փասադենայում՝ Կ. Տեր-Շողիայանի նախաձեռնությամբ և ամերիկահայ բարերարների նյութական օժանդակությամբ: Ունի մանկավարժության, հայագիտության, կրթավարչագիտության, համակարգչային բաժիններ: Ուսանողների թիվը՝ 87: Հրատարակում է տարեգիրք («Մաշտոց») և լրատու-տեղեկատու: Շրջանավարտներին տրվում է բակալավրի աստիճան և վկայագիր:

Մաշտոց քույրեր, հիմնվել է 1991-ին, Լա Բրեսեն-բայում՝ մի խումբ մանկավարժների նախաձեռնությամբ:

Լևոն և Հասմիկ Թավլյան մանկապարտեզ, հիմնվել է 1992-ին՝ ՀՀԴ Փասադենայի կոմիտեի ջանքերով և Թավլյան ընտանիքի մվիրատվությամբ:

Մաշտոց քույրեր, հիմնվել է 1992-ին, Փասադենայում՝ Կ. Տեր-Շողիայանի նախաձեռնությամբ և ամերիկահայ բարերարների նյութական օժանդակությամբ: Ունի մանկավարժության, հայագիտության, կրթավարչագիտության, համակարգչային բաժիններ: Ուսանողների թիվը՝ 87: Հրատարակում է տարեգիրք («Մաշտոց») և լրատու-տեղեկատու: Շրջանավարտներին տրվում է բակալավրի աստիճան և վկայագիր:

Մաշտոց քույրեր, հիմնվել է 1992-ին, Փասադենայում՝ Կ. Տեր-Շողիայանի նախաձեռնությամբ և ամերիկահայ բարերարների նյութական օժանդակությամբ: Ունի մանկավարժության, հայագիտության, կրթավարչագիտության, համակարգչային բաժիններ: Ուսանողների թիվը՝ 87: Հրատարակում է տարեգիրք («Մաշտոց») և լրատու-տեղեկատու: Շրջանավարտներին տրվում է բակալավրի աստիճան և վկայագիր:

Մաշտոց քույրեր, հիմնվել է 1992-ին, Փասադենայում՝ Կ. Տեր-Շողիայանի նախաձեռնությամբ և ամերիկահայ բարերարների նյութական օժանդակությամբ: Ունի մանկավարժության, հայագիտության, կրթավարչագիտության, համակարգչային բաժիններ: Ուսանողների թիվը՝ 87: Հրատարակում է տարեգիրք («Մաշտոց») և լրատու-տեղեկատու: Շրջանավարտներին տրվում է բակալավրի աստիճան և վկայագիր:

ՀԱՄԱՐԱԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔ

ԱՄՆ-ում հայկական առաջին կազմակերպությունը՝ Հայկական միությունը, հիմնվել է 1886-ին, Նյու Յորքում: Այնուհետև, սկզբում ԱՄՆ-ի արևելյան, ապա արևմտյան ափին աստիճանաբար ստեղծվել են բազմաթիվ ու բազմաբնույթ կազմակերպություններ և ակումբներ, որոնց գործունեության գլխավոր առաջնքը ազգային ինքնության պահպանումն է, ամերիկահայերի շահերի ու իրավունքների պաշտպանությունը, Հայկական հարցի լուծմանը նպաստելը:

Ամերիկահայության ազգային կյանքում նշանակալի դեր են կատարում հայ ավանդական կուսակ-

ցությունների (ՄԴՀԿ, ՀՀԴ, ՌԱԿ) տեղական կազմակերպությունները, Հայկական բարեգործական ընդհա-

նուր միությունը (վարչական կենտրոնը՝ Նյու Յորքում, իսկ մասնաճյուղերը գործում են ԱՄՆ-ի գրեթե բո-

լոր հայաշատ քաղաքներում), Հայ դատի հանձնախումբը, Հայ իրավանց խորհուրդը, Ամերիկայի հայկական համագումարը, Վարդանանց ասպետներ կազմակերպությունը: ԱՄՆ-ի տարբեր քաղաքներում մասնաճյուղեր ունեն Նոր սերունդ, Թեքեյան, Համազգային մշակութային միությունները՝ իրենց գեղարվեստական խմբերով, ակումբներով, դպրոցներով: Գործում են նաև Հայ մարմնակրթական ընդհանուր միության, Հայ մարմնամարզական միության, Հայ երիտասարդաց ընկերակցության, Հայ օգնության միության տեղական մասնաճյուղերը, ինչպես նաև բազմաթիվ մասնագիտական միություններ և ընկերակցություններ:

Համայնքում կրթական և բարեսիրական բնույթի կարևոր աշխատանք են իրականացնում հայրենակցական միությունները: ԱՄՆ-ում առաջին հայրենակցական միությունը՝ Հուսեյնիկի ուսումնասիրաց միությունը, ստեղծվել է 1888-ին: Այս միություններ են հիմնել Արաբկիրից, Սեբաստիայից, Մալաթիայից, Խարբերդից, Այնթապից, Դատեմից, Մոռենիկից, Չմշկաձագից, Կեսաբիայից, Վանից, Մուշից (Տարոնից), Չեթունից և այլ վայրերից գաղթած հայերը: Նրանց համախմբման և համագործակցության արդյունք էր 1946-ին Նյու Յորքում հիմնված Միջհայրենակցական միությունը, որի նպատակն էր համադրել կազմակերպությունների գործունեությունը: Արդի շրջանում հայրենակցական միությունների համագործակցության սերտացման համար կարևոր նշանակություն ունի 1991-ին Լոս Անջելեսում հիմնված Հայրենակցական միությունների միացյալ մարմինը, որը միավորում է 15 հայրենակցական միությունների ներկայացուցիչների: Ներկայումս (2003) ԱՄՆ-ում գործում են Ադանայի, Այնթապի, Արաբկիրի, Եվդոկիայի (Թոքաթ), Կեսաբիայի, Հաճընի, Համաերզնկացիա-

կան, Համախարբերդցիական, Համաչարսանձագցիական, Համաքղեցիական, Համասեբաստահայ, Մալաթիայի, Մարաշի, «Մուսա լեռ», Յոզղատի, Քեսաբի, Տարոն-Տուրուբերանի, Համավասպուրականի, Սսի, Դյորթ Յոլի, Տիգրանակերտի, Բեյլանի, Չեթունի, Համաբալուցիական, Պոլսահայ, Իրանահայ միությունները (տես նաև *Հայրենակցական միություններ*):

Հայկական միություն, ԱՄՆ-ում պաշտոնապես գրանցված հայկական առաջին կազմակերպությունը: Հիմնվել է 1886-ին, Նյու Յորքում: Նպատակն էր «ամերիկաբնակ հայոց մեջ միութեան կապ հաստատել, ազգային զգացումներ մշակել և ազգօգուտ ձեռնարկներ ընել»: Միության գործունեության շնորհիվ ԱՄՆ-ում ապաստանած հայ գաղթականները հնարավորություն են ստացել միմյանց հետ ծանոթանալու և մայրենի լեզվով խոսելու (թրքախոս շատ հայեր, միության ժողովներին հաճախելով, սկսել են հայերեն խոսել, հայոց պատմությանը վերաբերող գրքեր կարդալ):

Սահմանված էր միության անդամների երեք կարգավիճակ՝ գործուն, ցկեանս և պատվո: 1888-ից միությունն առաջնորդվել է Ընդհանուր և Ներքին կանոնագրերով: Ունեցել է ընթերցատուն, վարժարան (շուրջ 55 հայ երկսեռ աշակերտների ուսուցանվել են ընթերցանություն, ուղղագրություն, արտասանություն, գրավարժություն, քերականություն, հայոց պատմություն), գիշերային դպրոց: Միությունը ստեղծել էր «Կարոտելոց սնդուկ»՝ դժբախտության մեջ հայտնված, հիվանդ ու կարիքավոր ամերիկահայերին օգնելու նպատակով: Իր հովանավորության տակ էր վերցրել նաև հայրենիքում գտնվող երկու դպրոց: Միությունը կարևոր դեր է կատարել ԱՄՆ-ում աստիճանաբար ստվարացող հայությանը ձուլման վտանգից զերծ պահելու,

նրանց ազգային ինքնագիտակցությունը պահպանելու գործում:

Կաճառ հայկական, կազմակերպություն: Հիմնվել է 1888-ին, Ուստրում՝ Մ. Փոթթուգալյանի և մի խումբ խարբերդցիների նախաձեռնությամբ: Իր առջև խնդիր էր դրել հիմնել առանձին աղոթատեղի, ստանձնել ազգային եկեղեցուն փոխարինելու պարտականությունը, հոգալ համայնքի հոգսերը, կառավարական միջամտությամբ վերջ դնել օտար ազգերի (հատկապես՝ իռլանդացիներ) կողմից հայերի դեմ իրականացվող հարձակումները: Կազմակերպությունից ավետարանական հայերի հեռացումով Կաճառ հայկականը վերանվանվել է Կաճառ հայկական Ուստրի լուսավորչական հայոց:

Սոցիալ-դեմոկրատ հնչակյան կուսակցության (ՄԳՀԿ) ԱՄՆ-ի տեղական կազմակերպություն, ԱՄՆ-ում ստեղծված առաջին ազգային կուսակցությունը: Հիմնադրվել է 1890-ին, Ուստրում՝ Գարեգին Չիքչյանի, Նշան Կարապետյանի (Ռուբեն Խանազատ), Կարապետ Փափազյանի և այլոց նախաձեռնությամբ: Նպատակն է Հայ դատի հետապնդումը, Հայաստանի շահերի պաշտպանությունը, ամերիկահայության ազգային ինքնության պահպանումը: 1920-ական թթ. Ամերիկայի Հնչակյան կուսակցությունը հայ բանվորական կուսակցության հետ միանալու փորձ է կատարել, որը, սակայն, ձախողվել է: 1980-ին ՄԳՀԿ ԱՄՆ-ում բաժանվել է Արևելյան և Արևմտյան շրջանների վարիչ մարմինների:

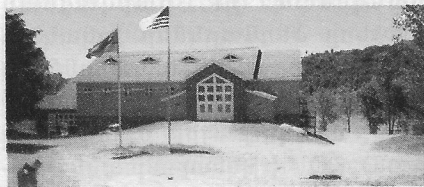
Ներկայումս Հնչակյան կուսակցությունն ԱՄՆ-ում սակավաթիվ մասնաճյուղերով և ակումբներով շարունակում է իր մասնակցությունն ունենալ համայնքի մշակութային, կրթական, մարզական կյանքին: ՄԳՀԿ հովանու ներքո գործող կազմակերպություններն են Նոր սերունդ մշակութային միությունը, Կայծ երի-

տասարդական շարժումը, Հայ մարմնամարզական միությունը, Հայ կրթական բարեգործական միությունը, Արևելյան շրջանում՝ նաև Սահակյան և Կիլիկյան (Սիրիա և Լիբանան) վարժարանների օժանդակ մարմինները: Լույս է տեսնում «Մասիս» շաբաթաթերթը (Փասադենա):

Հայ հեղափոխական դաշնակցության (ՀՀԴ) ԱՄՆ-ի տեղական կազմակերպություն, ԱՄՆ-ում ՀՀԴ հաստատվել է 1895-ին: Հիմնադիրներն են Միմոն Շխյանը, Հովհաննես Յուսուֆյանը, Արշակ Վռամյանը, Շահան Նաթալին և ուրիշներ: ԱՄՆ-ի ՀՀԴ կենտրոնական կոմիտեի նստավայրն արևելյան ափին Ուոթերթաունն է (Մասսաչուսեթս), արևմտյան ափին՝ Գլենդեյլը (Կալիֆոռնիա): Կուսակցության կոմիտեներ են գործում Կալիֆոռնիա, Տեխաս, Իլինոյս, Վիսկոնսին, Միչիգան, Նյու Յորք, Փենսիլվանիա, Նյու Ջերսի, Վաշինգտոն (Դի Մի), Ֆլորիդա, Մասսաչուսեթս, Ռոդ Այլենդ, Քոնեքթիկուտ, Վիրջինիա նահանգներում: Կուսակցության հովանու ներքո են գործում Հայ օգնության միությունը, Հայ մարմնակրթական ընդհանուր միությունը, Համագլխիկ հայ կրթական և մշակութային միությունը, Երիտասարդական և պատանեկան միությունները: Կարևոր գործունեություն են ծավալում ՀՀԴ Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախմբերը: Ուոթերթաունում է գտնվում ՀՀԴ Դիվանը, որտեղ պահվում են հայ ժողովրդի և ՀՀԴ պատմության վերաբերյալ (սկսած 1890-ից մինչև մեր օրերը) հարյուրհազարավոր վավերագրեր, նամակներ, արձանագրություններ, հուշագրություններ (հայերեն, ռուսերեն, ֆրանսերեն, անգլերեն, օսմաներեն): ՀՀԴ ԱՄՆ-ում հրատարակում է «Հայրենիք» (Բոստոն), «Ասպարեզ» (Լոս Անջելես) թերթերը, «Հայրենիք», «The Armenian Review» հանդեսները: Ունի ռադիոժա-

մեր, հեռուստածրագիր («Հորիզոն»):

Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության (ՀԲԸՄ) ԱՄՆ-ի շրջանային վարչություն, հիմնվել է 1908-ին, Բոստոնում՝ Եգիպտոսից ժամանած ՀԲԸՄ ներկայացուցիչներ Վ. Զյուրբչյանի, Մուշեղ եպս. Մերոյանի, Բարկեն եպս. Կյուլեսերյանի, վերապատվելիներ Կ. Մանավյանի, Խ. Պեննեյանի նախաձեռնությամբ: Միությունը ծավալում է բարեսիրական, մշակութային, կրթական, մարզական, ընկերային, սկստուտական գործունեություն: Ունի երիտասարդական և պատանեկան միություններ, տիկնամց հանձնախմբեր: Կազմակերպում է դասախոսություններ, ներկայացումներ, երգի, պարի երեկոներ, ցուցահանդեսներ, երիտա-

Նյու Յորքի ՀԲԸՄ «Նուբար» երիտասարդական ճամբարը

սարդական հանդիպումներ, մարզական խաղեր: Կրթաթոշակ է հատկացնում համալսարանական հայ ուսանողներին: ԱՄՆ-ում ՀԲԸՄ հովանավորությամբ գործում են ամենօրյա (Դետրոյտ, Ուոթերթաուն, Կանոգա Պարկ, Լոս Անջելես), մեկօրյա և երեկոյան (Բլիվլենդ, Չիկագո, Ֆրեզնո) վարժարաններ, թատերախմբեր, երգչախմբեր, պարախմբեր: Լոս Անջելեսում գործում է «Նաիրի» արվեստի կենտրոնը (ունի հայոց լեզվի, մշակույթի, պատմության, երաժշտության, թատրոնի, կերպարվեստի, պարարվեստի դասընթացներ, մանկապատանեկան երգչախումբ, պարախումբ): 1963-ից Նյու Յորքում գործում է ՀԲԸՄ «Նուբար» ամառային երիտասարդական ճամբարը:

ՀԲԸՄ-ի Նախագահական ակումբը 1987-ից կազմակերպում է ամառային փորձառական ծրագրեր ամերիկահայ ուսանողների համար: 1989-ից գործակցելով Ալեք և Մարի Մանուկյան մշակութային հիմնադրամի հետ՝ ակումբը հիմնել և հովանավորում է Միչիգանի համալսարանի հայոց լեզվի Ամառային հիմնարկը Երևանում ևն: Հիմնադրամը յուրաքանչյուր տարի հրատարակում է մի քանի տասնյակ հայագիտական աշխատություններ: 1995-ին Լոս Անջելեսում ՀԲԸՄ հիմնադրել է «Երիտասարդ արհեստավարժներ» կազմակերպությունը, որի ավելի քան 500 անդամներն ԱՄՆ-ի, Կանադայի և Եվրոպայի համալսարանների հայագի շրջանավարտներ են:

ՀԲԸՄ ԱՄՆ-ում ունի 55 մասնաճյուղ, որոնք ունեն իրենց վարչությունները՝ ենթակա շրջանային վարչությանը, որն իր հերթին գործում է կենտրոնական վարչության հովանու ներքո (կենտրոնը՝ Նյու Յորքում): Նյու Յորքում են հրատարակվում ՀԲԸՄ կենտրոնական վարչական ժողովի «Հուշարար-Միություն» և «AGBU News Magazine» պաշտոնաթերթերը, ինչպես նաև «Ararat» պարբերականը:

Ամերիկահայ ուսանողների միություն, կրթական և բարեսիրական կազմակերպություն: Հիմնվել է 1910-ին, Նյու Յորքում: Նպատակն է համախմբել ԱՄՆ-ի հայ մտավորականությանը, դասախոսներին, ուսանողներին, նպաստել օտար ափերում կրթական գործի զարգացմանը: Միությունը զգալի դեր է կատարում ամերիկահայ երիտասարդությանը կրթելու, նրանց մասնագիտական կարողությունները համապատասխան ասպարեզներում ծառայեցնելու գործում, կրթաթոշակներ է հատկացնում կարիքավոր ուսանողներին: Ունի մասնաճյուղեր Բոստոնում, Փոլովոդենում, Նյու Ջերսիում:

Կայծ երիտասարդական միություն, 1910-ին Կ. Պոլսում հիմնված

ՀՕՄ-ի ներկայացուցչական ժողովը (1920, Բոստոն)

ՄԴՀԿ նույնանուն կազմակերպության մասնաճյուղը Փասադենայում: Հիմնադիրներ՝ Վանիկ և Արսեն Կիտուրներ: Միությունը ծավալում է հասարակական-քննարկային գործունեություն, կազմակերպում հավաքություններ, միջոցառումներ: Ունի մասնաճյուղեր Լոս Անջելեսում, Գլենդեյլում, Սան Ֆեռնանդո հովտում:

Հայ օգնության միություն (ՀՕՄ), տիկնանց բարեգործական կազմակերպություն: Հիմնվել է 1910-ին, Նյու Յորքում՝ ՀՀԴ գործիչ Է. Ակունու ջանքերով, ԱՄՆ-ի հայ տիկնանց տարբեր կազմակերպությունների միավորմամբ և կոչվել ՀՀԴ Կարմիր խաչ, 1919-ից՝ Հայաստանի Կարմիր խաչ, 1920-ից՝ Դստերք Հայկական Հանրապետության, 1921-ից՝ Հայ Կարմիր խաչ, 1946-ից՝ Հայ օգնության միություն: Գործում են ՀՕՄ-ի Արևելյան Ամերիկայի (1980-ից, կենտրոնը՝ Ուոթերթաուն) և Արևմտյան Ամերիկայի (1984-ից, կենտրոնը՝ Գլենդեյլ) շրջանային վարչությունները: Միությունը ընկերային ծառայության գրասենյակներ է բացել Գլենդեյլում, Լոս Անջելեսում, Փասադենայում, Մոնթերեյլոյում, Սան Ֆրանցիսկոյում, Ուոթերթաունում, Փրովիդենսում: Կազմակերպում է համալսարանական հայագիտա-

կան ամառային դասընթացներ, կրթաթոշակ հատկացնում հայ անապահով ուսանողներին: Միության հովանավորությամբ գործում են ամենօրյա (Դետրոյտ) և շուրջ 20 մեկօրյա վարժարաններ:

ՀՕՄ-ը Հայաստանում և Արցախում իրականացնում է վերականգնման ու զարգացման կարևոր ձեռնարկներ (բնակելի տների, կրթական կենտրոնների շինարարություն, առողջապահական, մշակութային ծրագրեր և այլն): ՀՕՄ-ի կենտրոնական վարչությունը հրատարակում է «Հայ սիրտ» պարբերաբերը (1956-ից), իսկ Արևմտյան շրջանային վարչությունը՝ «ՀՕՄ-ԱՐՏ» տեղեկատու (1992-ից):

Միության մասնաճյուղեր են գործում Կալիֆոռնիա, Քոնեքթիկուտ, Վաշինգտոն (Դի Սի), Ֆլորիդա, Իլինոյս, Մասսաչուսեթս, Միչիգան, Նյու Ջերսի, Նյու Յորք, Օհայո, Փենսիլվանիա, Ռոդ Այլենդ, Վիսքոնսին, Կոլորադո, Արիզոնա, Տեխաս, Յուտա և այլն: Ինչպես նաև Եվրոպայի, Միջին Արևելքի և աշխարհի այլ հատվածների հայկական համայնքներում:

Վարդանանց ասպետներ, եղբայրության սկզբունքների վրա հիմնված կազմակերպություն: Ստեղծվել է 1916-ի մայիսի 27-ին, Ֆիլադելֆիայում: Հիմնադիրներ՝ Բաբկեն եպս. Կյուլեսերյան, Կարապետ Մանավյան, Խաչատուր Պեննելյան, Մարտիրոս Անանիկյան, Հարություն Տատուրյան և ուրիշներ: Նպատակն է բարոյական և նյութական աջակցություն ցույց տալ Հայ եկեղեցուն, մշակութային, կրթական, մարզական և բարեգործական հաստատություններին, ինչպես նաև շնորհալի անձանց, պահպանել և հարստացնել հայ ժողովրդի հոգևոր և մշակութային ժառանգությունը: Կազմակերպությունը հայրենիքում (հատկապես աղետի գոտում) իր հանգանակած միջոցներով զբաղվում է դպրոցների նորոգմամբ ու բարեկարգմամբ, ֆինանսական օգնություն ցույց տալիս Երևանի պետական և Ճարտարագիտական համալսարանների բարձր առաջադիմությամբ և անապահով մի խումբ ուսանողների:

Ունի մասնաճյուղեր ԱՄՆ-ի 16 նահանգներում: Գործում է նաև կազմակերպության տիկնանց հիմնահարցերով զբաղվող Վարդանանց դուստրեր մասնաճյուղը:

Ամերիկայի հայ ազգային միություն, կազմավորվել է 1917-ին, Բոստոնում: Հիմնադիր նախագահ

Վարդանանց ասպետների հավաքը (1934, Դետրոյտ)

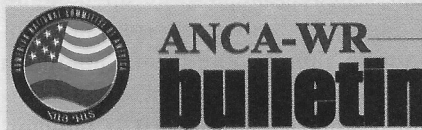

Միհրան Սվազյանը եղել է Փարիզի Հայ ազգային պատվիրակության ներկայացուցիչը Վաշինգտոնում. հրատարակել միության «The Armenian Herald» (1917–19, Բոստոն) պաշտոնաթերթը: Նրա ղեկավարությամբ միությունը ԱՄՆ-ում գործող իր 187 մասնաճյուղերով ձգտել է համախմբել հայ համայնքի բոլոր քաղաքական, եկեղեցական և բարեսիրական խմբավորումներին, ամերիկահայության շրջանում կազմակերպել է կամավորական շարժումը («Արևելյան լեգեոն», 1917), ԱՄՆ-ի և Եվրոպայի հասարակությանը Հայ դատին ծանոթացնելու նպատակով հիմնել Մամլո գրասենյակ (1918), հրատարակել ու տարածել հայանպաստ գրականություն, աջակցել 1918-ին ԱՄՆ-ի Կոնգրեսում Հայկական հարցին առնչվող ունկնդրումներ անցկացնելուն, նպաստել ԱՄՆ-ի նախագահի կողմից Հայաստանի առաջին հանրապետություն զեներալ Ջեյմս Հարբորդի գլխավորությամբ քննիչ հանձնախումբ գործուղելուն (1919), մասնակցել Հայաստանի անկախության ամերիկյան կոմիտեի (1919, նախագահ՝ Ջեյմս Ջերարդ), Հայաստան-Ամերիկա ընկերության (1920, նախագահ՝ Ուոլթեր Ջորջ Մմիթ) ստեղծմանը, համազգային դրամահավաքների կազմակերպմանը, ինչպես նաև տարագիր հայրենակիցներին ԱՄՆ-ի և Եվրոպայի կողմից ճանաչված անցագիր-վկայականների տրամադրմանը և այլն: Միության ջանքերի շնորհիվ ԱՄՆ-ի նախագահ Վուդրո Վիլսոնը 1920-ին Կոնգրեսում հանդես է եկել հայկական վիճելի տարածքների հանդեպ ԱՄՆ-ի մանդատային վերահսկողություն հաստատելու առաջարկով:

Ամերիկայի հայ ազգային միությունը ամերիկյան պաշտոնական շրջանակների կողմից ճանաչվել է որպես ամերիկահայ գաղութը ներկայացնող մարմին՝ դառնալով հայ-

կական առաջին լոբբիստական կազմակերպությունը ԱՄՆ-ում:

Հայ դատի հանձնախումբ, ՀՀԴ կուսակցության հասարակական-քաղաքական աշխատանքների և կառավարական հարաբերությունների ազգային հանձնախումբ: Հիմնվել է 1918-ին, Ուոթերթաունում՝ Հայ դատի հետապնդման ջանքերի համադրման նպատակով: 1945-ի մայիսին հանձնախումբը Ս. Վրացյանի նախագահությամբ հուլագիր-դիմում է

Արևմտյան Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախմբի տեղեկատվի գլխագիրը

ներկայացրել Սան Ֆրանցիսկոյում գումարված ՄԱԿ-ի հիմնադիր համաժողովին՝ թուրքական գրավման տակ գտնվող վիլսոնյան Հայաստանի հողերը սահմանակից Հայաստանի Հանրապետությանը կցելու խնդրանքով: Հանձնախումբն իրագործում է կուսակցության արտաքին քաղաքական գործունեությունը, կապեր հաստատում Ամերիկայի պաշտոնյաների, կոնգրեսականների, կուսակցությունների, օտար դիվանագետների, լրագրողների հետ, կազմակերպում հանդիսություններ, քաղաքական ելույթներ: Ունի գրասենյակներ Վաշինգտոնում, Ուոթերթաունում, Բոստոնում, Լոս Անջելեսում, Սան Ֆրանցիսկոյում, Ֆրեզնոյում, ԱՄՆ-ի մյուս հայաշատ քաղաքներում:

Քաղաքական աշխատանքները համադրելու նպատակով ՀՀԴ Արևելյան և Արևմտյան կենտրոնական կոմիտեների որոշմամբ 1983-ին Վաշինգտոնում հաստատվել է Ամերիկայի Հայ դատի գրասենյակը (Armenian National Committee of America – ANCA), գործադիր տնօրեն՝ Ա. Համբարյան: Գրասենյակն այսօր ակտիվ հայանպաստ լոբբիստական գործունեություն է ծավալում

ԱՄՆ-ի պետական, կոնգրեսական և արտաքին գործերի նախարարության պաշտոնական շրջաններում, ինչպես նաև քաղաքական աշխատանք՝ ամերիկահայության շրջանում ազգային-քաղաքական գիտակցությունը բարձրացնելու, հայ երիտասարդությանը Հայ դատին ներգրավելու նպատակով, հայկական տեղեկություններ սփռում աշխարհով մեկ:

Հայ ուսանողների համար կազմակերպվում է ամառային ծրագիր Վաշինգտոնի կառավարական հաստատություններում աշխատելու և Հայ դատի հետապնդման աշխատանքներին ծանոթանալու նպատակով: Լոս Անջելեսի Հայ դատի գրասենյակը կարևոր մասնակցություն է ունեցել Կալիֆոռնիայի նահանգային խորհրդարանում մարդու իրավունքների և ցեղասպանության առարկաների դասավանդման օրինագծի վավերացման (1985), ինչպես նաև նահանգային դասածրագրում Հայոց ցեղասպանությունը հիշատակելու (1988) գործում:

Հայ դատի հանձնախմբի գործունեությունն ԱՄՆ-ում լուսաբանում են «Ասպարեզ» (Գլենդել) օրաթերթը, «Հայրենիք» (Բոստոն) շաբաթաթերթը, «ANCA-WR bulletin»-ը և «Հորիզոն» (Գլենդել) հեռուստածրագիրը: Վաշինգտոնի գրասենյակը հրատարակում է «TransCaucasus. A Chronology» տեղեկատուն:

Ռամկավար ազատական կուսակցության (ՌԱԿ) ԱՄՆ-ի տեղական կազմակերպություն, 1919-ին ԱՄՆ-ում կազմվել է Ազգային ռամկավարական միությունը, իսկ 1921-ին Կ. Պոլսում Սահմանադրական ռամկավար կուսակցության, Վերակազմյալ հնչակյանների (Ազատական կուսակցություն), Հայ ժողովրդական կուսակցության սփյուռքում գտնվող անդամների միավորմամբ՝ Ռամկավար ազատական կուսակցությունը (ՌԱԿ):

ԱՄՆ-ում կուսակցության ակամավոր հիմնադիր գործիչներից էին Մ. Անանիկյանը, Ս. Մալեմեզյանը, Մ. Սվազյանը, Կ. Փափազյանը, Լ. Կյուլետերյանը, Հ. Ծովիկյանը և ուրիշներ:

1996-ից ԱՄՆ-ում գործում են ՌԱԿ-ի Արևելյան (կենտրոնատեղին՝ Բոստոն) և Արևմտյան (կենտրոնատեղին՝ Լոս Անջելես) շրջանների վարիչ-մարմինները: Կուսակցության հովանավորությամբ ԱՄՆ-ում գործում են դպրոցներ, Հայ դատի հետապնդման կազմավորումներ (Ամերիկայի հայ իրավանց խորհուրդ), տիկնանց, երիտասարդական (Արմենական երիտասարդական շարժում), մարզական միություններ, մշակութային հաստատություններ: ՌԱԿ-ի գործունեությունն առավելաբար դրսևորվում է Թեքեյան մշակութային միության միջոցով, որը Բոստոնում, Նյու Յորքում, Լոս Անջելեսում և ԱՄՆ-ի հայաշատ այլ քաղաքներում հիմնած իր մասնաճյուղերով ազգապահպան գործունեություն է իրականացնում:

ԱՄՆ-ում ՌԱԿ-ը հրատարակում է «Նոր օր» եռօրյան (Լոս Անջելես), «The Armenian Mirror-Spectator» շաբաթերթը (Բոստոն):

Հայ մարմնակրթական ընդհանուր միության (ՀՄԸՄ) ԱՄՆ-ի մասնաճյուղեր. 1918-ին Կ. Պոլսում ծնունդ առած ՀՄԸՄ-ի առաջին մասնաճյուղը ԱՄՆ-ում հիմնվել է 1921-ին, Նյու Յորքում՝ Մ. Խուրեսերյանի, Օ. Քեմանճյանի, Հ. Գարապետյանի նախաձեռնությամբ: Նպատակը հայ պատանիների և աղջիկների ֆիզիկապես առողջ դաստիարակությունն է, նրանց հայրենասիրության ոգով տոգորելը: Կազմակերպությունը ծավալում է մարզական, սկաուտական, ընկերային գործունեություն: 1968-ից սկսել են կազմակերպվել Կալիֆոռնիայի մասնաճյուղերը: Գործում են ՀՄԸՄ Կալիֆոռնիայի և Արևելյան Ամերիկայի շրջանային վարչություններ:

Նյու Յորքի ՀՄԸՄ ֆուտբոլի քիմը (1922)

րը: Կազմակերպվում են միջմասնաճյուղային, համագաղութային ամենամյա մարզական միջոցառումներ (նավասարդյան խաղեր), Հայաստանի և Կալիֆոռնիայի ՀՄԸՄ մասնաճյուղերի սկաուտական բանակումներ: Մասնաճյուղեր են գործում Լոս Անջելեսում, Ֆրեզնոյում, Սան Ֆրանցիսկոյում, Փասադենայում, Գլենդելում, Օրինջ Քաունթիում, Սան Դիեգոյում, Սան Ֆեռնանդո հովտում, Բոստոնում, Նյու Յորքում, Նյու Ջերսիում, Դետրոյտում, Ֆիլադելֆիայում, Բեյսալոյում, Փրովիդենսում, Վաշինգտոնում, Հարավային Ֆլորիդայում, Ալբրնիում: Գրեթե բոլոր մասնաճյուղերն ունեն շախմատի, ֆուտբոլի, բասկետբոլի, վոլեյբոլի, բեմիսի, քոնգֆու-կարատեի, թեթև քաշիկայի, դաշտային խաղերի խմբակներ: Հրատարակել է «Լրատու» (1986, Լոս Անջելես), «Մոչմակ» (1980-82, Գլենդել) պարբերականները, «Ասպարեզ» օրաթերթի «Հայասա» հավելվածը:

Հովարդ Կարազյոզյան հիմնադրություն, հիմնվել է 1921-ին, Նյու Յորքում՝ գորգի գործարանատեր Մ. Կարազյոզյանի նախաձեռնությամբ՝ ի հիշատակ իր վաղամեռիկ որդու: Բարեսիրական այս հիմնադրությունն աջակցում է ԱՄՆ-ի, Սիրիայի, Լիբանանի, Հունաստանի, Հայաստանի մի շարք հայկական հաստատությունների:

Ամերիկահայ քաղաքացիների լիգա, ԱՄՆ քաղաքացիություն ունե-

ցող ամերիկահայերի բարեսիրական կազմակերպություն: Հիմնվել է 1931-ին, Կալիֆոռնիայում՝ Թ. Աշոյանի նախաձեռնությամբ, նախ՝ որպես «American Legion of Fresno», ապա՝ «Armenian American Citizens' Club of Fresno», «Armenian American Citizens' Club of California», այնուհետև՝ «Armenian American Citizens' League»: Կազմակերպությունն իրականացնում է բարեգործական ծրագրեր, 1988-ի Սպիտակի երկրաշարժից հետո պարբերաբար նյութական օգնություն է առաքում Հայաստան:

1969-ից գործում է միության կրթաթոշակի հիմնադրամը (կրթաթոշակ է հատկացնում անապահով ուսանողներին): Հրատարակում է «New California Victory» պարբերաթերթը (1993-ից): Մասնաճյուղեր ունի Ֆրեզնոյում, Լոս Անջելեսում, Սան Ֆրանցիսկոյում:

Հայ երիտասարդաց դաշնակցություն (ՀԵԴ), հիմնվել է 1933-ին, Բոստոնում՝ ԱՄՆ գործուղված Գարեգին Նժդեհի նախաձեռնությամբ՝ ՀՀԴ հովանավորությամբ գործող տարբեր երիտասարդական խմբերի (Արամներ, Քրիստափորներ, Անդրանիկներ, Կայծակներ) անդամների միավորմամբ: Սկզբնապես կոչվել է Հայ երիտասարդաց դաշնակցության ցեղակրոն ուխտերի միություն, 1941-ից՝ Հայ երիտասարդաց դաշնակցություն: Նպատակն է պահպանել հայ երիտասարդության ազգային ինքնությունը, պայքարել ուժացման դեմ, վառ պահել ազատ, անկախ և միացյալ Հայաստանի գաղափարը: 1973-ին (մինչ այդ ունեցել է մեկ կենտրոնական վարչություն Արևելյան Ամերիկայում՝ Բոստոն) բաժանվել է Արևելյան Ամերիկայի, Արևմտյան Ամերիկայի, Կանադայի մասնաճյուղերի: Ունի երեցների և կրտսերների ուխտեր: 1989-ին կազմակերպության Արևմտյան Ամերիկայի մասնաճյուղը բաժանվել է ՀԵԴ-ի ուխտերի

(կենտրոնական վարչության հովանու ներքո) և Պատանեկան կազմակերպության (Պատանեկան վարիչ մարմնի հովանու ներքո): ՀԵԴ կազմակերպում է օլիմպիական խաղեր, դասախոսություններ, քաղաքական հավաքներ, երգի երեկոներ, ունի երիտասարդական ամառային ճամբարներ Բոստոնի (Քենփ Հայաստան՝ Արևելյան ԱՄՆ-ի լավագույն ճամբարներից մեկը) և Լոս Անջելեսի մերձակայքում: Հրատարակում է «Հայրուկ» պարբերաբերքը ընդհատումներով:

Հայկական արվեստի ընկերակցություն, հիմնվել է 1934-ին, Լոս Անջելեսում: Նպատակը հայ արվեստագետներին հովանավորելն է, նրանց առաջադիմությանն օժանդակելը: Կազմակերպում է տարեկան մրցույթներ, մրցանակներ շնորհում արվեստի տարբեր բնագավառներում աչքի ընկածներին, օգնում կարիքավոր ուսանողներին:

Ամերիկահայ առաջադիմական միություն, մշակութային կազմակերպություն: Հիմնվել է 1938-ին, Նյու Յորքում՝ ՀՕԿ-ի, Հայ Կարմիր խաչի և Ամերիկայի հայ աշխատավորական միության համատեղ ժողովի որոշմամբ: Նպատակն էր զարգացնել կապերը ամերիկյան ժողովրդի հետ, հանրությանը ներկայացնել Հայաստանի մշակույթը: Ուներ մասնաճյուղեր ԱՄՆ-ի մի շարք քաղաքներում: Միության ամենամյա համագումարում ընտրվել է կենտրոնական վարչություն: Հրատարակել է «Լրաբեր» շաբաթաբերքը:

Ամերիկահայ ազգային խորհուրդ, հիմնվել է 1942-ին, Նյու Յորքում՝ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի (1939-45) ընթացքում Հայաստանին զորավիզ կանգնելու նպատակով: Կազմի մեջ ընդգրկվել են Ամերիկահայ առաջադիմական միությունը, ՄԴՀԿ-ն, ՌԱԿ-ը (մինչև 1950-ը) և հայրենակցական միություններ: Ամերիկահայ ազգային

Հայկական համաշխարհային կոնգրեսը Նյու Յորքում (1947)

խորհրդի նախաձեռնությամբ 1947-ին Նյու Յորքում հրավիրվել է Հայկական համաշխարհային կոնգրես: Նպատակն էր Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ստեղծված պայմաններում վերբստին արժարժել Թուրքիայի բռնազրաված հայկական տարածքների վերադարձման հարցը՝ կապված հայերի ներգաղթի կազմակերպման հետ, ինչպես նաև զարկ տալ սփյուռք-հայրենիք կապերի ընդլայնմանը: Մասնակցել է 715 պատգամավոր՝ 22 երկրից, որոնք ներկայացրել են սփյուռքահայ 70 կենտրոնական կազմակերպություններ, 275 մասնաճյուղ, 31 եկեղեցի: Կոնգրեսում ելույթով հանդես է եկել ամերիկյան սենատոր Չառլզ Ու. Թոքին: Կոնգրեսը որոշում էր կայացրել խնդրել ամերիկյան կառավարությանը ՄԱԿ-ի օրակարգի մեջ մտցնել հայկական հողային պահանջների հարցը: Որոշումը մնացել է թղթի վրա, քանի որ սկսված «սառը պատերազմի» պայմաններում Թուրքիայից ամեն մի հողային պահանջ դիմվում էր որպես «կոմունիզմի ծավալում»:

Հայրենագուրկ հայերի օգնության ամերիկյան ազգային կոմիտե

(ԱՆՉԱ, American National Committee to Aid Homeless Armenians, ANCHA), հիմնվել է 1948-ին, Սան Ֆրանցիսկոյում՝ Ջորջ Մարտիկյանի և Սուրեն Սարոյանի նախաձեռնությամբ: Տնօրինել է 1940-70-ական թթ. Եվրոպայից, Հայաստանից և Մերձավոր Արևելքի երկրներից հայերի արտագաղթը ԱՄՆ, Կանադա և Ավստրալիա: Սկզբնական շրջանում զբաղվել է Արևմտյան Գերմանիայում հայտնված հայ ռազմագերիների ԱՄՆ տեղափոխմամբ: Հետագայում նպաստել է Հայաստանից և Մերձավոր Արևելքի երկրներից (հատկապես 1956-ի Սուեզի միջադեպի և 1975-76-ի լիբանանյան քաղաքացիական պատերազմի ժամանակ) հայերի արտագաղթին ԱՄՆ, Կանադա, Ավստրալիա: Կազմակերպությունը կենտրոններ ուներ Բեյրութում, Միլանում, Աթենքում, Բրյուսելում, Ժնևում: Կոմիտեի գործունեությունը դադարել է 1979-ին՝ Ջ. Մարտիկյանի մահից հետո:

Լոս Անջելեսի Արարատ տուն, հայ տարեցների տուն: Հիմնվել է 1949-ին, Միշըն Հիլզում (Լոս Անջելեսի մերձակայք): Այստեղ կացարան և խնամք է ստանում 65 և

Լոս Անջելեսի Արարատ տունը

ավելի տարիք ունեցող շուրջ 200 հայ:

Հայ կրթական հիմնարկություն, հիմնվել է 1950-ին, Լոս Անջելեսում՝ ԱՄՆ-ի և սփյուռքի այլ գաղութների հայկական դպրոցներին և ուսանողներին նյութական օգնություն ցույց տալու, հայկական դպրոցների ստեղծմանն օժանդակելու, հայագիտական կազմակերպություններին աջակցելու, կրթության համար հատկացված կտակները գործադրելու նպատակով: Հիմնադիրներ՝ Հ. Քարյան, Ա. Տիգրանյան, Բ. Ղազարյան, Մ. Փիլոյան, Ա. Փիլիպոս, Ա. Սեդրակյան: Հիմնարկության նպատակներն իրագործելու համար ստեղծված «Մոֆիա Հակոբյան» հիմնադրամը հովանավորել է Բերկլիի և Լոս Անջելեսի համալսարանների հայագիտական ամբիոնները: Հիմնարկությունը նյութապես օժանդակել է Կալիֆոռնիայի մի շարք հայկական ամենօրյա վարժարանների հիմնադրմանը: Հայաստանում 1988-ի երկրաշարժից տուժած վայրերում կառուցել է մանկապարտեզ և տարրական դպրոց: Կատարել է նվիրատվություններ և կրթաթոշակների բաշխում ոչ միայն ԱՄՆ-ում, այլև մյուս գաղութներում և Հայաստանում: 1999–2003-ին Հայաստանում, Արցախում և Ջավախքում նորոգել է 92 դպրոց, վերաշինության ծրագիրը շարունակվում է:

Հայ գրականության բարեկամների միություն, հիմնվել է 1955-ին (պաշտոնապես գրանցվել է 1956-ին), Նյու Յորքում: Նպատակն է ծառայել հայ գրականությանը, նյութապես օժանդակել հայ գրողներին, սահմանել գրական մրցանակներ, քաջալերել սկսնակ գրողներին: Կազմակերպում է գրական երեկոներ, դասախոսություններ, գրքերի քննարկումներ, նշում հորեյանական տարելիցներ: Հրատարակում է պարբերաբեր՝ «Գիր ու գիրք» (մինչև 1970-ը՝ «Հաղորդագրություն»):

Հայ արհեստավարժների միություն, հիմնվել է 1958-ին, Լոս Անջելեսում: Հիմնադիրներ՝ Վ. Արթևին, Լ. Կարապետյան, Վ. Գրեգոր և ուրիշներ: Նպատակը բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում սովորող հայ ուսանողների համար կրթաթոշակ հայթայթելն է, նաև զաղութի հայ երիտասարդության շրջանում դաստիարակչական աշխատանք ծավալելը:

Ամերիկահայ թատերաերաժշտական միություն, մշակութային միություն: Հիմնվել է 1966-ին, Լոս Անջելեսում՝ Վ. Մարտիրոսյանի նախաձեռնությամբ: Նպատակն է քարոզչական միջոցներով ներկայացնել հայ մշակութային արժեքները և հայ արվեստագետների ստեղծագործությունները: Կազմակերպում է երա-

ժրշտական և թատերական ներկայացումներ, ցուցահանդեսներ, ֆիլմերի ցուցադրություններ, Հայաստանից մշակութային խմբերի և գործիչների այցելություններ:

Ամերիկայի հայ իրավանց խորհուրդ (Armenian Rights Council of America-ARCA), ՌԱԿ-ի քաղաքական թևը: Հիմնվել է 1968-ին, Ալբանիայում՝ Գևորգ Մանուսյանի, Հակոբ Նազարյանի, Նուբար Կոստանյանի նախաձեռնությամբ: Նպատակն է քարոզչական, դաստիարակչական, ընկերային միջոցներով Կալիֆոռնիայի պետական շրջանակներին և օտար ազգերին ծանոթացնել Հայ դատին, բացահայտել Թուրքիայի հակահայկական գործունեությունը, հավաքել ու տարածել Հայոց ցեղասպանությանը վերաբերող փաստաթղթեր, ստեղծել օտար լրագրողների հետ հարաբերություններ, քաջալերել հայանպաստ հողվածներ և: Մասնաճյուղեր ունի Լոս Անջելեսում, Փասադենայում, Սան Ֆեռնանդո հովտում, Սան Ֆրանցիսկոյում, Ֆրեզնոյում:

Հայ դրամագիտական ընկերակցություն, հիմնվել է 1971-ին, Լոս Անջելեսում: Հիմնադիրներ՝ Ե. Ներսեսյան, Ջ. Մարտիրոսյան, Վ. Գևեդյան: Սկզբում կոչվել է Հայկական դրամի ակումբ, 1972–74-ին՝ Դրամագիտական և գեղարվեստական ընկերակցություն: Ունի շուրջ 200 անդամ՝ ինչպես մասնագետ-դրամագետներ, այնպես էլ դրամահավաքներ, բանագրանների աշխատողներ (ԱՄՆ-ից, Հայաստանից, Կանադայից, Ֆրանսիայից, Անգլիայից, Իրանից ևն): Նպատակն է նպաստել հայկական դրամագիտության զարգացմանը, խթանել հետաքրքրությունը հայկական դրամի և դրամագիտական այլ նյութերի նկատմամբ: 1975-ից լույս է տեսնում ընկերության օրգան «Հայ դրամագիտական հանդեսը» («Journal of Armenian Numismatics»): 1979-ին ընկերակցությունը հիմնել է «Հատուկ

հրատարակություն» մատենաշարը: 1993-ին, ի հիշատակ դրամագետներ Մ. Աբգարյանի, Ա. Տոնապետյանի, Ն. Ժամկոչյանի և Խ. Մուշեղյանի, հիմնել է «Հայ դրամագիտական հիշատակային պարզկներ» հիմնադրամը:

Ամերիկայի հայկական համագումար (ԱՀՀ, Armenian Assembly of America), համաամերիկյան հայկական կազմակերպություն: Հիմնադրվել է 1972-ին: Կենտրոնը Վաշինգտոնում է, գրասենյակներ ունի Լոս Անջելեսում, Երևանում և Ստեփանակերտում: Հիմնադիր անդամներն են ձեռնարկատերեր Ստեփան Մուգարն ու Հրայր Հովհանյանը, ճարտարագետ Լիոնել Գալստյանը, իրավաբաններ Ռոբերտ-Արամ Գալստյանն ու Հայկ Տեր-Մանուելյանը, գիտնականներ Ջոն Հաննեսյան Կրտսերը, Հայկազ Գրիգորյանը և Ռիչարդ Հովհաննիսյանը: ԱՀՀ-ի նպատակն է համախմբել ամերիկահայերին, սատարել ԱՄՆ-ում հայ մշակութային ավանդի և ազգային ինքնագիտակցության զարգացմանը, հայկական հուշարձանների ու մշակութային արժեքների պահպանմանը, հավաստի տեղեկություններ տարածել հայ ժողովրդի պատմական, կրթական, կրոնական ու մշակութային կյանքի և ամերիկահայության մասին, պաշտպանել ամերիկահայերի շահերն ու իրավունքները: Այդ նպատակներն իրագործելու համար ԱՀՀ մշակել է մի շարք ծրագրեր՝ կառավարական, իրավագիտական, հասարակական, ուսանողական, համալսարանական, գաղթականական:

Կազմակերպության կառավարական և իրավագիտական մասնաբաժինը մշտապես աշխատում է ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի և վարչակազմի անդամների հետ՝ ամերիկահայերին հետաքրքրող հարցերի շուրջ: ԱՀՀ թողարկում է հաղորդագրություններ՝ ամերիկահայ համայնքին տեղյակ պահելով ԱՄՆ-ի կառավարության քաղաքականության այն դրսևորում-

ներին, որոնք կարող են անդրադառնալ հայության շահերի վրա:

ԱՀՀ-ի հասարակական հարցերի մասնաբաժինը անգլերեն լույս է ընծայում «Համագումարի միջոցառումներ» ամենամսյա լրագիրը և «Համագումարի հանդեսը» եռամսյան, որոնք առաքվում են 25 հզ. ամերիկահայ ընտանիքների, ԱՄՆ-ի կոնգրեսականների ու վարչակազմի անդամների, հեռուստատեսության համար պատրաստում է շաբաթական լրատվություն: Ժողովրդավարական գործընթացին երիտասարդ ամերիկահայերի մասնակցությունը խթանում է նախապես հայկական հարցերի մասնաբաժինն ամեն ամառ Վաշինգտոն է հրավիրում համալսարանական ուսանողների, որոնք աշխատում են դաշնային կառավարության զանազան գործակալություններում ու հաստատություններում: Մասնաբաժինը նյութեր է տրամադրում նաև ԱՄՆ-ի համալսարաններում գործող ավելի քան 60 հայ ուսանողական միությունների:

ԱՀՀ-ի համալսարանական (ակադեմիական) հարցերի մասնաբաժինը մշակել և տարածել է Հայկական հարցի վերաբերյալ նյութեր՝ հանրային և մասնավոր դպրոցներում օգտագործելու համար: Ուսուցիչների համար պատրաստել է «Հայկական ցեղասպանության աղբյուրների ուղեցույցը», դաստիարակչական մի տեսաժապավեն, որում քննարկվում են հայերի ցեղասպանությունը և նրա դասերը: 1987-ին Կալիֆոռնիայի մահանգային խորհրդարանը նահանգապետ Ջորջ Դոքմեջյանի ղեկավարությամբ վավերացրել է նահանգի կրթական համակարգում մարդու իրավունքների և ցեղասպանության վերաբերյալ պարտադիր ուսուցման օրինագիծը:

ԱՀՀ-ի գաղթականական հարցերի մասնաբաժինը ջանում է օգնել իրենց երկրներից տեղահան եղած հայ գաղթականներին, զբաղվում է

նրանց ապաստանի և մշտական վերաբնակեցման խնդիրներով:

1988-ի Մալիտակի երկրաշարժից տուժած Հայաստանին սատարելու նպատակով ԱՀՀ հիմնել է օգնության հիմնադրամ, որը մինչև 1989-ի դեկտեմբերի 31-ը հանգանակել է 4 մլն դոլար: 1989-ի փետրվարին Երևանում բացվել է ԱՀՀ-ի գրասենյակը:

Հայաստանի անկախացումից և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության հռչակումից (1991-ի սեպտեմբեր) ի վեր ԱՀՀ զբաղվում է նաև Հայաստանի և ԼՂՀ-ի բնակչության բարօրության, անվտանգության ու զարգացման խնդիրներով՝ հետապնդելով հիմնականում հետևյալ նպատակները. 1. ԱՄՆ-ի Կոնգրեսում հայանպաստ ծրագրերի և բանաձևերի ընդունում, 2. մարդասիրական օգնություն ԼՂՀ-ին, 3. տնտեսական և մարդասիրական օգնություն Հայաստանին, 4. դարաբաղյան հիմնախնդրի կարգավորման շուրջ հայանպաստ դիրքորոշման ձևավորում, 5. Հայոց ցեղասպանության փաստի ճանաչում:

1990-ական թթ. վերջին ԱՀՀ զգալիորեն ընդլայնել է իր գործունեության ոլորտը: Այժմ ավելի շատ ամերիկահայեր են ընդգրկված նրա քարոզչական աշխատանքներում՝ շնորհիվ նորաստեղծ «ԱՐԱՄԱԿ» (Armenian American Actions' Committee – Ամերիկահայերի գործողությունների կոմիտե) կազմակերպության: Համայնքներում անցկացվող համաժողովների և շրջանային հանդիպումների շնորհիվ «ԱՐԱՄԱԿ»-ը հավաքագրել է ավելի քան 6 հզ. գործունյա կամավորների, որոնք ներկայումս աշխատում են ԱՄՆ-ի բոլոր նահանգներում:

1996-ին Վաշինգտոնում, ԱՀՀ-ի համակարգում, հիմնվել է “ANI” (Armenian National Institute – Հայկական ազգային ինստիտուտ) հաստատությունը, որը զբաղվում է հայերի ցեղասպանության վերաբերյալ

փաստաթղթերի հավաքման, ուսումնասիրության և օտարներին ճանաչել տալու աշխատանքով: 2000-ին Վաշինգտոնում գնվել է շենք՝ Հայոց ցեղասպանության թանգարանի համար:

Վենետուրա Քաունթրիի հայ մշակութային ընկերություն, հիմնվել է 1976-ին, Վենետուրա Քաունթրիում՝ Մ. Քոչեքյանի և Մ. Հակոբյանի նախաձեռնությամբ: Նպատակը շրջանի հայ ընտանիքներին համախմբելն ու պարբերական հանդիպումների միջոցով հայկական միջավայր ստեղծելն է: Կազմակերպում է մշակութային ձեռնարկներ, դասախոսություններ, զբոսանքներ: Հանգանակություն կազմակերպելով՝ ընկերությունը նյութական օգնություն է ցուցաբերել Սպիտակի երկրաշարժի (1988) աղետյալներին, նաև Կալիֆոռնիայի որոշ հայ կրթական հաստատությունների: Ընկերության գործուն մասնակցությամբ Թաուզընդ Օքսը և Սպիտակը դարձել են քույր քաղաքներ:

«Երկիր և մշակույթ» կազմակերպություն, 1977-ին Փարիզում հիմնված նույնանուն կազմակերպության մասնաճյուղը Կալիֆոռնիայում: Գործում է 1985-ից: Հիմնադիրներ՝ Բ. և Ն. Մովսիսյան, Հ. Մանուկյան, Վ. Կապուտյան և Ն. Հովսեփյան: Նպատակն է նորոգել և պահպանել հայոց պատմական հայրենիքի ավերված եկեղեցիներն ու վանքերը: 1988-ին Հայաստանում տեղի ունեցած երկրաշարժից հետո կազմակերպությունը գործունեություն է ծավալում աղետի գոտում՝ վերակառուցելով և նորոգելով հայ մշակույթի կոթողները: Հրատարակում է «Դեպի Երկիր» եռամսյա հանդեսը:

Հայ համալսարանականների միություն, հիմնվել է 1978-ին, Լոս Անջելեսում: Նպատակն է համախմբել հայ համալսարանավարտներին, ստեղծել ընկերային, մշակութային մթնոլորտ, պահպանել ազգային

ինքնագիտակցությունը, համագործակցել հայկական այլ կազմակերպությունների հետ: Միությունն իր ներդրումն ունի գաղութի մշակութային կյանքում, օգնում է Հայաստանի «Նորք» մանկատանը, թոշակներ տրամադրում անապահով ուսանողներին:

Հայ ընտանեկան միություն, հիմնվել է 1979-ին, Գլենդելում: Հիմնադիրներ՝ Խ. Զանոյան, Հ. Զաքարյան, Ժ. Հակոբյան և ուրիշներ: Կազմակերպում է հորեյանական տոնակատարություններ, ազգային տոներին նվիրված հանդիսություններ: Գործում է միության շաբաթօրյա դպրոցը: Ունի 72 անդամ:

Հայկական ֆիլմի հիմնարկություն, հիմնվել է 1979-ին, Լոս Անջելեսում՝ Մ. Հակոբյանի, Լ. Կարապետյանի, Մ. Աղբաբյանի, Ու. Քարաբյանի նախաձեռնությամբ: Նպատակն է Հայկական հարցի քարոզչության համար ստեղծել և տարածել դաստիարակչական, մշակութային բնույթի և լսողատեսողական այլ նյութեր: Արտադրել է ֆիլմեր, տեսաերիզներ, կազմակերպել կինոփառատոներ և համագումարներ, հավաքել արխիվային նյութեր, փաստագրական ֆիլմեր: Հիմնարկության նկարահանող խմբերն աշխատել են ԱՄՆ-ում, Կանադայում, Թուրքիայում, Հայաստանում, Ավստրալիայում, Արևմտյան Եվրոպայում, Հունաստանում, Լիբանանում, Սիրիայում: Հիմնարկությունը ղեկավարում է վարչական մարմինը, ունի նվիրատուներ:

Հայ-ամերիկյան տարեցների միություն, հիմնվել է 1980-ին, Գլենդելում՝ ՀՕՄ-ի նախաձեռնությամբ: Ամերիկյան տարեցների կազմակերպության մաս է կազմում: Նպատակն է համախմբել հայ տարեցներին, միմյանց հետ շփվելու, ծանոթանալու պայմաններ ստեղծել: Միության գործունեությունը ղեկավարում է Կենտրոնական վարչությունը (ընտրվում է պատգամավորական ժողո-

վի կողմից): Գործում է Լոս Անջելեսի շրջանում, մասնաճյուղեր ունի Գլենդել, Էնսիմո, Հոլիվուդ, Փասադենա քաղաքներում:

Հայկական գրքերի և արվեստի թանգարան, հիմնվել է 1980-ին, Ուոթերթաունում: Ունի եռահարկ շենք, որի բաժանմունքներում պահպանվում են հայերեն և օտար լեզուներով գրքեր, հայկական հին գորգեր, սափորներ, հայ նկարիչների գործեր: Կազմակերպում է դասախոսություններ, ցուցահանդեսներ, գրական ու մշակութային երեկոներ:

Ատլանտայի հայ անկախ մշակութային միություն, հիմնվել է 1982-ին, Մարիետում (Ատլանտա)՝ Արա Քեյֆերի նախաձեռնությամբ: Նպատակն է մշակութային ծրագրերի իրագործման համար համախմբել հայությանը, ամերիկահայ երիտասարդներին տալ հայեցի դաստիարակություն, ծանոթացնել ազգի պատմությանը, մշակույթին ու գրականությանը:

Արմենական երիտասարդական շաբթուն, ՌԱԿ-ի երիտասարդական կազմակերպություն: Հիմնվել է 1982-ին, Կալիֆոռնիայում: Նպատակն է հայկական պատմական հողերի ազատագրումը, սփյուռքում հավատարիմ և օրինապահ երիտասարդներ դաստիարակելը: Կազմակերպում է ազգային դաստիարակչական ասուլիսներ, ինքնապաշտպանության թեմային նվիրված դասընթացներ, ընկերային և մշակութային հավաքներ: Ունի վարիչ-մարմին, մասնաճյուղեր՝ Գլենդելում, Հոլիվուդում, Ման Ֆեռնանդո հովտում, Փասադենայում:

Ամերիկահայ ճարտարագետների և գիտնականների ընկերակցություն, հիմնվել է 1983-ին, Լոս Անջելեսում՝ ԱՄՆ-ում, Հայաստանում և այլ երկրներում բնակվող հայ ճարտարագետներին համախմբելու և նրանց միջև համագործակցություն ստեղծելու նպատակով: Ընկերակցությունը կազմակերպում է համա-

հայկական գիտաժողովներ՝ Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի, մասնագիտական այլ հաստատությունների մասնակցությամբ: Հայաստանի տնտեսական հարցերի լուծման վերաբերյալ հետազոտություններ կատարելու նպատակով իրականացնում է մասնագետների փոխանակություն: Օժանդակություն է ցույց տալիս Հայաստանի գիտնականներին և գիտական հիմնարկներին: Մասնաճյուղեր ունի Բոստոնում, Նյու Յորքում, Սան Ֆրանցիսկոյում: Հրատարակում է եռամսյա տեղեկատու: Ունի շուրջ 700 անդամ:

Ամերիկայի հայկական գրադարան և թանգարան (Armenian Library and Museum of America, ALMA), հիմնվել է 1985-ին, Բելմոնդում (դեռևս 1971-ից մի խումբ հայ մտավորականների ու գործարարների ջանքերով հավաքվել են հայկական գրքեր, արվեստի գործեր): Գրադարանում առկա է շուրջ 12 հզ. անուն գիրք, իսկ թանգարանում՝ շուրջ 6 հզ. նմուշ (այդ թվում՝ ձեռագրեր, նոտաներ, քարտեզներ, լուսանկարներ): Նպատակն է հավաքել և պահպանել հայկական մշակութային արժեքները, ապահովել դրանց փոխանցումը հաջորդ սերունդներին:

Բժշկական օգնություն հայերին (Medical Outreach for Armenians), առողջապահական հիմնարկություն: Հիմնվել է 1986-ին, Լոս Անջելեսում՝ բժիշկ Վ. Նաճարյանի նախաձեռնությամբ՝ Հայաստանին բժշկական օգնություն ցույց տալու նպատակով: Իր գործունեությունն ընդլայնել է 1988-ի Սպիտակի երկրաշարժից հետո և արցախյան պատերազմի ընթացքում: Աշխատում է կամավորական հիմունքներով: Գաղութի նյութական հատկացումներով մասնագետներ, դեղորայք, բժշկական սարքավորումներ է ուղարկում Հայաստան և Արցախ, օգնում բարձրացնելու բժշկական սպասարկման որակը, միջոցներ

հայթայթում արցախյան պատերազմի ծանր վիրավորների բուժումը ԱՄՆ-ում կազմակերպելու համար:

Կալիֆոռնիայի ամերիկահայ բժշկական միություն, հիմնվել է 1986-ին, Լոս Անջելեսում՝ հայ բժիշկների նախաձեռնությամբ: Միության հետ համագործակցում են նաև հոգեբաններ, դեղագործներ: Միությունը պարբերաբար կազմակերպում է անվճար բժշկական սպասարկում, առողջապահական հարցերի շուրջ հեռուստածրագրեր: 1988-ին Հայաստանում տեղի ունեցած երկրաշարժից հետո զգալի օգնություն է ցույց տվել աղետյալներին, ուղարկել դեղորայք և սարքավորումներ, կառուցել առողջապահական կենտրոններ (ծրագրել է նաև Հայաստանում բացել շաքարախտի բուժման կենտրոն): Կազմակերպում է ակնաբույժների վերապատրաստում թե՛ Լոս Անջելեսում, թե՛ Հայաստանում: Հրատարակում է «Newsletter» տեղեկատուն (1991-ից, անգլերեն): Սան Ֆրանցիսկոյում գործում է միության մասնաճյուղը:

Հայ թատրոնի ընկերություն, հիմնվել է 1986-ին, Լոնդոնում: 1990-ից գործում է Լոս Անջելեսում: Ընկերության հիմնադիր և ներկայացումների գլխավոր վարիչ-բեմադրիչն է Ա. Ստեփանյանը:

«Վահագն» միություն, Հայաստանի բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների շրջանավարտների միություն: Հիմնվել է 1987-ին, Լոս Անջելեսում: Նպատակն է ծառայել հայ ժողովրդի միասնականությանը և հայ մշակույթի պաշտպանման, տարածման ու պահպանման գործին: Գրասենյակը Գլենդեյլում է: Գործում է միության շաբաթօրյա դպրոցը Լոս Անջելեսում: Մշակութային ու գիտական կապեր է ստեղծել Հայաստանի հետ: Ունի շախմատի խմբակ:

Մխիթարյան կրթական հիմնարկ, հիմնվել է 1988-ին, Լոս Անջելեսում՝

Տ. Վրդ. Եսարտմյանի նախաձեռնությամբ: Հիմնարկը Մխիթարյան միաբանության մասնաճյուղերից է և գտնվում է նրա հովանավորության ներքո: Նպատակն է նյութապես ու բարոյապես օգնել միաբանության ուսումնագիտական, հրատարակչական, ազգային և մշակութային աշխատանքներին:

Միացյալ հայկական ֆոնդ, տես *Կազմակերպություններ* բաժինը:

Հայ իրավաբանների միություն, հիմնվել է 1989-ին, Լոս Անջելեսում՝ Բ. Հովհաննիսյանի նախաձեռնությամբ: Նպատակն է համախմբել հայ իրավաբաններին, իրավաբանական օգնություն ցույց տալ ամերիկահայ համայնքին: Միությունն անդամներ ունի սփյուռքից և Հայաստանից: Կազմակերպում է իրավաբանական սեմինարներ, դասախոսություններ, անցկացնում ամենամյա ժողովներ: Օգտվելով Բարայան հիմնադրամի աջակցությունից՝ միությունն իրականացնում է Հայաստանի և Կալիֆոռնիայի հայ իրավաբանների փոխանակման ծրագիր: Հրատարակում է եռամսյա տեղեկատու (անգլերեն) և «Ճանաչիր քո օրենքները» գրքույկը (հայերեն):

Նոր սերունդ մշակութային միության ԱՄՆ-ի մասնաճյուղ, գործում է 1989-ից Գլենդեյլում՝ ՄՂՀԿ հովանու ներքո: Հիմնադիրներ՝ Գ. Մոլոյան, Կ. Մանկրյան, Բ. Տրամարյան, Գ. Ալպարյան: Հայապահպան գործունեություն է ծավալում մշակույթի տարբեր բնագավառներում, կազմակերպում գրական-գեղարվեստական միջոցառումներ, ռադիո- և հեռուստաներույթներ, թատերական և երաժշտական ձեռնարկներ, հրատարակչական աշխատանք, նշում հայ մշակույթի նշանակալի տարեթվերը, գրողների հոբելյանները: Ունի երգչախումբ՝ «Հայրեն»: Միության անդամները գործում են Գլենդեյլում, Փասադենայում, Նորթ Հոլիվուդում:

Հայկական ֆիմարվեստի միություն, հիմնվել է 1991-ին, Լոս Անջելեսում՝ Ջ. Արևշատյանի և Ա. Պետրոսյանի նախաձեռնությամբ։ Նպատակն է հանրությանը ծանոթացնել հայկական ֆիմարվեստին, ապահովել հայկական ֆիլմերի մասնակցությունը միջազգային կինոփառատոների։ Միությունը ստանձնել է Երևանի Հայֆիլմ ընկերության հեղինակային իրավունքների պաշտպանությունը։

Հայաստանի համար վերլուծությունների հետազոտման և պլանավորման հիմնարկ –ԱՐՓԱ (Analyses Research and Planning for Armenia-ARPA), հիմնվել է 1992-ին, Լոս Անջելեսում։ Նպատակն է կատարած ուսումնասիրությունների հիման վրա Հայաստանի կառավարությանն առաջարկել ծրագրեր և միջոցառումներ՝ հանրապետությունում ժողովրդավարության և ազատ շուկայական տնտեսության զարգացմանը նպաստելու համար։ Ուսումնասիրվում են նաև սփյուռքի հնարավորություններն ու կառույցները, սփյուռք-հայրենիք հարաբերությունները։

Կալիֆոռնիայի հայ ատամնաբուժական միություն, հիմնվել է 1993-ին, Լոս Անջելեսում։ Նպատակն է օժանդակել Հայաստանի և սփյուռքի ատամնաբույժներին, ֆինանսական օգնություն ցուցաբերել անապահով ատամնաբույժ ուսանողներին։ Համագործակցելով Արևելյան Ամերիկայի և Կանադայի մույնանուն միությունների հետ՝ մշակել է ատամնաբուժական նոր սարքավորումներ Հայաստան առաքելու և Երևանի բժշկական համալսարանում դասախոսություններ կազմակերպելու ծրագրեր։

Ֆրեզնոյի համազգայնության խորհուրդ, հիմնվել է 1993-ին։ Ընտրվում է տարին մեկ անգամ ընդհանուր ժողովում, որին մասնակցում են ստեղծված կառույցի մաս կազմող միությունների, եկեղեցիների, քաղաքական կուսակցու-

թյունների, կրթական հաստատությունների ներկայացուցիչները։ Նպատակն է ամեն տարի միասնաբար ոգեկոչել Մեծ եղեռնի հիշատակը, կազմակերպել համագաղութային միջոցառումներ, օգնություն ցույց տալ Հայաստանին։

«Մենք» հայ երիտասարդական միություն, հիմնվել է 1994-ին, Էմսի-նոյում։ Հիմնադիր՝ Վ. Բալուլյան։ Նպատակն է համախմբել ամերիկահայ մասնագետներին և ուսանողներին, աջակցել բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում սովորող հայ երիտասարդներին, համագործակցել նմանատիպ ուրիշ միությունների հետ։ Հրատարակում է «Մենք» պարբերականը։

Հայկական պատմական ընկերակցություն (Armenian Historical Association), հիմնվել է 1997-ին, Փրովիդենսում։ Նպատակն է պահպանել հայկական մշակույթը, ժառանգությունն ու պատմությունը։

Ընդգրկում է համայնքային բոլոր կառույցների ներկայացուցիչներին (ՀՕՄ, Վարդանանց ասպետներ, Հայ առաքելական և Հայ ավետարանական եկեղեցիներ և այլն)։

Ընկերակցության նյութական աջակցությամբ Փրովիդենսի Հերիթիջ Արքըր (Ժառանգության խարիսխ) թանգարանում հիմնվել է (2003-ի զարմանք) Հայկական ցուցահանդես։ Այստեղ ներկայացվելու են հայկական արվեստի նմուշներ, լուսանկարներ, ինչպես նաև հայ ընտանիքների, երևելի անհատների վերաբերյալ տվյալներ, որոնք կվկայեն հայերի շուրջ մեկուկես դարյա ներկայությունը Ռոդ Այլենդի նահանգում։ Յուրահանդեսում գործելու է հայկական ընտանեկան տվյալների բազա ներառող էլեկտրոնային համակարգ, որտեղ այցելուները կարող են ներմուծել իրենց ընտանեկան պատմությունները և փաստացի տվյալները՝ արխիվում պահվելու և ուսումնասիրողներին հասանելի դարձնելու համար։

Թեքեյան մշակութային միության (ԹՄՄ) ԱՄՆ-ի մասնաճյուղ, գործում է ՌԱԿ-ի հովանավորությամբ՝ 1947-ին Բեյրութում հիմնված ԹՄՄ-ի կազմում։ Իրականացնում է մշակութային և կրթական ծրագրեր, քաջալերում հայ արվեստագետներին, ուսուցիչներին, օժանդակում հայագիտություն ուսումնասիրող ուսանողներին։ Ունի Արևմտյան և Արևելյան շրջանային վարչություններ, որոնք գործում են ԹՄՄ-ի Միացյալ Նահանգների և Կանադայի կենտրոնական վարչության հովանու ներքո (կենտրոնը՝ Բոստոն)։ Նյու Յորքում, Դետրոյտում, Ֆրեզնոյում, Փասադենայում, Գլենդեյլում, Սան Ֆեռնանդո հովտում գործող մասնաճյուղերը կազմակերպում են մշակութային փառատոներ, դասախոսություններ, ցուցահանդեսներ, հորեյլանական հանդիսություններ, հրատարակում գրական-գեղարվեստական և գիտական գործեր։ Միության հովանավորությամբ է գործում Լոս Անջելեսի Արշակ Տիգրանյան վարժարանը։ Ունի նաև երգչախմբեր, թատերախմբեր, պարախմբեր։ Դետրոյտում գործում է ռադիոժամ։

Համազգային հայ կրթական և մշակութային միության ԱՄՆ-ի մասնաճյուղ, գործում է ՀՀԴ կուսակցության հովանու ներքո՝ 1928-ին Կահիրեում հիմնված Համազգայինի կազմում։ Նպատակը ամերիկահայերի կրթական մակարդակը բարձրացնելն է, հայագիտության զարգացմանը նպաստելը, մշակութային արժեքները պահպանելը և զարգացնելը, օտար հասարակությանը Հայ դատին ծանոթացնելը, սփյուռք-հայրենիք կապերի ամրապնդումը։ Գործում են միության թատերախմբերը (Նյու Յորք, Բոստոն, Դետրոյտ, Նյու Ջերսի, Լոս Անջելես, Սան Ֆրանցիսկո), երգչախմբերը (Նյու Յորք, Նյու Ջերսի, Լոս Անջելես, Ֆրեզնո), պարախմբերը (Դետրոյտ, Նյու Ջերսի, Լոս Անջելես, Գլենդեյլ, Փասադենա),

«Հովհաննես Շիրազ» գրական խմբակը (Լուս Անջելես), «Համաստեղ» (Բոստոն), «Նիկոլ Աղբալյան» (Սան Ֆրանցիսկո) գրադարանները: 1987-ից Լուս Անջելեսում գործում է միություն երաժշտական բաժինը:

Միությունն ԱՄՆ-ում ունի Արևմտյան և Արևելյան շրջանային վարչություններ: Մասնաճյուղեր են գործում Նյու Յորքում, Նյու Ջերսիում, Բոստոնում, Դետրոյտում, Չիկագոյում, Վաշինգտոնում, Ուստոնում, Ֆիլադելֆիայում, Փոլիդեմոնում, Լուս Անջելեսում, Սան Ֆրանցիսկոյում, Գլենդեյլում, Ֆրեզնոյում, Մոնթերեյում, Փասադենայում, Լա Քրեսենցիայում, Բրեյնլիում, Օրինջ Բաունթիում, Սան Ֆեռնանդո հովտում:

1993-ից «Ասպարեզ» օրաթերթում լույս է տեսնում «Համագայինի տե-

ղեկատու» ամենամսյա հավելվածը: Նյու Յորքի մասնաճյուղի գրական հանձնախումբը հրատարակում է «Մենք» պարբերաթերթը (հայերեն, անգլերեն): Ունի նաև ռադիոժամ:

Հայ մարմնամարզական միության (ՀՄՄ) ԱՄՆ-ի մասնաճյուղ, մարզական-երիտասարդական, սկաուտական կազմակերպություն: Գործում է ՄԴՀԿ հովանու ներքո՝ 1921-ին Հալեպում հիմնված ՀՄՄ կազմում: Ունի սկաուտական, մարզական խմբեր (բասկետբոլ, վոլեյբոլ, թենիս ևն): 1979-ից ՀՄՄ-ի մասնաճյուղ է գործում Լուս Անջելեսում, ավելի ուշ՝ նաև Փասադենայում, Գլենդեյլում:

Հայ մշակութային հիմնարկ, հիմնվել է Առլինգտոնում (Բոստոն)՝ Վ. Թոփալյանի նախաձեռնությամբ:

Հայ մշակութային հիմնարկը
Առլինգտոնում

Նպատակը հիմնարկը արժեքավոր հրատարակություններով հարստացնելն է: Պարունակում է շուրջ 25 հզ. տարբեր հրատարակություններ (հայերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն), հայ մամուլի ամբողջական հավաքածու, հին հայկական գորգեր, սափորներ:

Հիմնարկն ունի պետական ճանաչում. հոգածությունը ստանձնել է «Միրաք» հաստատությունը:

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ամերիկահայ գիտնականները նշանակալի ավանդ ունեն ԱՄՆ-ի գիտության և տեխնիկայի զարգացման գործում: Դեռևս 1843-ին Յեյլի համալսարանում ուսանած քիմիկոս Զրիստափոր Տեր-Մերոյանը ստացել է ամերիկյան դոկտորի հատուկ կանաչ և սև գույները: Միհրան Ղասաբյանը 1903-ին Ֆիլադելֆիայում հիմնադրել է ԱՄՆ-ի առաջին ռենտգենյան լաբորատորիան: Պրոֆեսոր Վարադատ Գազանճյանը դեմքի և ծնոտի պլաստիկ վիրաբուժության առաջին մասնագետներից է ԱՄՆ-ում: Տիեզերական հետազոտությունների ամերիկյան ծրագրին իր մասնակցությունն է բերել Արմիկ Գանտոյանը: Նրա պաշտոնավարած հաստատության լաբորատորիաներում է պատրաստվել «Կուրիեր 1-Բ» արբանյակը, որն արձակվել է 1960-ին: Ա. Գանտոյանը նաև ինքնաթիռների անօդաչու վայրէջքի ռադիոտեխնիկական սխեմայի հեղինակն է:

Տիեզերագիտության և աստղագիտության բնագավառում հայտնի անուններ են Դոնալդ Սինապյանը, Ջոն Կիրակոսյանը, Պոլ Սլեյանը, Երվանդ Թերզյանը: Ակնառու է Առնոլդ Նիկողոսյանի ավանդը տիեզերական բժշկագիտության զարգացման գործում: Ամերիկյան աստղագնացների խմբում է Ջեյմս Բադյանը: Հայագի առաջին տիեզերագնացը, որպես բժշկակենսաբանական հետազոտությունների մասնագետ, թռիչք է կատարել «Դիսքավերի» (1989, մարտ) և «Կոլումբիա» (1991, հունիս) տիեզերանավերով: Միհրան Կյուլյանը 1967-ին Չիկագոյի համալսարանի լաբորատորիայում ստացել է ԴՆԹ (դեզօքսիռիբոնուկլեինաթթու): Ան-

վանի գիտնականներից են մաթեմատիկոսներ Երվանդ Կողբետյանցը, Կարլ Կարապետյանը, Տիգրան Էրքիլեյանը, Հովարդ Նահիկյանը, Ֆրեդ Ասատուրյանը, Ալեքսանդր և Սմբատ Աբյան եղբայրները, Արա Ավագյանը, Հարություն Դադուրյանը, Արմեն Ջեմանյանը, Արշակ Հանյանը, կիրառական մաթեմատիկայի բնագավառում՝ Գևորգ (Ջորջ) Ադամյանը, հաշվողական տեխնիկայի բնագավառում՝ Էմին Ավագյանը, ֆիզիկոսներ Կարապետ Գապաքճյանը, Տիրան Թոմպուլյանը, Վազգեն Բարսեղյանը, Էնդրյու Նարկիզյանը, Նորման Բալաբանյանը, Ռիչարդ Գալստյանը, Արմեն Գաբրիելյանը, Տիգրան Կաբակչյանը, Հայկ Գաֆաֆյանը (ֆիզիկոս, մաթե-

մատիկոս, լեզվաբան), քիմիկոսներ Մանասե Սևակը, Քենեթ Ամիրյանը, մանրէաբան Արծրունի Փախչանյանը, մարդաբաններ Մարտին Աճեմյանը, Ջոն Պասանյանը, բժիշկ-գիտնականներ Ջոն Նազարյանը, Միհրան Բարունակյանը, Վերոնիկա Արմադանը, Սիմոն Սիմոնյանը, սրտաբան Արամ Չոբանյանը, հոգեբույժներ Հայկազ Գրիգորյանը, Կարո Այվազյանը, վիրաբույժներ Համբարձում Քելեկյանը, Տիգրան Բերբերյանը, Ջոն Արաջյանը, Նյու Յորքի անգլալեզու կլինիկայի ղեկավար, ԱՄՆ-ի ակադեմիայի պատվավոր անդամ Վիրջինիա Աբգարը: Բժշկության բնագավառում մագնիսական ռեզոնանսի եղանակի կիրառման ոլոր-

տում լուրջ ներդրում ունի Ռեյմոնդ Դամադյանը: Սնկաբան Լևոն Լևոնյանը կարևոր աշխատանքներ է կատարել գյուղատնտեսական մշակաբույսերի սնկային հիվանդությունների դեմ պայքարելու ասպարեզում: Էլեկտրատեխնիկայի բնագավառում հայտնի գիտնականներ են Վլադիմիր Կարապետովը, Վիլյամ Պողոսյանը, ռադիոֆիզիկայի բնագավառում՝ Հրաչ (Չառլզ) Փափազը, հիդրոդինամիկայի բնագավառում՝ Պոլ Կարապետյանը, օվկիանոսագետ Ռիչարդ Պուլոթյանը: Գևորգ Չիլինգարյանի (1955-ից՝ ԱՄՆ-ում հրատարակվող «Նավթային գիտությունները և ճարտարագիտությունը» միջազգային ամսագրի գլխավոր խմբագիր) աշխատանքները վերաբերում են երկրաբանության, Միհրան Աղաբաբյանի, Արմեն Տեր-Այուրեղյանի աշխատանքները՝ սեյսմոլոգիայի և սեյսմակայուն շինարարության հարցերին: Մեծ է նաև հայ ճարտարագետների և գյուտարարների թիվը: Սարգիս Թերզյանը գյուտերի հեղինակ է ռադիոէլեկտրոնիկայի, Հարություն Գլճյանը՝ էներգետիկայի բնագավառներում: Հոգեբանության բնագավառում հայտնի է Սան Դիեգոյի Կալիֆոռնիայի համալսարանի Տրամադրության կենտրոնի տնօրեն, հոգեբանության դոկտոր, պրոֆեսոր Հակոբ Ակիսկյալը:

Մշակութային առաջընթացի և ազգային գիտակցության հաստատման մեջ շոշափելի ավանդ է ներդրել ամերիկահայ հասարակական գիտությունը: Բանասեր-պատմաբան Ավետիս Սանճյանն ուսումնասիրել է հին հայկական գաղութները և հրապարակել նյութեր ժամանակակից սփյուռքի հոգևոր կյանքի տարբեր հարցերի շուրջ: Պատմաբաններ Հ. Թիդյաթյանը, Հրանտ Արմենը, Հարություն Քյուրդյանը, Միրաբիկ Տեր-Ներսիսյանը, Ռիչարդ (Տիգրան) Հովհաննիսյանը, Նինա Գարսոյանը, Ռոբերտ Միրաքը, Ռոնալդ Սյունին, Գևորգ Բարդակչյանը, Ջեյմս Թաչյանը,

Ռուբինա Փիրումյանը, Վահագն Տատրյանը, Վարդան Գրիգորյանը (Նյու Յորքի հանրային գրադարանի նախագահ, ապա՝ Բոստոնի համալսարանի ռեկտոր), Տիգրան Գույումջյանը, Մարջրի Հուսեփյանը, Լուիզ Նալբանդյանը և ուրիշներ հետազոտում են հայ ժողովրդի թե՛ անցյալի և թե՛ արդի կացության, այդ թվում և սփյուռքի հանգուցային հարցերը: Արշիլ Գորկու կյանքի և գործի ուսումնասիրությանն են նվիրված նրա քրոջ որդու՝ արվեստաբան Կառլեն Մուրադյանի բազմաթիվ գրքերն ու հրապարակումները: Գրականության պատմության մեջ լուրջ պրպտումներ է կատարել Ջեյմս Էքմեքչյանը:

Ամերիկահայ հասարակագիտության և քաղաքագիտության բնագավառում հայտնի անուններ են Ջորջ Դոքմեջյանը (1963-67-ին՝ Կալիֆոռնիայի նահանգային ժողովի անդամ, 1967-79-ին՝ նահանգային սենատոր, 1979-88-ին՝ Կալիֆոռնիայի ընդհանուր դատախազ, 1982-91-ին՝ Կալիֆոռնիայի նահանգապետ), Լուրեն Թերզյանը, Արամ Ենգոյանը, Հրայր Դոքմեջյանը, Ռիչարդ Բիշիկչյանը և ուրիշներ:

Զինվորական բարձր աստիճանի հասած ամերիկահայերից հիշատակության են արժանի գեներալ Հայկ Շեքերջյանը, ծովակալ Ռոբերտ Իգնատիոսյանը:

ԱՄՆ-ում գործում են հայ գիտնականների մասնագիտական կազմակերպություններ: Մի շարք համալսարաններում և քոլեջներում հիմնվել են հայագիտական դասընթացներ ու ամբիոններ, որտեղ հայ և օտար հայագետ-մասնագետների կողմից կազմակերպվում են հայոց լեզվի (դասական և արդի), գրականության, պատմության, ազգային հոգևոր և աշխարհիկ երաժշտության, մշակույթի, արվեստի, ճարտարապետության պատմության և հայկական ուսումնասիրությունների առանձին դասընթացներ, թերափարտ (Under-

graduate) և շրջանավարտ (Graduate) ծրագրերին առնչվող այլ դասընթացներ, շնորհվում են արվեստի պսակավորի (B.A.), գիտության պսակավորի (B.S.), ինչպես նաև՝ արվեստի մագիստրոսի (M.A.) և փիլիսոփայության դոկտորի (Ph.D.) գիտական աստիճաններ: Բարձրագույն ուսումնական այդպիսի հաստատություններից են Հարվարդի, Կալիֆոռնիայի, Միչիգանի, Կոլումբիայի, Թաֆթսի, Բոստոնի, Մասսաչուսեթսի, Փենսիլվանիայի, Քոնեքթիկուտի, Քլիվլենդի համալսարանները:

Հայագիտությունն ԱՄՆ-ում զարգանում է նաև հայկական ուսումնասիրությունների և հետազոտությունների կենտրոններում, որոնց նպատակն է օտարության մեջ խթանել հայոց պատմությանը, լեզվին, գրականությանը, մշակույթին, արվեստին, կրոնին, կրթությանը, ազգային, ընկերային, տնտեսական ու քաղաքական կյանքին առնչվող նյութերի ուսումնասիրությունը, հրատարակությունն ու տարածումը: Հայագիտական բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները և հետազոտական կենտրոններն ունեն զգալի տպաքանակով լույս տեսնող իրենց երկլեզու (անգլերեն, հայերեն) պարբերական հրատարակությունները:

Հայագիտական ուսումնասիրությունների և հետազոտությունների ազգային ընկերակցություն (National Association for Armenian Studies and Research, NAASR), հիմնվել է 1955-ին, Բելմոնդում՝ 60 հայ մտավորականների և Հարվարդի համալսարանի պրոֆեսորների նախաձեռնությամբ: Կենտրոնը՝ Զեմբրիջ: ԱՄՆ-ի մի շարք համալսարաններում (Բոստոն, Նյու Յորք, Լոս Անջելես, Դետրոյտ, Ֆիլադելֆիա, Ֆրեզնո) օժանդակում է հայագիտական ամբիոններին ու դասընթացներին, ձեռք է բերում հայ ժողովրդի պատմությանն ու մշակույթին նվիրված հայերեն և օտար գրականություն, տարածում

ԱՄՆ-ում, կազմակերպում հայագիտական դասախոսություններ, խրախուսում ամերիկյան և եվրոպական գիտնականների հայագիտական ուսումնասիրությունների հրատարակումը, օգնում հայկական գաղթավայրերում հոգևոր արժեքների ստեղծմանը: Ընկերակցության դրամահավաքների շնորհիվ հայկական ուսումնասիրությունների ամբիոններ են բացվել Հարվարդի համալսարանում (1959), Լոս Անջելեսի Կալիֆոռնիայի (1965), Բոստոնի և Ամհերսթի Մասսաչուսեթսի, Վեյնի և Թաֆթսի, Ֆրեզնոյի Կալիֆոռնիայի, Քոնեքթիկուտի և Ռուբենի համալսարաններում և Բենքի քոլեջում: Հիմնել է «Հայկական ժառանգության հրատարակություն» («Armenian Heritage Press») տպարանը: Հրատարակում է «Հայկական ուսումնասիրությունների հանդես» («Journal of Armenian Studies») հայագիտական հանդեսը (1975-ից) և «NAASR Newsletter» քառամսյան:

Հարվարդի համալսարանի հայագիտական ծրագրեր, հիմնվել է 1960-ին՝ Հարվարդի համալսարանի (Քեմբրիջ) արևելյան լեզուների բաժնում: Ծրագիրն ընդգրկում է հայոց լեզվի, գրականության և պատմության դասընթացներ: Ծրագրի ղեկավարն է հայագետ Ջեյմս Ռասելը:

Կոլումբիայի համալսարանի հայագիտության ամբիոն, հիմնվել է 1965-ին, Նյու Յորքի Կոլումբիայի համալսարանում: Ամբիոնի վարիչի ժամանակավոր պաշտոնակատարն է գրականագետ Մարկ Նշանյանը: Դասավանդվում են հայոց լեզու, գրականության պատմություն, հայ ժողովրդի պատմություն, արվեստի պատմություն: Ամբիոնը հրատարակում է հայագիտական ուսումնասիրություններ, կատարում քարզանություններ:

Լոս Անջելեսի Կալիֆոռնիայի համալսարանի [University of California, Los Angeles (UCLA)] **Նաբեկացու անվան հայագիտության ամ-**

բիոն, հիմնվել է 1969-ին, համալսարանի Մերձավոր Արևելքի լեզուների և մշակույթների ֆակուլտետում՝ Ավետիս Սանճյանի ղեկավարությամբ: Դասավանդվում են գրաբար, հայ գրականություն (դասական, միջին, արդի), լեզվի և մշակույթի պատմություն, պատմագրություն: UCLA-ի հայագիտական ամբիոնը հովանավորում է մասնագետներին և ուսանողներին՝ մասնակցելու միջազգային գիտաժողովների, կազմակերպում դասախոսություններ, հազվագյուտ հայկական ձեռագրերի և հատուկ քննադատվող պատրաստված նյութերի ցուցադրություններ: Ունի գրադարան (գեղարվեստական գրականություն, պարբերական մամուլ, գրականագիտական ու պատմական նյութեր պարունակող հայերեն, անգլերեն և այլ լեզուներով գրքեր, հազվագյուտ ձեռագրեր, փաստաթղթեր և արխիվային նյութեր): Ուսանողներին պատրաստում է մագիստրոսի և դոկտորի գիտական աստիճանների համար: Ամբիոնի վարիչն է Փիթեր Քաուին:

Հայկական ուսումնասիրությունների ընկերակցություն (Society for Armenian Studies, SAS), հիմնվել է 1974-ին՝ Կալիֆոռնիայի, Կոլումբիայի, Հարվարդի համալսարանների մի խումբ գիտնականների կողմից՝ պրոֆ. Ռ. Հովհաննիսյանի նախաձեռնությամբ: Ներկայումս Դիրբորնի Միչիգանի համալսարանից տեղավորվել է Ֆրեզնոյի Կալիֆոռնիայի համալսարան: Նախագահ՝ դոկտ. Բ. Տեր-Մկրտչյան: Ընկերակցությանն անդամակցում են 221 գիտնականներ և ուսանողներ: Նպատակն է խթանել հայոց պատմության, մշակույթի, գրականության, ընկերային, քաղաքական հարցերի տարածմանը: Հովանավորում է հայկական ուսումնասիրությունների վերաբերյալ սինպոզիումներ, գիտաժողովներ:

Հրատարակում է «SAS Newsletter» (տարին 2 անգամ՝ ընկերակցու-

թյան գործունեության մասին), «Annual Bibliography of Articles in Armenian Studies» (1979-ից, տպագրել է տարբեր լեզուներով նյութեր), «Occasional Papers» (1981-ից, տպագրում է հոդվածներ, դասախոսություններ), «Journal of the Society for Armenian Studies» (1984-ից, տպագրում է գիտական հոդվածներ, գրախոսականներ), «Reprint Series» (1986-ից, վերատպում է գիտական կարևոր հոդվածներ, փաստաթղթեր), «Roster of Membership» (տպագրում է տեղեկություններ իր անդամների գիտական կենսագրություններից):

Էնն Արթուրի Միչիգանի համալսարանի հայագիտական ծրագրեր, հիմնվել է 1976-ին, Միչիգանի համալսարանի սլավոնական լեզուների և գրականության ֆակուլտետում՝ արևմտահայերենի և հայոց պատմության կուրսերով:

Հայագիտական ծրագրերը համակարգում են 1981-ից պատմության ֆակուլտետում գործող Ալեք Մանուկյանի անվան հայ ժողովրդի արդի շրջանի պատմության և 1987-ից՝ սլավոնական լեզուների և գրականության ֆակուլտետում՝ Մարի Մանուկյանի անվան հայոց լեզվի և գրականության (1981-ից՝ մերձավորարևելյան ուսումնասիրությունների ֆակուլտետում) ամբիոնների աշխատանքները (գիտաժողովներ, դասախոսություններ ևն):

Դասավանդվում են հայոց լեզու (գրաբար, արևմտահայերեն, արևելահայերեն), գրականություն (պրոֆ. Գևորգ Բարդակչյան) և պատմություն (պրոֆ. Ստեֆանի Պլաթս), ինչպես նաև հայկական մշակույթ և ճարտարապետություն, հայ մտքի պատմություն, ամերիկահայ գրականություն:

Ամեն տարի Երևանում Հայոց լեզվի ամառային ինստիտուտն իրականացնում է հայոց լեզվի արագացված ուսուցման ծրագիր:

Հրատարակում է տեղեկատու պարբերաբերք:

Ծրագրերի ղեկավարներն են Ռոնալդ Սյունին, Գևորգ Բարդակչյանը (1995-ից):

Ժամանակակից հայագիտական ուսումնասիրությունների և փաստագրման Ձորյան հիմնարկություն, Ձորյան ինստիտուտ, հիմնադրվել է 1982-ին, Քենթրիջում (Մասսաչուսեթս): Նպատակն է ուսումնասիրել ժամանակակից հայ հասարակության, հայ ժողովրդի նոր ու նորագույն պատմության խնդիրները: Զբաղվում է գիտահետազոտական կարևոր խնդիրներով, իրականացնում երեք հիմնական գիտական նախագծեր՝ սփյուռքի ուսումնասիրություն, ցեղասպանության փաստագրում, բաց համալսարան (անցկացվում են սեմինարներ, դասախոսություններ, գիտաժողովներ Հայաստանի և հայերի վերաբերյալ):

Հաստատությունը գործնական կապեր ունի Ամերիկայի, Եվրոպայի և Մերձավոր Արևելքի հայագիտական մի շարք կազմակերպությունների և գիտնականների, Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի Հայոց ցեղասպանության քանգարան-ինստիտուտի, Պատմության, Արևելագիտության, Փոխափայության և իրավունքի ինստիտուտների հետ:

Հաստատության հրատարակություններն իրականացվում են մատենաշարերով: Մինչև 1990-ը լույս են տեսել հաստատության “Zoryan Bulletin” (1984-ից) և “Zoryan Notes” (1986-ից) պարբերականները:

Մասնաճյուղեր են գործում Լոս Անջելեսում, Տորոնտոյում, Փարիզում:

Աստվածաբանական բարձրագույն ճեմարանի Հայկական Աստվածաբանության բաժանմունք, հիմնվել է 1983-ին, Փասադենայում, ամերիկյան Աստվածաբանական ճեմարանի ներսում պատվելի դ-ր Գ. Հալեբլյանի ղեկավարությամբ: Երջանավարտներին շնորհվում են

մագիստրոսի և դոկտորի աստիճաններ:

Գիրքոցի Մշիգանի համալսարանի հայկական հետազոտության և հրատարակության կենտրոն, հիմնվել է 1985-ին, տնօրեն՝ դ-ր Դ. Փափազյան: Նպատակը հայ ժողովրդի պատմության, մշակույթի, լեզվի, գրականության հարցերի ուսումնասիրությունն է: Աջակցում է հայագիտական ուսումնասիրություններին վերաբերող գիտաժողովների կազմակերպմանը: Հրատարակում է “ARC Newsletter” պարբերականը:

Թաֆթսի համալսարանի հայ արվեստի և ճարտարապետության դասընթացներ, հիմնադրվել է 1985-ին, Մասսաչուսեթսի Թաֆթսի համալսարանի Արվեստի և Արվեստի ու ճարտարապետության պատմության ամբիոնում Լյուիս Տեր-Մանվելյանի ղեկավարությամբ: Դասախոսությունները վերաբերում են հայ արվեստին, հատկապես՝ ճարտարապետությանը, քանդակագործությանը:

Լոս Անջելեսի Կալիֆոռնիայի համալսարան, Հայ կրթական հիմնարկության Արդի հայոց պատմության ամբիոն [University of California, Los Angeles (UCLA) – AEF (Armenian Educational Foundation) Chair of Modern Armenian History], հիմնվել է 1988-ին, UCLA-ի պատմության ֆակուլտետում: Նույն ուսումնական ծրագիրը 1962-ից ի վեր՝ նախքան ամբիոնի ստեղծվելը, Ռ. Հովհաննիսյանի ջանքերով իրականացվել է Պատմության ֆակուլտետի կազմում: Ծրագիրն ընդգրկում է հայոց հին, միջնադարյան, արդի պատմությանը, Կովկասի պատմությանը, պատմագիտությանը, բանավոր պատմությանը վերաբերող թեմաներ: Ուսանողները ստանում են մագիստրոսի և դոկտորի աստիճան: Ամբիոնի վարիչն է Ռիչարդ Հովհաննիսյանը: Նրա նախաձեռնությամբ անցկացվում են «Պատմական Հայաստանի նա-

հանգներն ու զավառները» ամենամյա գույգ գիտաժողովներ (արդեն թվով 13-ը), պարբերաբար հրատարակվում են զեկուցումներն ամբողջությամբ:

Կալիֆոռնիայի նահանգային համալսարանի Հայագիտական ծրագիր, Ֆրեզնո [California State University (CSU), Fresno – Armenian Studies Program], դեռևս 1960-ական թթ. հայագիտական դասընթացներ են անցկացվել: Հայագիտական ծրագիրը պաշտոնապես հիմնվել է 1988-ին՝ Տ. Գույումճյանի նախաձեռնությամբ, Հայկ և Իզաբել Բերբերյանների նյութական աջակցությամբ: Ընդգրկում է հայոց լեզվին, գրականությանը, պատմությանը, մշակույթին, եկեղեցուն, ճարտարապետությանը, ամերիկահայ գաղութին, Հայաստանի այսօրվա վիճակին վերաբերող թեմաներ: Ծրագիրը հովանավորում է Սահակյան գրադարանին և Ավեդյան արխիվներին: Հայագիտական ծրագրի և տեղի հայ ուսանողական միության ջանքերով 1979-ից հրատարակվում է “Hye Sharzhoom” պարբերականը: 1992-ին Կալիֆոռնիայի նահանգային և Երևանի պետական համալսարանների միջև կնքվել է դասախոսների և ուսանողների փոխանակման պայմանագիր:

Կոմիտաս ինստիտուտ, հիմնվել է 1992-ին, Փրինսթոնում: Տնօրեն՝ Վ. Լիմա: Մասնաճյուղ ունի Լոնդոնում (տնօրեն՝ Ա. Սարաֆյան):

Հրատարակում և տարածում է հայոց նոր պատմության վերաբերյալ աշխատություններ, Հայաստանի և հայերի մասին փաստաթղթերի ժողովածուներ, քարտեզներ ևն: Կազմակերպում է ցուցահանդեսներ, դասախոսություններ, գիտաժողովներ: 1998-ից հրատարակում է “Armenian Forum” հանդեսը:

Բերկլիի Կալիֆոռնիայի համալսարանի Վիլյամ Մարոյանի անվան հայագիտական ծրագիր (University

of California, Berkeley), հիմնվել է 1994-ին, համալսարանի Սլավոնական և Արևելյան Եվրոպայի ուսումնասիրությունների կենտրոնում: Սահմանափակ պարապմունքներով սկզբնավորված այս ծրագիրն այժմ ընդարձակվել է՝ ընդգրկելով հայագիտական առարկաների գծով դաս-

ընթացներ և դասախոսություններ: Ծրագիրը ղեկավարում է Ստեփան Աստուրյանը:

Նորթրիջի Կալիֆոռնիայի հանգալին համալսարանի Հայագիտական ծրագիր [California State University, Northridge (CSUN)], հայոց լեզվի և մշակույթի դասըն-

թացները սկզբնավորվել են 1995-ից՝ համալսարանի Հայ ուսանողների միության նախաձեռնությամբ և Հերմինե Մահսերեճյանի ջանքերով: 2000-ին ծրագիրը պաշտոնապես ճանաչվել է համալսարանի կողմից և կցվել Արդի և դասական լեզուների և գրականությունների բաժնին:

ՄՇԱԿՈՒՅԹ

Ազգային մշակութային կյանքն ԱՄՆ-ում զարգացել է այստեղ հայերի թվի սովորաբար գերընթաց և առանձնապես աշխուժացել 1920-ական թթ-ից: Ներկայումս ամերիկահայ համայնքում գործում են գրականության, երաժշտության, թատերական արվեստի, կինոարվեստի, գեղանկարչության, գորգագործության և հայ մշակույթի այլ ոլորտներին աջակցող բազմաթիվ կազմակերպություններ և հիմնադրամներ, գրատներ և հրատարակչություններ:

Գրականություն: Ամերիկահայ գրական կյանքը սկզբնավորվել է XIX դ. վերջից՝ շնորհիվ հայրենի տարբեր բնակավայրերից ժամանած կամ ԱՄՆ-ում հասակ առած սակավաթիվ անհատների ջանքերի: ԱՄՆ-ում երկար ժամանակ հայ մամուլը եղել է գաղութի գրական բազմաբնույթ ստեղծագործությունների հրատարակման հիմնական ասպարեզը: Այս իմաստով կենսական դեր են խաղացել «Հայրենիք» ամսագիրը, «Հայրենիք» օրաթերթը, «Փյունիկ», մի փոքր ուշ՝ «Ասպարեզ», «Հայաստանի կոչնակ», «Նոր գիր», «Պայքար», մեր օրերում՝ «Հայ կյանք», «Մասիս», «Նավասարդ», «Նոր կյանք», «Նոր օր», «Raft», «Ararat», «Armenian Review», «Journal of the Society for Armenian Studies», «Journal of Armenian Studies», «Hairenik Weekly», ապա՝ «Armenian Weekly» պարբերականները ևն: Ամերիկահայ մամուլի առաջնեկ «Արեգակ» շաբաթաթերթի խմբագիր, արձակագիր Հայկակ Էկինյանը ամերիկահայ առաջին վեպի հեղինակն է («Վահան Հայկանուշ», 1899): Վաղ շրջանի հայ գրական առաջին քայլերը կապված էին նաև Մովսես Պաղտասարյանի («Հաճի Պապա», վեպ, 1904), Նազարեթ Մանկունու («Հացի համար», պատմվածքների ժողովածու, 1914) և այլոց հետ:

Եղեռնից հետո «ավետյաց երկրում» սովորաբար հայության համար գրականությունն արդեն 1920-ական թթ. կարոտի բնաբուխ դողանջ էր (բանաստեղծներ՝ Լուսիի Սինաս, Վահրամ Սոֆյան, Կարապետ Սիտալ, Հակոբ Գույումճյան և ուրիշներ): Գրական շարժման հատկանիշներն առավել հաջողությամբ են արձանագրվել արձակի ասպարեզում: «Կարոտի» գրականության սկզբնավորողը Համաստեղն էր (Համբարձում Գելենյան, 1895–1966)՝ իր «Գյուղը» (1924), «Անձրև» (1929), «Սպիտակ ձիավոր» (1952), «Քաջն Նազար և 13 պատմվածքներ» (1955), «Աղոթարան» (1957), «Այծետոմար» (1960) պատմվածքների ժողովածուներով: Համաստեղը վեր հանեց ոչ միայն Խարբերդի աշխարհը, Փարչանջ գյուղը, ազգային բարքերը, այլև տվեց հայ մարդու հոգևոր բարձր նկարագիրը, նրա և բնության դաշինքը, աշխատանքի պաշտամունքը («Տափան Մարգար», «Փիլիկ աղպարը»), սիրո ու կարոտի ներքին բացահայտումը («Աղջի Եղսիկ», «Չոհր Կար ամուն էր»), հնի ու նորի պայքարը («Համբույրը», «Երանոս աղպար», «Անսովոր կինը»): 1930-ական թթ. գրված «Սպիտակ ձիավորը» վիպասը արձակագրի էական փորձն էր ներկայացնելու

դարասկզբի ժողովրդի հավաքական ռոմանտիկ նկարագիրը, ազատագրական պայքարի կազմակերպվածությունը, հայ-քրդական բազմաշերտ հարաբերությունները:

Համաստեղի նախանշած հունով ընթացավ ամերիկյան հողում մայրակունքներին կառչած հայ գրական ընտրանին, որի հունձքը, հատկապես 1920–40-ական թթ., խիստ արդյունավետ էր: Բենիամին Նուրիկյանի (1894–1988), Վահե Հայկի (Տինճյան, 1896–1983) ստեղծագործությունների առանցքը, «կարոտի» հետագծով, նույնպես Խարբերդի դաշտն էր: Ինչպես Համաստեղը, Բ. Նուրիկյանը (նաև «Նոր գիր» հանդեսի խմբագիր) նույնպես գյուղագիր էր, հուշի թելով ոգեկոչում էր հարազատ Հուսեյնիկը, որը վարպետ գրչից ներկայանում է խոր հուզականությամբ, բնանկարով ու ժողովրդական բնաբուխ տարերքով: Նրա «Այգեկութը» (1937), «Պանդուխտ հոգիներ» (1958), «Կարոտ հայրենի» (1978) ժողովածուներում հիշողության ծալքերից ընթերցողին ընդառաջ են գալիս գյուղի պարզ ու անխարդախ մարդիկ, հեռավոր Ամերիկայում հայր կորցնում է երագները («Դևին օրորոցը», «Առասպելական հսկան»), ազգային ենթահողը, դառնում յուրովի «մաշած ավել» («Մաշած ա-

վել»): Վահե Հայկը «Հայրենի ծխան» համանուն հինգ ժողովածուներում քնարական շնչով երգում է անցյալը և մորմոքում կորուստները («Կույր թռչնիկը», «Այգին և այգեկութքը», «Անգին քարը», «Իմ գարունս, իմ սերս»), հայրենիքի հանդեպ անհուն կարոտը («Հողի սեր», «Երկու մայր, մեկ զավակ») միաժամանակ քննադատելով արևմտյան բարքերը, վաշխառուի բարոյական անկումը («Կաթիլ փարան չմոռնաս, մամա»):

Բարձր ստեղծագործական արժեքներ է ստեղծել Արամ Հայկազը (Չեքիմյան, 1900–86) «Շապին Գարահիսար և իր հերոսամարտը» (1957) պատմական գրքի հեղինակը: Նրա ստեղծագործության մեջ հայրենի եզերքի կարոտը («Կաղանդի գիշեր») շաղախվել է ամերիկյան բարքերի հանդեպ նորը հեգնանքին՝ ստեղծելով գրական անկրկնելի ոճ: Այդպես են ստեղծվել եղերական բանձր պատկերներով հատկանշվող «Տիոնիկը» պատմվածքը, «Չորս տարի Քյուրդիստանի լեռներում մեջ» ինքնակենսագրական վեպը, ամերիկյան կյանքի թեթև, բայց խորքային գեղարվեստական վերլուծությունները («Տղաս», «Մեր գյուղը», «Ապրող ծառ մը»): Այս ամենն իրենց վառ արտահայտությունն են գտել արձակագրի «Յեղին ձայնը» (հ. 1, 2, 1949, 1954), «Չորս աշխարհ» (1962), «Պանդուկ» (1967), «Կարոտ» (1971), «Չորս տարի Քյուրդիստանի լեռներում մեջ» (1973), «Ապրեք, երեխեք» (1973), «Երջանկություն» (1977) ժողովածուներում:

XX դ. առաջին կեսի ամերիկահայ արձակում և թատերգության մեջ կարելի է հիշատակել նաև Հեղինե Դավթյանի, Սուրեն Մանուկյանի, Լուսիկ Մելիքյանի, Դուկաս Մելոյանի, Սուրեն Մանինյանի, Վալդ Վալդյանի և ուրիշների անունները, որոնց երկերը հաճախ էին տպագրվում և ունեին ընթերցողների որոշակի շրջանակ:

Դարակեսին ձևավորված ամերիկահայ գրողների միջին սերունդն իր ձայնը լսելի դարձրեց բարձրարժեք երկերով: Դրանց մեջ «կարոտի» մնայուն հատկանիշներով առանձնանում է Հակոբ Ասատուրյանը (1903–2003), որի նշանավոր «Հովակիմի թռուները» (1965), «Հովակիմի թռուորդիները» (1982), «Տո, լա՛ն տնավեր» (1986) եռերգությունը հայ գեղարվեստական տարեգրության փայլուն օրինակներից է՝ պատմական Գամիքից մինչև Նյու Յորք ձգվող հայ մարդու ողիսականը: Հակոբ Ասատուրյանի «Անդաստան» (1946) քերթողագիրքը, «Ո՛ւր, Վահրամ» (1990), «Վերջալույսի հույզեր», «Մերունդները մխացող» և այլ երկեր ամրապնդեցին արձակագրի հռչակը և՛ սփյուռքում, և՛ հայրենիքում:

Խարբեղ աշխարհի մխացող կարոտն ամերիկյան աշխարհի անընտել բարքերին հակադրելու փորձ էր Անդրանիկ Անդրեասյանի (1909–1996) ստեղծագործությունը: Նրա պատմվածքները («Պաղտասար քեռին», «Հայրենիքի ձայն», «Դառնության բաժակ») և խոհագրությունը ընկերային արդարության սուր շեշտեր ունեին, ինչը «կարոտի» գրականության մեջ հավելում էր նոր գիծ օտար ավերում հայ բեկորների ճակատագրի քննությանը [«Սպիտակ արդարություն» (1938), «Կարմիր ասպատակի օրագրեն» (1947), «Վերջին կայան» (1956), «Տարագիր երկնքին տակ» (1967)]: Ամերիկյան քաղաքական կյանքի գնահատությանն էր միկրված «Երկար գիշերին մեջեն» վեպը (1974), որը նորույթ էր սփյուռքի գրական կյանքում: Եղբոր հետ միասին նա գրել է «Փլուզում և Վերածնունդ» վիպաշարը (անգլերեն):

Գրականության մեջ իր ուրույն տեղն ունի Հակոբ Կարապետյանը (Կարապետյան, 1925–94): Լինելով իրանահայ՝ նա գրել է բացառապես արևելահայերեն: Գրական ստեղծա-

գործական հետաքրքրություններն ու տարերքը նրան տարել են մարդու և մարդկային, ազգային և համազգային խորքային քննության, արվեստագետի կերպարի անընդմեջ բացահայտման հունով: Նրա պատմվածքների ժողովածուները [«Անծանոթ հոգիներ» (1970), «Նոր աշխարհի հին սերմնացանները» (1975), «Միջնարար» (1981), «Ամերիկյան շուրջապար և այլ պատմվածքներ» (1986), «Անկատար» (1987), «Մի մարդ ու մի երկիր» (1994)], ինչպես նաև վեպերը [«Կարթագենի դուստրը» (1972), «Ադամի գիրքը» (1983)] գրողին դարձրել են ամենից ուշագրավ դեմքը XX դ. վերջին քառորդի ամերիկահայ գրականության մեջ:

Ամերիկահայ գրականության մեջ զգալի ավանդ ունի նաև Վահե Օշականը (1922–2000): Նրա չափածո և արձակ ստեղծագործությունների ժողովածուներից հայտնի են «Պատուհան» և «Քաղաք» (1963), «Քառուղի» (1971), «Ահազանգ» (1980), «Փախստական» (1988), «Արվարձաններ» (1990), «Մերունդները» (1995) և այլ հատորները: Վ. Օշականը նաև ճանաչված գրաքննադատ էր: Նա իր խմբագրած “Raft. A Journal of Armenian Poetry and Criticism” («Լաստ. Հայկական չափածոյի և քննադատության հանդես») անգլերեն պարբերականում օտարախոս և օտարացող ընթերցողին էր ներկայացնում անգլիագիր և հին ու նոր հայ բանաստեղծների ստեղծագործությունները:

Ամերիկահայ վերջին շրջանի գրական ավանդույթները պահպանելու նկատելի ճիգ են գործադրում Մերձավոր Արևելքից, Եվրոպայից տարբեր տարիների այստեղ հաստատված Վահե Պերպերյանը, Վեհանուշ Թեքյանը, Թորգոմ Փոսթանյանը, Իշխան Դինպաշյանը, Արփիկ Չամբաս Աղախանյանը, Պողոս Գուպեյանը, Ժագ Հակոբյանը, Զարեհ Մելքոնյանը, Անդրանիկ Մարյանը,

Խորեն Արամունին, Գրիշ Դավթյանը և ուրիշներ:

Գրական քննադատական միտքը ԱՄՆ-ում, հատկապես XX դ. առաջին կեսին և ավելի ուշ, ներկայացնում էին հիմնականում Հովհաննես Ավագյանը, Նշան Տեստեկյուլը, Գուրգեն Մխիթարյանը, Մինաս Թեղևոյանը: Գրականագիտական խոր վերլուծությանը աչքի են ընկել և ընկնում Երվանդ Ազատյանը, Հակոբ Կարապետյանը, Վահե Օշականը, Ավետիս Սանճյանը, Մարկ Նշանյանը, Ռուբինա Փիրումյանը, Օշին Քեշիշյանը, Արմեն Տոնոյանը, օտարներից՝ Փիթեր Քաուին, Ջեյմս Ռասելը և ուրիշներ:

Ամերիկյան հողի վրա 1920-ական թթ-ից ի վեր գրական բուռն ծաղկում է ապրել անգլիագիր գրականությունը: Թեպետ ապագա հեղինակներն ստանում էին օտար կրթություն, ապրում օտար միջավայրում, արտահայտվում օտար լեզվամտածողության կառույցի թելադրությամբ, այդուհանդերձ, հայրենի ժողովրդի պատմության, անցյալի, ճակատագրի ընդհանրության գիտակցությունը հուշում էր ազգային ինքնագիտակցության և որոշակի պարտավորությունների զգացում: Այդ իմաստով նրանք իրենց ուրույն նպաստն են բերել. խոր հետաքրքրություն են արթնացրել մեր ժողովրդի պատմության ու ճակատագրի հանդեպ, և, որ ոչ պակաս կենսական է, հայությունից խորթացած մի սովոր զանգվածի, թեկուզ օտար լեզվով, փորձել են պահել ազգային կենսական խնդիրների ծիրի մեջ:

Ամերիկյան գրականության ասպարեզում աչքի են ընկել առաջին հայ օտարագիրներ Խաչատուր Ոսկանյանը, Լևոն Սրապյանը, Էմանուել Վարանդյանը և ուրիշներ:

1920-ական թթ. Եվրոպայում և ամերիկյան մայրցամաքում մեծ հռչակ էր ձեռք բերել Բուլղարիայում ծնված անգլիագիր վիպասան Մայքլ

Առլենը (Տիգրան Գույումճյան, 1895–1956), որ գրական ասպարեզ էր իջել Լոնդոնում՝ դեռևս 1910-ական թթ.: Արդեն 1924-ին նրա հրատարակած «Կանաչ գլխարկ» սիրավեպը և արձակ այլ երկեր («Միրելի հայր», «Փողոցային հեծյալը», «Թռչող հովանդացին») բազմիցս տպագրվել են, հանրաճանաչ են դարձել նաև այդ ստեղծագործությունների նյութերով նկարահանված ֆիլմերը: Մ. Առլենի վեպերի, պատմվածքների հարուստ դիպախաղն ու գործողությունները հետաքրքրել են նույնիսկ սարսափի շարժանկարի արքա Ալֆրեդ Հիչքոքին («Ջենթլմենն Ամերիկայից»): Հավանաբար, կինոարդյունաբերությունը թելադրել է Մ. Առլենի ստեղծագործական հետագա ընթացքը՝ այն տանելով դեպի արկածային, թեթևասահ հետաքրքրությունների ասպարեզ:

Նրա որդին՝ Մայքլ Առլեն Կրտսերը (1930), հակառակ հոր կամքին և ընդառաջելով իրեն անձանոթ ժողովրդի կանչին, գրել է «Վերադարձ դեպի Արարատ» (1975) գիրքը, որ խորհրդանշում էր առաջին հերթին իր վերադարձն ազգային ակունքին:

Համաշխարհային բարձունքի է հասել Վիլյամ Սարոյանի (1908–81) գրականությունը՝ բարությանը և առաքինությանը լցված խենթերի երգիչը («Ներշնչում և արտաշնչում», «Իմ անունը Արամ է», «Մարդկային կատակերգություն», «Ձեր կյանքի ժամանակը», «Կոտորածն մանկանց» ևն): Վ. Սարոյանի գեղարվեստական նյութի հայկական շեշտերն աշխարհին բացահայտեցին հայկական բարոյական նորոգ ընկալումը:

Լևոն-Չավեն Սյուրմեյանը (1905–95) իր «Լույս Չվարթ» բարձրաժեք քերթողագրքից հետո այլևս հայերեն չի ստեղծագործել: Նա առավել հայտնի է դարձել 1945-ին՝ անգլերեն հրատարակելով իր առաջին՝ «Ձեզ եմ դիմում, տիկնայք և պա-

րոնայք» վեպը: Հինգ տարի անց հրապարակ է հանել իր երկրորդ վեպը՝ «98,6»: Նա հայության խնդիրը քննում է համամարդկային ենթախորքում:

Վ. Սարոյանից հետո Լ.-Չ. Սյուրմեյանն ամերիկյան գրականության ասպարեզում իր ճայնը հաստատած գրող է և, ինչպես ինքն է նշել, լքել է հայերենը՝ մարդկային ոգին հայտնաբերելու համար:

Օտարագիր հայ գրողներից ակնառու ստեղծագործական հաջողության հասել են համեմատաբար ուշ շրջանում ասպարեզ իջած անգլիագիր հեղինակներ Փիթեր Նաջարյանը («Ճամփորդություններ», «Հիշողության դուստրեր», վեպեր), Փիթեր Բալաքյանը («Ճակատագրի սև շունը», վեպ), Քերոլ Եղգարյանը («Եփրատի մակընթացությունը», վեպ), Նանսի Գրիգորյանը («Ջապել», վեպ):

Այսօր ամերիկյան ընթերցողների շրջանում հայկական նյութով ու շնչով համբավ են ձեռք բերել բանաստեղծներ Դայանա Տեր-Հովհաննիսյանը, Լեոնարդո Ալիշանը, Բաֆֆի Սեթյանը, Դեյվիդ Խերդյանը, Ալիսիա Կիրակոսյանը և ուրիշներ:

Թատրոն: Դեռևս 1890-ական թթ-ից ԱՄՆ-ի հայաշատ վայրերում կազմակերպվել են թատերական միջոցառումներ և ներկայացումներ, որոնք նպաստել են հայ մշակութային կյանքի աշխուժացմանը: 1897-ից Նյու Յորքում գործել է «Հայկական դրամատիկ ընկերությունը» (հիմնադիր անդամներ՝ Ա. Հակոբյան, Բ. Բաղդասարյան, Ե. Գարամանյան, քարտուղար՝ Կ. Բալիկյան): Բացի ընկերության Հայ դրամատիկ խմբից (գոյատևել է մինչև 1920-ական թթ.), թատերախմբեր են գործել նաև Բոստոնում, Փրովիդենսում, Դետրոյտում, Ֆրեզնոյում, Հեյվիդիում, Ֆիլադելֆիայում և այլուր: Բեմադրվել են ժամանակակից հայ և օտար հեղինակների գործեր: Ամերիկահայ

Դրվագ Փասադենայի «Արտավազ»
քատերախմբի ներկայացումից

քատերական կյանքի առաջընթացին երկար տարիներ նպաստել են դերասաններ Ֆլորա Ջաբելը (Իզաբել Մանկասարյան), Ղ. Սարգիսյանը, Ե. Խիմեթյանը, Մ. Նուրյանը, Ս. Գալուստյանը, Պ. Կարապետյանը և ուրիշներ: Հյուրախաղերով ելույթներ են ունեցել Մարի-Հրանույշ Ֆելեկյանը (1908-ից), Մաքս Մաքսուտյանը (1910-ից), 1921-23-ին տեղի քատերախմբերի հետ գործել են Ջարիֆյան ամուսինները («Ջարիֆյան», «Նոր այգ»), Սուրաբյան ամուսինները («Սուրաբյան քատերախումբ», 1923-55), Վ. Մելիքյանը («Անդրանիկ քատերախումբ», 1923-ից), որոնք ամերիկահայ քատրոն են փոխանցել արևելահայ քատրոնի ռեալիստական ավանդույթները, նպաստել արհեստավարժ քատրոնի զարգացմանը, երաժշտական դրամայի ներմուծմանը: Ուշագրավ են եղել Հովհաննես Աբելյանի հյուրախաղերը (1923-25-ին): 1922-ին Նյու Յորքում կազմակերպվել է «Հայ արվեստի տուն» (առաջին նախագահ՝ Վահան Թոթովենց): 1950-ական թթ. ստեղծվել են Նյու Յորքի Հայկական քատերական միությունը և Լոս Անջելեսի «Պերճուհի» քատերախումբը, 1960-ական թթ. գործել են «Սևան» (ղեկ.՝ Մ. Նուրյան), «Նորք» (ղեկ.՝ Սուրեն Աբելյան) խմբերը: Տեղի քատերական գործունեությանը բավական աշխուժություն են հաղորդել ԱՄՆ տեղափոխված քատերական նոր գործիչները: Վերջին շրջանում

գործում են Նյու Յորքի «Համագգային» (ղեկ.՝ Հրանտ Մարգարյան), Բոստոնի «Պարոնյան» (ղեկ.՝ Հ. Վարդիվառյան), Փասադենայի «Արտավազ» (ղեկ.՝ Գրիգոր Սաթամյան), Լոս Անջելեսի «Վարդան Աճեմյան» (ղեկ.՝ Ժան Նշանյան), «Հեքիաթն է կանչում» (ղեկ.՝ Գևորգ Ավետիսյան) և այլ քատերախմբեր: Ստեղծագործական աշխատանքով աչքի են ընկել դերասան-դերասանուհիներ Վ. Գրիգորյանը, Առլեն Ֆրենսիսը (Գազանյան), Է. Մեդրակյանը, Նորա Արմանին (Հայաստանում նկարահանվել է «Ժամանակը յոթ օր» կինոնկարում), Մագդա Հարություն, Շաքե Թուխմանյանը, Ռիմա Սարյանը, Վահե Պերպեթյանը, Մարի Ռոզ Աբուսեֆյանը, ռեժիսորներ Գրիգոր Սաթամյանը, Ս. Գասպարյանը, Ջ. Խաչատրյանը, Նշան Բառլաքյանը, Ջ. Դավիթյանը, Ժան Նշանյանը, Ս. Պրոնգյանը և ուրիշներ: Մի շարք հայ դերասաններ ստեղծագործում են ամերիկյան քատրոններում, որտեղ բեմադրվել են Ա. Շիրվանզադեի, Ա. Պապյանի, Վ. Սարգյանի, Ա. Եսայանի և այլոց երկերը: Փոխադարձ հյուրախաղերով սերտ կապեր են ստեղծվել Հայաստանի, ամերիկահայ քատերախմբերի ու անհատ քատերական գործիչների միջև:

Երաժշտություն: ԱՄՆ-ի երաժշտական մշակույթի ձևավորմանն ու զարգացմանը նպաստել են նաև հայ երաժիշտները: XX դ. սկզբին գործել են կոմպոզիտորներ Գրիգոր Գալֆայանը, Ն. Ամիրխանյանը, Հարություն Մեհրապյանը, Գրիգոր Սյունին, Վաղարշապատյանը և ուրիշներ, որոնց ստեղծագործու-

Լ. Ամարան Միմի դերում «Պուչչինիի «Բոհեմա»

Լ. Չուգասյանը Ամերիսի դերում (Վերդիի «Աիդա»)

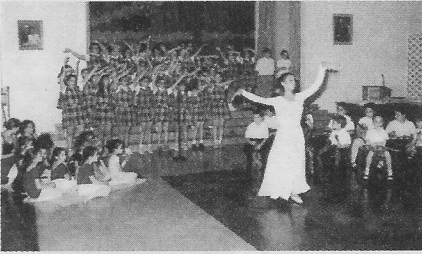
թյունները սերել են հայկական ազգային-ժողովրդական երաժշտության ակունքներից: 1950-60-ական թթ. միջազգային ճանաչման են արժանացել կոմպոզիտորներ Ալան Հովհաննեսը, Ռիչարդ Յար-

դունյանը, Հրանտ Բեգլարյանը: Աչքի են ընկել նաև Պերճ Գալայճյանը, Ռիք Պետոյանը, Վազգեն Մուրադյանը, Հայկ Բոյաջյանը, Ռ. Դարտունյանը, Ռուբեն Գրիգորյանը և ուրիշներ: Ավելի ուշ ճանաչվել են Արամ Դարաբեկյանը, Ռուբեն Շաքարյանը, Տանյա Պարթևյանը, Հովհաննես Սալիբյանը:

Նյու Յորքի ՀԲԸՄ «Անդրանիկ»
պարախումբը

նը, Ջորջ Գալստյանը, Միշել Էքիզյանը, Դիանա Գուլբասյանը և ուրիշներ: Որոշակի ուսումնասիրությունների հեղինակներ են Ավետիս Մեսունենցը, Աշոտ Պատմագրյանը, Միհրան Թումանյանը, Սիրվարդ Փոլադյանը, Ջոն Սարյանը: Բարձր մակարդակի է հասել կատարողական արվեստը: Միջազգային ճանաչում ունեն երգիչ-երգչուհիներ Պաոլո Անանյանը, Ալիս Բյուրքեյանը, Ջաբել Արամը, Ռոզ Ջուլյանը, Ջարուհի Էլմասյանը, Արմանդ Թոքատյանը, Էրենա Չիլինգարյանը, Շաքե Վարդենիսյանը, Անիտա Դարյանը, Մայքլ Քրոնյանը, Վահան Խանգատյանը, Լիլի Չուգասյանը, Լուսին Ամարան, Քեթի

Լուս Անջելեսի ՀԲԸՄ Մանուկյան-Դեմիրճյան վարժարանի սաները ելույթի պահին

Բերբերյանը, Արա Բերբերյանը, Անիտա Թերզյանը, Արփինե Փեհլիվանյանը, Անգինե Մուրադյանը, Ջոն Բիլզեզիկյանը, Նորմա Կազանջյանը, Արմեն Գյուլգեղիմյանը, դաշնակահարներ Շահան Արծրունին, Սիրուհի Արփին, Ջ. Խաչատրյանը, Լևել Շիրինը, Ֆելիքս Թազակչյանը, Լ. Ոսկերչյանը, Դորա Սերգիարյանը, Լյուսի Իշխանյանը, Ռոբերտ Ժամկոչյանը, Փիթըր Քեկլյանը, երգեհոնահարներ Պերճ Ժամկոչյանը, Հայկ Մարտիրոսյանը, Մ. Մարյանը, ջութակահարներ Աիդա և Անի Գաֆաֆյանները, Գիսակ Վրույրը, Հայկ Կյուտենյանը, Գ. Սինանյանը, Անահիտ Աճեմյանը, Ժ. Քանթարջյանը, Ն. Արմանը, Ա. Մաչիքյանը, թավջութակահարներ Իվան Կալամյանը, Վ. Պերպերյանը, Հ. Թարյանը, Ն. Դերյանը և ուրիշներ: Լավագույն մանկավարժներից են Իվան Կալամյանը, Տ. Ալեքսանյանը, դիրիժորներից՝ Ա. Ասլանովը, Ն. Պալիկը, Ջորջ Փեհլիվանյանը, Հարություն Փափագյանը, Կ. Կարապետյանը, Վահե Ասլանյանը, Օշական Մի-

Ջ. Փեհլիվանյան

նասյանը, Պ. Սաղաթեյանը, Արամ Ղարաթեյանը (1990-ականներից ստեղծագործում է Հայաստանում), Հենրիկ և Արմեն Անասյանները, երաժշտագետներից՝ Պետրոս Ալահայդյանը, Անգինե Մուրադյանը: Գործում են «Լարք» երաժշտական ընկերությունը, «Արամ Խաչատրյան» լարային քառյակը, սիմֆոնիկ նվագախմբեր: Ազգային կյանքի շրջանակներում նշանակալի դեր ունեն մի շարք երգչախմբեր՝ «Կոմիտաս», «Պրո-Կոմիտաս», «Գուսան», «Երևան», «Արաքս», «Քնար», «Անի», «Համագայինի», Իրանահայ միության և ն: Գործում են նաև երգի-պարի համույթներ՝ «Անդրանիկ», «Վահագն», «Տարոն», «Արարատ», «Մարդարապատ», «Չվարթնոց», «Սևան», «Անի», «Հայրենիք» և ն:

Գ. Ե. Վրույր

րապատ», «Չվարթնոց», «Սևան», «Անի», «Հայրենիք» և ն:

«Լարք» երաժշտական ընկերությունը, հիմնվել է 1991-ին, Լուս Անջելեսում՝ Վաչե Պարսումյանի նախաձեռնությամբ: Ունի երգչախումբ, ժողգործիքների համույթ: Կազմակերպել է Էդուարդ Միրզոյանի, Ալեքսանդր Հարությունյանի հեղինակային համերգները ԱՄՆ-ում:

«Սիփան» երգչախումբը, հիմնվել է 1978-ին, Լուս Անջելեսում: Հիմնադիր և ղեկավար՝ Հենրիկ Անասյան: Մինչև 1985-ը եղել է ՀԲԸՄ «Մարդարապատ» երգի-պարի համույթի կազմում: Երգչախումբը հիմնականում կատարում է Հ. Անասյանի ստեղծագործությունները: Ունի 40 երգիչ-երգչուհի: Համերգներով հանդես է եկել Հայաստանում (1990, 1991, 1997):

«Անի» պարախումբը, հիմնվել է 1974-ին, Լուս Անջելեսում՝ Համագայինի հովանավորությամբ: Հիմնա-

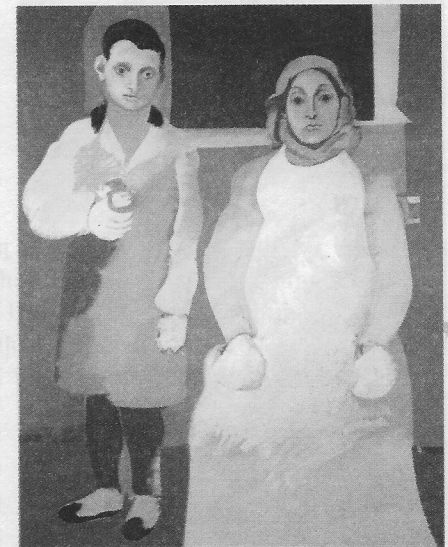
Միչիգանի ՀԲԸՄ Ալեք Մանուկյան վարժարանի պարախումբը ելույթի պահին

դիր-ղեկավարներ՝ Սյուզի Բարսեղյան-Դարբինյան, Եղիա Հաշոյան: Ծրագիրն ընդգրկում է հայկական ժողովրդական պարեր, պարային սյուիտներ: Հյուրախաղերով հանդես է եկել ԱՄՆ-ի գրեթե բոլոր հայաշատ քաղաքներում, Հայաստանում, Արցախում: Արժանացել է ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի պատվոգրին:

«Հայրենիք» պարախումբը, հիմնվել է 1993-ին, Լուս Անջելեսում՝ Մերժ Փոթոյանի նախաձեռնությամբ: Համերգներով ելույթներ է ունեցել Հայաստանում:

Կերպարվեստ: ԱՄՆ-ի կերպարվեստի զարգացման գործում մեծ ներդրում ունեն հայ արվեստագետ-

Ա. Գորկի. «Նկարիչը և իր մայրը» (1926-36)

Ա. Գորկին Նյու Յորքի օդանավակայանի սրահը ձևավորելիս

ները: Նշանավոր հուշարձանների հեղինակներ են Հայկ Բադիկյանը, Նշան Թուրը (Թուրունճյան), Խորեն Տեր-Հարությանը (ապրել և ստեղծագործել է մահ Երևանում), Վարազ Սամվելյանը, Հենրի Լայնը, Լ. Արսլանյանը և ուրիշներ: Գեղանկարչության մեջ նշանակալի ներդրում ունեն Հովսեփ Փուշմանը (Փուշմանյան), Հարություն Տիրիթը (Տիրիթյան), Արշակ Ֆետվաճյանը, Ժոզեֆ Ժիրակոն, Զերո Անտոյանը, Բյուզանդ Խոջամանյանը: 1930–40-ական թթ. իր ստեղծագործություններով մեծ համբավ է վայելել Արշիլ Գորկին (Ոստանիկ Արոյան), որը Զեքսոն Պոլոկի և այլոց հետ հիմնել է «աբստրակցիոնիստական էքսպրեսիոնիզմ» ուղղությունը: Հ. Փուշմանի, Ա. Գորկու և Ռուբեն Նաբյանի ստեղծագործություններն

Հ. Փուշման.

«Նկարչի կնոջ դիմանկարը»

արժանի տեղ են գրավում XX դ. համաշխարհային արվեստի բանգարանում: ԱՄՆ-ում գործող Ամերիկահայ նկարիչների ընկերակցության անդամները ցուցահանդեսներ են կազմակերպել մահ Երևանում (1979, 1986): Նշանավոր անդամներից են Պ. Էլլոյանը, Մ. Բարուշյանը, որոնք կրթություն են ստացել ԱՄՆ-ի բարձրագույն մասնագիտական կրթօջախներում: ԱՄՆ-ի գրաֆիկ նկարիչների ընկերակցության հիմնադիրն է Հրաչ (Ռիչարդ) Թաշճյանը (գործերը ցուցադրվել են Նյու Յորքում, Բոստոնում), նախագահը՝ Կ. Տեր-Հովհաննիսյանը (բազմաթիվ դասախոսություններ է նվիրել հայ կերպարվեստին, Միհաս Ավետիսյանի ստեղծագործությանը): Անդամներից են Պ. Գալյանը (ուսումնասիրել է հայկական խաչքարերը), Լ. Ժամկոչյանը, Կ. Մուրադյանը (արվեստաբան, փիլիսոփայության դոկտոր, Ա. Գորկուն նվիրված ուսումնասիրությունների հեղինակ) և ուրիշներ: Մի շարք արվեստագետների՝ Վ. Սամվելյանի, Վ. Ամատունու, Լ. Ժամկոչյանի և այլոց գործերը ցուցադրվել են Երևանում:

Արարապ-Էսքիջյան բանգարան, հիմնվել է 1993-ին, Լոս Անջելեսում՝ ճարտարապետ-նախագծող, բարեգործ Լյուիս Էսքիջյանի կողմից՝ հայոց մշակութային և պատմական ժառանգությունը պահպանելու և ապագա սերունդներին փոխանցելու նպատակով: Թանգարանում ներկայացված են պատմագիտական (սկսած խեթական և ուրարտական ժամանակաշրջանի նյութերից մինչև մեր օրերը), դրամագիտական (նախաքրիստոնեական, հնագույն, միջնադարյան, բյուզանդական ժամանակաշրջանի, ինչպես նաև Հայաստանի երեք հանրապետությունների դրամներ) նմուշներ, ավելի քան 450 տարվա քարտեզների, արվեստի (XIX դ. ձեռքի աշխատանքներ, տարազներ, կենցաղային իրեր, երաժըշ-

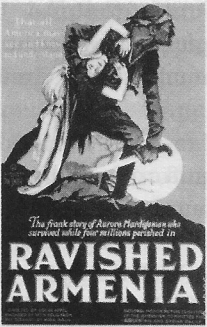

Հ. Հալեթյան. «Մոխիրներից հառնող Մայր Հայաստան» հուշարձանը Լոս Անջելեսի Արարատ տան բակում

տական գործիքներ, ձեռագործ աշխատանքներ, հնագույն և ժամանակակից գեղանկարչական և քանդակագործական ստեղծագործություններ և այլն), ճարտարապետական, գրականագիտական և հատկապես ցեղասպանության վերաբերյալ ձեռագիր ու տպագիր հարուստ փաստաթղթեր, գրականություն և լուսանկարներ: Թանգարանում գործում է Հայոց ցեղասպանության հարցերն ուսումնասիրող հետազոտական կենտրոն:

Կազմակերպվում են մշակութային ձեռնարկներ, դասախոսություններ, երաժշտական և այլ միջոցառումներ: Թանգարանի մուտքի առջև տեղադրված է «Մոխիրներից հառնող Մայր Հայաստան» բրոնզաձույլ արձանը (մտահղացումը և նախագիծը՝ ճարտ. Լ. Էսքիջյանի, քանդ.՝ Հարութ Հալեթյան): Թանգարանին կից գործում է Հիշատակի մատուռը:

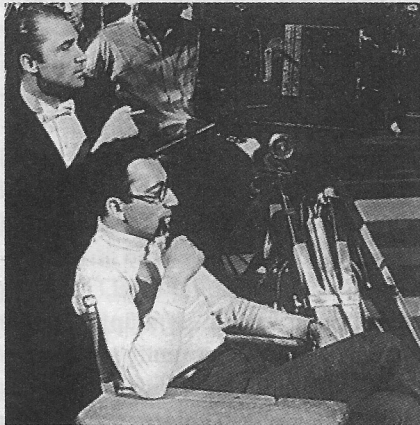
Կիև: Մեծ է հայերի դերը մահ ամերիկյան կիևոարվեստի զարգացման գործում: 1918–20-ին աշխար-

«Հոգիների աճուրդ»
(«Հռչակոված
Հայաստան») ֆիլմի
ցուցադրաստառը

հի կինոէկրաններին ցուցադրվել է Մեծ եղեռնի տեսարանները փաստող «Հոգիների աճուրդ» («Հռչակոված Հայաստան») ֆիլմը, որի սցենարիստն ու զլխավոր դերակատարն էր Հայոց ցեղասպանությունից հրաշքով փրկված ակնառես-վկա Օրորա (Արշալույս) Մարտիկյանյանը: 1934-ին մշակավոր կինոռեժիսոր Ռուբեն Մամուլյանը ստեղծել է առաջին գունավոր կինոնկարը («Բեքքի Շարպ»): Ուշագրավ ֆիլմեր են ստեղծել նաև Արա Ավագյանը, Ռիչարդ Սարաֆյանը, Հենրի Մունջյանը, Հովարդ Գազանճյանը, Ալեք Զեշիշյանը, Նիկոլ Բեզյանը, Պ. Չադրջյանը, Գ. Կոնկլինը (Չանկալյան) և ուրիշներ: 1930–40-ական թթ. նկարահանվել են դերասան Ակիմ Թամիրովը, պարուհի Թամարա Թումանովան և ուրիշներ: 1950-ական թթ. հայազգի մի խումբ դերասաններ երկար տարիներ ակնառու դիրք են գրավել Հոլիվուդում: Այդ շրջանում են ստեղծագործել Մայք Քոննորսը (Օհանյան), Առլին Ֆրենսիսը, Դ. Բաքալյանը, Բաբ Զելջյանը, Ռոս Բադդասարյանը, Թամարա Դալկարխանովան և ուրիշներ: Հետագայում

կինոյում նկարահանվել են Մայքլ Քրոմոյանը, Լյուսի Սարոյանը, Շերը (Շերիլին Սարգսյան, «Օսկարի» մրցանակակիր, նաև՝ էստրադային հայտնի երգչուհի), Դենիս Դեմիրճյանը, Ա. Սահակյանը, Սարգիս Մուրադյանը, Էրիկ Պողոսյանը (նաև՝ սցենարիստ), Գրիգոր Սաթմյանը և ուրիշներ: Ճանաչված սցենարիստներ են Մարտիկ Մարթինը, Ստիվեն Ջաիլյանը («Օսկարի» մրցանակակիր), հնչյունային ռեժիսորներ Լևոն Չալոբջյանը («Օսկարի» մրցանակակիր), նկարիչ Ռեմ Աղայանը, կինոտեսաբաններ Հայկ Մանուկյանը, Ռ. Բարսամը, Ջ. Շադոյանը և ուրիշներ: Ամերիկահայ գեղարվեստական ֆիլ-

Ռուբեն Մամուլյանը նկարահանման
հրապարակում

մերից են «Արշին Մալ-Ալան», «Ամուշ», «Կոմիտաս վարդապետի երգերը» (երեքն էլ՝ ռեժիսոր Սեդրակ Վարդյան), «Պաղտասար ախպար»,

Թամարա Թումանովան ելույթի
պահին

«Երջանկության արցունքները» (երկուսն էլ՝ ռեժիսոր Սարգիս Մուրադյան) ևն: 1982-ին Ջոն Զյուրբչյանը նկարահանել է «Մուսա լեռան 40 օրը» կինոնկարը: Վավերագրական ժապավեններից են «Բաց շիրմների երկիրը», «Վերակենդանացած ցեղասպանություն», «Հայաստանն անցյալի և ապագայի միջով», «Ամերիկահայերը», «Գերմանիան և գաղտնի ցեղասպանությունը» ևն: Վավերագրական, հատկապես Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ, ֆիլմերի պատրաստման գործում զնախառնելի է Հայկական ֆիլմի հաստատության ղեկավար Մայքլ Հակոբյանի կատարած աշխատանքը: 1964-ից Հոլիվուդում գործում է «Հայք» կինոստուդիան:

ՄԱՍՈՒԼ

ԱՄՆ-ում առաջին հայերեն պարբերականը՝ «Արեգակը», լույս է տեսել 1888-ին, Ջերսի Սիթիում: ԱՄՆ-ում հաստատված թրքախոս հայերն ունեցել են իրենց պարբերական մամուլը. հայերեն և հայատառ թուրքերեն լույս են տեսել մի շարք բազմաթիվ պարբերականներ («Կիլիկիա», «Կիլիկիա Սալնամէսի», «Բահնիմա»): Ցայսօր լույս է տեսել ավելի քան 300 ամուն պարբերական: Կուսակցություններից, մշակութային և բարեգործական խոշոր կազմակերպություններից բացի, պարբերականներ հրատարակում են նաև եկեղեցական կառույցները, զանազան միություններ, առանձին անհատներ:

ԱՄՆ-ում գործում են նաև երկու տասնյակից ավելի հայկական ռադիոժամեր և մեկ տասնյակից ավելի

հեռուստաժամեր՝ Կալիֆոռնիայի, Մասսաչուսեթսի, Նյու Ջերսիի, Միչիգանի և այլ նահանգներում:

«Ազգ», գրական, քաղաքական շաբաթաթերթ, եռօրյա, ապա՝ օրաթերթ: Լույս է տեսել 1907–21-ին,

Բոստոնում: Մինչև 1914-ը՝ Վերակազմյալ հնչակյան կուսակցության ընդդիմադիր ճյուղի անպաշտոն օրգան, այնուհետև՝ ՌԱԿ-ի Ամերիկայի շրջանակի պաշտոնաթերթ: Խմբագիրներ՝ Սուրեն Պարթևյան, Ե. Ճյուղերյան, Գ. Սարաֆյան, Գ. Փափազյան, Ա. Նազարբեյյան: Անդրադարձել է արևմտահայության վիճակին, լայն տեղ հատկացրել ազատագրական պայքարի հարցերին: Հայաստանը համարել է համայն հայության միակ հայրենիքը:

«Ալիս», պաշտոնական տեղեկագիր, Մեքսատիայի վերաշինաց միության (1926-ից՝ Նոր Մեքսատիայի համագործակցական ընկերություն) հրատարակություն: Լույս է տեսել 1920–35-ին, Նյու Յորքում: Խմբագիր՝ Մ. Պաճազյան: Տպագրել է նյութեր հայ ժողովրդի, մասնավորապես սեբաստահայերի ապրած արհավիրքների մասին, գիտական հոդվածներ, հայ գրողների ստեղծագործություններ:

«Այգ», հայագիտական եռամսյա պարբերական: Լույս է տեսնում 1994-ից, Գլենդեյլում: Հրատարակիչ՝ Լոս Անջելեսի Մխիթարյան կրթական հիմնարկ: Հրապարակումները վերաբերում են հայ մշակութային կյանքին:

«Ապրիլ», գրական-մշակութային պարբերաթերթ: Լույս է տեսել 1977–1985-ին, Լոս Անջելեսում (մինչև 1982-ը՝ ամսագիր): Խմբագիր՝ Հ. Երիցյան: Տպագրել է հոդվածներ հայ մշակույթի և պատմության վերաբերյալ, սփյուռքահայ գրողների գործեր:

«Առագաստ», գրական, մշակութային, հասարակական պատկերազարդ ամսագիր: Լույս է տեսնում 2001-ից: Հիմնադիր-խմբագիր՝ Ստեփան Ալաջաջյան: Ունի բազմա-

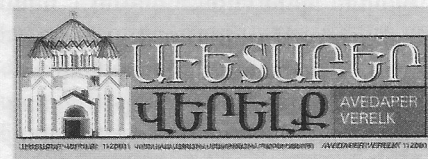
բնույթ խորագրեր՝ «Գրական էջեր», «Դիմանկար», «Ազգային գաղափարախոսություն», «Դեմքեր... Դեպքեր...», «Ակնարկ», «Տեսակետ», «Դիտարկումներ», «Հայաստանյան խճանկար» ևն: Ամսագրին թղթակցում են մշակութային գործիչներ նաև Հայաստանից:

«Ասպարեզ», հասարակական-քաղաքական, գրական թերթ (սկզբում՝ եռօրյա, երկօրյա, 1978-ից՝ օրաթերթ): Լույս է տեսնում 1908-ից,

Ֆրեզնոյում, 1970-ից՝ Լոս Անջելեսում՝ հայերեն և անգլերեն: ՀՀԿ կուսակցության Արևմտյան Ամերիկայի կենտրոնական կոմիտեի պաշտոնաթերթ: Խմբագիրներ՝ Ա. Մեյլենյան, Լ. Հակոբյան, Ա. Ամուրյան, Վ. Գյուրջյան, Արո Պողիկյան, Ժ. Գոսազյան, ներկայումս՝ Վաչե Բրուտյան: Լուսաբանում է ամերիկահայ գաղութի ազգային, մշակութային, մարզական կյանքը, ծանոթացնում կուսակցության շրջաբերականներին ու որոշումներին:

«Ավետաբեր Վերելք» («Avedaper Verelk»), ամսագիր: Լույս է տեսնում

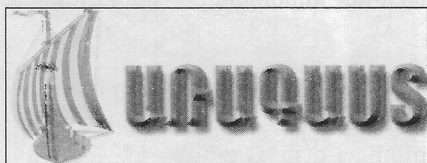
2000-ից, Գլենդեյլում՝ հայերեն և անգլերեն: ԱՄՆ-ի արևմտյան հատվածի հայ կաթոլիկ համայնքի պաշտոնաթերթ: Խմբագիր՝ Հայր Ռաֆայել Մինասյան: Ստեղծվել է Լոս Անջելեսում հրատարակվող «Վերելք» (1982–99, խմբագիր՝ Հայր Բարսեղ Ֆերիաթյան) և «Ավետաբեր» (1985-ից, խմբագիրներ՝ Հայր Մեսրոպ Թովալյան, Հայր Ռաֆայել Մինասյան) հայ կաթոլիկ պարբերաթերթերի

միավորումով: Բովանդակում է կրոնական, եկեղեցական, ազգային, մշակութային, դաստիարակչական նյութեր:

«Արարատ» («Ararat»), հասարակական-քաղաքական, գրական-գեղարվեստական եռամսյա հանդես: Լույս է տեսնում 1960-ից, Նյու Ջերսիում՝ անգլերեն: ՀԲԸՄ Ամերիկայի վարչության օրգան: Խմբագիրներ՝ Ջ. Անդրեասյան, Լ. Համալյան: Տպագրում է հայազգի անգլիագիր հեղինակների (Վիլյամ Մարոյան, Լևոն-Ջավեն Սյուրմելյան, Մարջրի Հուսեփյան և ուրիշներ) գործերը, ծանոթացնում Հայաստանի գրողների ստեղծագործություններին, հայ մշակութային կյանքի նորություններին: Հանդեսում տեղ գտած գործերը հաճախ մտնում են ԱՄՆ-ի «Տարվա լավագույն պատմվածքներ» հատորի մեջ:

«Արաքս», գրական-հասարակական, պատմագիտական, քաղաքական շաբաթաթերթ, ապա՝ ամսաթերթ: Ամերիկայի հայ հրատարակչական ընկերության պաշտոնաթերթ: Լույս է տեսել 1905–07-ին, Բոստոնում, ապա՝ Նյու Յորքում: Խմբագիր՝ Վ. Շահենի (Հ. Հակոբյան): Զարոգել է ազգային-ազատագրական պայքարի գաղափարներ, դատապարտել ազգամիջյան ընդհարումները Կովկասում, պարզաբանել դրանց շարժառիթները: Տպագրել է նյութեր արևմտահայ գաղառներից:

«Արեգակ», գրական շաբաթաթերթ: Լույս է տեսել 1888-ին, Ջերսի Սիթիում: Խմբագիր-հրատարակիչ՝ Հայկակ Էկինյան: ԱՄՆ-ի առաջին հայերեն պարբերականը: Տպագրել է նյութեր Արևմտյան Հայաստանի և հայկական գաղթավայրերի մասին, լուրեր ու թղթակցություններ ամերիկահայ համայնքի կյանքից: Հանդես է եկել բնաշխարհից հայերի արտագաղթի դեմ: Լույս է տեսել 12 համար:

«Արծվի Վասպուրական», միամսյա, ապա՝ երկամսյա հանդես: Ամերիկայի Վասպուրական միության հրատարակություն: Լույս է տեսել 1940-45-ին, Բոստոնում, 1951-67-ին՝ Ֆրեզնոյում: Խմբագիրներ՝ Ե. Սյրտիչյան, Ա. Հյուսյան, Մ. Տեր-Մարկոսյան, Ա. Ավետյան: Տպագրել է հոդվածներ Վասպուրականի պատմության, աշխարհագրության, կենցաղի, կրթական կյանքի վերաբերյալ: «Գրական մշակներ» բաժնում ներկայացրել է Վասպուրականի մշակութային և գրական գործիչներին, առանձին ստեղծագործություններ հրատարակել Վանի բարբառով: Հանդեսին աշխատակցել են Գարեգին Հովսեփյանը, Տիգրան Զիթունին, Կարապետ Սիտալը և ուրիշներ:

«Արմենիա», քաղաքական, գրական շաբաթաթերթ: Լույս է տեսել 1929-33-ին (ընդհատումներով), Լոս Անջելեսում: Տնօրեն-խմբագիր՝ Մ. Էլվան: Տպագրել է նյութեր հայ գաղթավայրերի կյանքից, միջազգային լուրեր, տեղեկություններ Հայաստանից:

«Արմենիկը Ամերիկըն Ալմանակս» («Armenian American Almanac», «Հայամերիկյան տարեգիրք»): Լույս է տեսնում 1985-ից, Գլենդեյլում՝ անգլերեն: Խմբագիր՝ Համո Վասիլյան: Իր տեսակի մեջ միակ այս հրատարակությունը տեղեկություններ է հաղորդում ԱՄՆ-ի հայկական հաստատությունների (եկեղեցիներ, դպրոցներ, միություններ, մամուլ, գրադարաններ ևն) մասին: Ունի մատենագիտական բաժին:

«Արմենիկըն Դաջեսթ» («Armenian Digest», «Հայկական բանբեր»), հայագիտական ամսագիր: Լույս է տեսել 1970-74-ին, Նյու Յորքում՝ անգլերեն: Հրատարակիչ-տնօրեն՝ Հ. Թանգյան (Նազարեան), խմբագիր՝ Զ. Օ'Բրայն: Ծանոթացրել է հայ գրականությանը, արվեստին ու պատմությանը, լուսաբանել սփյուռքի և Հայաստանի հասարակական կյանքը:

Տպագրել է հայագիտության, հայ ժողովրդի պատմության ու մշակութային արժեքների վերաբերյալ օտարազգի հեղինակների հոդվածներ, հայ գրողների երկերից թարգմանություններ:

«Արմինիլըն Ինթերնեշնալ Մեգազին» («Armenian International Magazine» - AIM, «Հայկական միջազգային ամսաթերթ»), քաղաքական, գիտական, գրական-գեղարվեստական պատկերազարդ ամսաթերթ: Լույս է տեսնում 1990-ից, Գլենդեյլում՝ անգլերեն (1991-92-ին՝ նաև հայերեն): Խմբագիրներ՝ Չառլզ Նազարյան, Սարի Հարությունյան-Ղազարյան, Թոնի Հալփին: Ներկայացնում է բազմաբնույթ վերլուծական հոդված-

AIM (ISSN 1050-3471) is published monthly (except for a combined (818) 246-7979, Fax: (818) 246-0088. Periodicals postage paid at Glendale, California. Second-class postage paid at New York, NY. Postmaster: Send address changes to AIM, P.O. Box 10

ներ, թղթակցություններ ամերիկահայ գաղութի, Հայաստանի և Արցախի կյանքից:

«Արմինիլըն Միրր-Սփեքթեյթթ» («The Armenian Mirror-Spectator», «Հայկական հայելի-հանդիսատես»), հասարակական-քաղաքական և մշակութային շաբաթաթերթ: Լույս է տեսնում 1932-ից, Բոստոնում՝ անգլերեն: ՌԱԿ-ի

Հյուսիսային Ամերիկայի շրջանային վարչության պաշտոնաթերթ: Խմբագիրներ՝ Պետրոս Նորհատ, Վ. Քելլի, Վ. Մամվելյան, Բարբառ Մերգերյան, Անի Գալաջյան: Լայն տեղ է հատկացնում միջազգային իրադարձություններին, սփյուռքահայ կյանքին, տպագրում է հայաստանյան լուրեր:

«Արմինիլըն Ռիվյու» («The Armenian Review», «Հայկական տեսություն»), հայագիտական, պատ-

մաքաղաքական ամսագիր: Լույս է տեսնում 1949-ից, Բոստոնում՝ անգլերեն: Խմբագիրներ՝ Ջեյմս Մանտալյան, Ջեյմս Թաշճյան, Թաթուլ Սոնենց-Փափազյան, ներկայումս՝ Հայկ Օշական: Տպագրում է հայագիտական, քաղաքական նյութեր, լուրեր Հայաստանի և հայ ժողովրդի մասին:

«Արմինիլըն Րիփորթըր» («The Armenian Reporter», «Հայկական լրա-

տու»), շաբաթաթերթ: Լույս է տեսնում 1954-ից, Նյու Յորքում՝ անգլերեն: Խմբագիր՝ Է. Պողոսյան: Ներկայացնում է լուրեր ամերիկահայ գաղութի, Հայաստանի և Արցախի կյանքից, հանդես գալիս խմբագրականներով:

«Արմինիլըն Ուիքլի» («The Armenian Weekly», «Հայկական շաբաթաթերթ»), շաբաթաթերթ: Լույս է տեսնում 1934-ից, Բոստոնում՝ անգլերեն: 1934-69-ին լույս է տեսել «Hairenik Weekly» («Հայրենիք շաբաթաթերթ») անունով: ՀՀԴ Ամերիկայի արևելյան շրջանի կենտրոնական կոմիտեի պաշտոնաթերթ: Խմբագիր՝ Վ. Հաբեշյան: Ամերիկաբնակ անգլիախոս հայ երիտասարդությանը հաղորդակից է դարձնում ՀՀԴ գաղափարախոսությանը, Հայ դատի խնդիրներին, հայ ժողովրդի հին ու նոր պատմությանը, մշակույթին: Առաջին անգամ այս թերթի էջերում է տպագրվել Վիլյամ Սարգսյանի անդրանիկ պատմվածքը:

«Արմինիզն Օբզերվեր» («The Armenian Observer», «Հայկական մեկնաբան»), անկախ շաբաթաթերթ: Լույս է տեսնում 1970-ից, Լոս Անջելեսում՝ անգլերեն: Խմբագիր՝ Օշին Քեշիշյան: Տպագրում է տեղեկատվական նյութեր, քաղաքական, ընկերային, տնտեսական հարցեր շոշափող հոդվածներ:

«Արմինիզն Ֆորում» («Armenian Forum», «Հայկական ֆորում»), լույս է տեսնում 1998-ից, սկզբում՝ Թբիլիսիում, այժմ՝ Փրինսթոնում՝ անգլերեն: Հրատարակիչ՝ Կոմիտաս ինստիտուտ: Խմբագիրներ՝ Վ. Լիմա, Ա.

թաթերթ): Լույս է տեսել 1903-ից, ԱՄՆ-ում (1903–1905-ին՝ Բոստոնում, 1906–17-ին՝ Փրովիդենսում, 1918–22-ին՝ Չիկագոյում, 1923–1973-ին՝ Նյու Յորքում, 1975-ից՝

Փարամուսում)՝ հայերեն և անգլերեն, 1998-ին (չորս համար)՝ Երևանում: ՄԴՀԿ Ամերիկայի շրջանակի պաշտոնաթերթ: Խմբագիրներ՝ Ստեփան Սապահ-Գյուլյան, Գ. Եղիկյան, Ա. Տեր-Վարդանյան, Բ. Վարազդատ, Հ. Թյուրապյան և ուրիշներ, Ա. Ճերենճյան (1981-ից): Տպագրել է նյութեր Հնչակյան կուսակցության և նրա ականավոր գործիչների մասին, հանդես եկել հանուն Հայ դատի արդարացի լուծման: Տեղեկություններ է հաղորդել ամերիկահայ գաղութի կյանքից, Հայաստանից:

«ԷՅՁԻԲԻՅՈՒՆ Նյուզ» («AGBU News Magazine», «ՀԲԸՄ լուրեր»), ամսագիր: Լույս է տեսնում 1991-ից, Մեդլ Բրուքում, ապա՝ Նյու Յորքում՝ անգլերեն: Խմբագիր՝ Լուիզ

Տպագրում է լեզվագիտական և հարակից ուսումնասիրությունների վերաբերյալ հոդվածներ:

«Լրաթեր», հասարակական-քաղաքական եռօրյա թերթ: Լույս է տեսնում 1938-ից, Նյու Յորքում, 1979-ից՝ Լոս Անջելեսում՝ հայերեն և անգլերեն: Ամերիկահայ առաջադիմական միության հրատարակություն: Խմբագիրներ՝ Պ. Մելյան, Մ. Մարտենց, Վ. Ղազարյան, Լ. Թաթևյան (1979-ից): Տպագրում է տեղեկատվություն, քաղաքական, ընկերային, տնտեսական, մշակութային հարցեր շոշափող հոդվածներ, նպաստում սփյուռք-հայրենիք կապերի զարգացմանը, ծանոթացնում Հայաստանի առօրյային:

«Լույս», հասարակական, մշակութային, գիտահանրամատչելի պարբերաթերթ: Լույս է տեսնում 1996-ից, Լոս Անջելեսում: Պատասխանատու՝ Ս. Բիրենիջյան: Ունի 14 բաժին («Մոլորակի հեքը», «Աշխարհի շուրջ», «Պատմության հիշողությունը», «Մշակույթ և գրողի ամբիոն» ևն):

«Ծիրանի գոտի», արվեստի և գրականության եռամսյա հանդես: Լույս է տեսել 1957–65-ին, Բոստոնում: Խմբագիր-հրատարակիչներ՝ Հ. Ավետիսյան, Մ. Վանեցյան: Մատարել է ամերիկահայ գաղութում մայրենի լեզվի, մշակույթի ու սովորույթների պահպանմանն ուղղված ջանքերին, նպաստել սփյուռք-հայրենիք կապերի ամրապնդմանը: Տպագրել է գրական-գեղարվեստական ստեղծագործություններ, ճանապարհորդական նոթեր, անդրադարձել Հայաստանի տնտեսությանը, գիտությանը, մշակութային կյանքի իրադարձություններին: Ունեցել է բացառիկ համարներ՝ նվիրված հայ մեծանուն գրողներին:

«Կալիֆոռնիա Կուրիեր» («The California Courier»), անկախ շաբաթաթերթ: Լույս է տեսնում 1958-ից, Ֆրեզնոյում (հրատարակիչ և խմբա-

Մարաֆյան: Տպագրում է գիտական հոդվածներ Հայաստանի, Արցախի, սփյուռքի արդի խնդիրների վերաբերյալ, ընդգրկում է արծարծվող հարցերի լայն շրջանակ՝ քաղաքական, տնտեսական, իրավագիտական թեմաներով:

«Գրամարտիկ», գրական, գիտական, հասարակական շաբաթաթերթ: Լույս է տեսել 1954–60-ին, Լոս Անջելեսում: Հրատարակիչ՝ Խմբագիր՝ Գ. Հարությունյան: Արծարծել է ազգապահպանության հարցեր, ուշադրություն հրավիրել կրթական, մշակութային, մարզական օջախների ստեղծման, ուժացման դեմ պայքարելու անհրաժեշտության վրա: Տպագրել է պատմըվածքներ, բանաստեղծություններ, երգիծական նյութեր, ուսումնասիրություններ այլ ժողովուրդների ազգային սովորույթների և ավանդույթների մասին, ընթերցողներին ծանոթացրել օտար լեզվով ստեղծագործող հայ գրողներին: Լայն տեղ է հատկացրել Կալիֆոռնիայում բնակվող հայերի կյանքին:

«Երիտասարդ Հայաստան», հասարակական-քաղաքական, տնտեսական ամսաթերթ (1903–73-ին՝ շաբա-

AGBU Magazine is published by the Central Board of the Armenian General Benevolent Union - 55 East 59th Street, New York, NY 10022-1112. Tel: 212 319-6363 - Fax: 212 319-4507/08. E-Mail: agbuny@aol.com. POSTMASTERS: Send address changes to above. Printed in U.S.A.

Մանուկյան-Սիմոն: Լուսաբանում է ՀԲԸՄ-ի և նրա կողմից հովանավորվող մշակութային, մարզական, բարեգործական միությունների և կրթական հաստատությունների գործունեությունը: Տպագրում է նյութեր հայ գաղթավայրերի մասին, տեղեկություններ Հայաստանից ու Արցախից:

«Էնյուրլ օֆ Արմինիզն Լինգուիստիկս» («Annual of Armenian Linguistics», «Հայկական լեզվաբանության ամենամյա»), հրատարակվում է 1979-ից, Քիվլենդում՝ անգլերեն: Խմբագիր՝ պրոֆ. Ջոն Գրեյպլին:

գիր՝ Ջորջ Մեյսըն), ապա՝ Գլենդելում՝ անգլերեն (հրատարակիչ և խմբագիր՝ Հարութ Սասունյան): Խմբագիր՝ Սերժ Սամոնյան: Պարունակում է տեղեկատվություն, քաղաքական, մշակութային, ընկերային ու տնտեսական հարցեր շոշափող հոդվածներ, լուսաբանում է ամերիկահայ համայնքի կյանքը, Հայաստանում և Արցախում տեղի ունեցող իրադարձությունները:

«Համայնապատկեր», գրական-մշակութային հանդես: Լույս է տեսնում 1999-ից, Լոս Անջելեսում: Խմբագիր՝ Սարո Գյոդակյան: Իր էջերում ներկայացնում է Հայաստանում և սփյուռքում տեղի ունեցող իրադարձությունները:

«Հայ բույժ», բժշկական եռամսյա հանդես: Լույս է տեսնում 1992-ից, Գլենդելում: Ունի խմբագրական կազմ՝ Ա. Տոնոյան, Հ. Այնթապյան, Հ. Սաղոյան, Վ. Ֆրանգյան: Տպագրում է առողջապահության հարցերին նվիրված հոդվածներ:

«Հայ կյանք» (“Armenian Life”), անկախ շաբաթաթերթ: Լույս է տեսնում 1985-ից, Գլենդելում՝ հայերեն և անգլերեն: Խմբագիր՝ Մ. Մատենճյան: Լուսաբանում է ամերիկահայության կյանքում, Հայաստանում ու Արցախում տեղի ունեցող իրադարձությունները, հրատարակում լուրեր, բանասիրական, կրոնական, գրական, տնտեսական, մարզական հոդվածներ:

«Հայ շարժում» (“Hye Sharzhoom” – “Armenian Action”), պարբերաթերթ: Հրատարակվում է 1979-ից, Ֆրեզնոյում՝ անգլերեն՝ Կալիֆոռնիայի նահանգային համալսարանի Հայագիտական ծրագրի և Հայ ուսանողական միության նախաձեռնությամբ: Խմբագիր՝ Մ. Թաթեոսյան: Անդրադառնում է ամերիկահայ ուսանողությանը հուզող խնդիրներին, տպագրում նրանց տեսակետները հայաստանյան իրադարձությունների մասին, լուսաբանում Հայ

ուսանողական միության գործունեությունը:

«Հայ սիրտ», գիտական, հասարակական, գրական և մանկական եռամսյա պարբերաթերթ: Լույս է տեսնում 1939-ից (1939–46-ին՝ «Հայ Կարմիր խաչ»), 1946–56-ին՝ «Հայ օգնության միություն»), Բոստոնում՝ հայերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն: Հայ օգնության միության կենտրոնական վարչության պաշտոնաթերթ: Խմբագիրներ՝ Ա. Բարսեղյան, Ար. Բարսեղյան, Ս. Տեստեկյուլ, Ս. Մխիթարյան, Ս. Համաստեղ, Գ. Թուրլյան, Ժ. Մխաթյան, Ա. Բալյան: Հրապարակում է ՀՕՄ-ի տեղեկագրերը, նյութեր միության մասնաճյուղերի գործունեության մասին: Անդրադառնում է երեխաների հայեցի դաստիարակության խնդիրներին, տպագրում բարոյախոսական, բժշկական բնույթի հոդվածներ: «Հայրենի լուրեր» խորագրով տեղեկություններ է հաղորդում Հայաստանի կյանքի տարբեր բնագավառների մասին:

«Հայաստանի կոչնակ», քաղաքական, տնտեսական, գրական-գեղարվեստական և կրոնաբարոյական ավետարանական շաբաթաթերթ (1960-ից՝ ամսաթերթ): Լույս է տեսել 1900–68-ին, Բոստոնում, Նյու Յորքում (1900–19-ին՝ «Կոչնակ», 1919–1920-ին՝ «Կոչնակ Հայաստանի»): Խմբագիրներ՝ Վահան Զյուրքյան, Վահե Հայկ, Անդրանիկ Պետիկյան: Տպագրել է հայապահպանման խնդիրներին նվիրված հոդվածներ, նպաստել հայրենիքի հետ սփյուռքահայության կապերի ամրապնդմանը: Ունեցել է իրավաբանական-օրենսդրական ծանոթությունների և խորհրդատվությունների բաժին:

«Հայկական հեռացանկ» (“Armenian Directory Yellow Pages”), տարեգիրք: Լույս է տեսնում 1980-ից, Գլենդելում՝ հայերեն և անգլերեն: Հրատարակիչ՝ Բ. Պերպերյան: Ընդգրկում է տեղեկություններ Կալիֆոռնիայի հայ գաղութի, ազգային

հաստատությունների (եկեղեցիներ, դպրոցներ, հասարակական կազմակերպություններ ևն) մասին:

«Հայրենիք», հասարակական-քաղաքական, գրական շաբաթաթերթ: Լույս է տեսնում 1899-ից, Նյու

«Հայրենիք»-ի առաջին համարում գետնոված խորհրդանշական պատկերը (1899)

Յորքում, 1900-ից՝ Բոստոնում, 1986-ից՝ Ուոքերթաունում: ՀՀԴ Ամերիկայի արևելյան շրջանի կենտրոնական կոմիտեի պաշտոնաթերթ: Հիմնադիր-խմբագիր՝ Թ. Չարշավճյան: Խմբագիրներ՝ Մ. Մինասյան, Ա. Վռամյան, Ն. Թաշճյան, Սիամանթո, Հ. Չազմազյան, Ս. Վրացյան, Մ. Օ-

զանյան, Ռ. Դարբինյան, Վ. Ահարոնյան, Գ. Տոնապետյան, Վ. Գաբազաշյան և ուրիշներ: Լուրեր է տպագրում միջազգային, քաղաքական, տնտեսական, մշակութային և մարզական կյանքի, Հայաստանում և սփյուռքում տեղի ունեցող իրադարձությունների վերաբերյալ: Լուսաբանում է ՀՀԴ-ի և նրա կողմից հովանավորվող մշակութային, մարզական ու բարեգործական միությունների գործունեությունը: Տպագրում է գրական-գեղարվեստական ստեղծագործություններ:

«Հայրենիք», հասարակական-քաղաքական, գրական-պատմամշակութային ամսագիր (1968-ից՝ ե-

ռամսյա): Լույս է տեսել 1922–70-ին, Բոստոնում: ՀՀԴ պաշտոնական պարբերական: Խմբագիրներ՝ Ռուբեն Դարբինյան, Մ. Թեղեղյան: Տպագրել է ՀՀԴ պաշտոնական նյութեր, հոդվածներ և հուշեր՝ նվիրված հայ ժողովրդի XIX–XX դդ. ազգային-

ազատագրական պայքարի, Հայկական հարցի, Հայոց ցեղասպանության, ՀՀԴ պատմության հարցերին: Լուսաբանել է սփյուռքի հասարակական-քաղաքական կյան-

քը: Ամսագրի հրապարակումների զգալի մասը հետագայում հրատարակվել է առանձին գրքերով:

«Հնչակ», հասարակական-քաղաքական ամսաթերթ, կիսամսյա, տասնօրյա թերթ: Լույս է տեսել 1877–1940-ին (սկզբում՝ Ժնևում, 1935-ից՝ Փրովիդենսում): Խմբագիրներ՝ Ավետիս Նազարբեկ, Ռուբեն Խանազատ, Գ. Կաֆյան, Ս. Հովյան, Ստեփան Սապահ-Գյուլյան և ուրիշներ: ՄԳՀԿ պաշտոնաթերթ: Հիմնական նպատակն էր հայ ժողովրդի ազգային-ազատագրական պայքարի, Արևմտյան Հայաստանի ազատագրման, Հնչակյան կուսակցության գաղափարների տարածումը: Ծավալուն տեղ է հատկացրել արևմտահայության տնտեսական և քաղաքական կացության լուսաբանմանը: Զարգել է բոլոր հայերին համախմբվել Հայաստանի շուրջ:

«Հռոմկլա», հայագիտական տարեգիրք: Լույս է տեսել 1982–85-ին, Լոս Անջելեսում՝ հայերեն և անգլերեն՝ Հյուսիսային Ամերիկայի Արևմտյան թեմի (Կիլիկյան) առաջնորդ Եփրեմ արք. Թապաքյանի նախաձեռնությամբ: Հրատարակված 4 հատորներն ընդգրկել են կրոնական, ազգային, բանասիրական հոդվածներ:

«Հուշարար–Միություն», տեղեկատու ամսաթերթ: Լույս է տեսնում 1963-ից, Նյու Յորքում: ՀԲԸՄ կենտ-

րոնական վարչության պաշտոնաթերթ: Ստեղծվել է «Միություն» և «Հուշարար» պարբերականների միավորումով: Խմբագիր՝ Ա. Փոլատյան (1961–90), 1990-ից՝ խմբագրական խորհուրդ: Լուսաբանում է սփյուռքահայ համայնքների մշակութային և կրթական կյանքի իրադարձությունները, ՀԲԸՄ մասնաճյուղերի գործունեությունը: Հրատարակում է ՀԲԸՄ ընդհանուր ժողովների արձանագրությունները: Տպագրել է Արշակ Զուպանյանի, Պողոս Նուբարի, Ֆրիտյոֆ Նանսենի, Ա. Կարագյոզյանի, Արամ Մանուկյանի նամակները, թղթակցությունները:

«Զայն հայրենյաց», գրական, քաղաքական շաբաթաթերթ: Լույս է տեսել 1899–1911-ին, Նյու Յորքում, Ուստրում, Բոստոնում (1908–11-ին՝ Կ. Պոլսում): Ամերիկայի հայ հրատարակչական ընկերության (1899–1900), Վերակազմյալ հնչակյան կու-

սակցության Ամերիկայի շրջանակի (1900–02, 1903–08), Հնչակյան կուսակցության Ամերիկայի նահանգային վարչության (1902–03) պաշտոնաթերթ: Խմբագիրներ՝ Վ. Ծահենի, Գարեգին Զիթյան, Սուրեն Պարթևյան, Մ. Սուրյան, Լևոն Լարենց: 1897–99-ին լույս է տեսել «Տիգրիս» անունով (խմբագիրներ՝ Հայկակ Էկինյան, Թ. Զարշաֆճյան): Ջատագովել է հայ քաղաքական հոսանքների համագործակցությունը, մերկացրել Թուրքիայի հայափախած քա-

ղաքականությունը, լուսաբանել արևմտահայության կացությունը օսմանյան «Սահմանադրության» վերահաստատումից հետո, ծանոթացրել Կովկասի հայերի կյանքին:

«Մասիս», գրական, հասարակական-քաղաքական շաբաթաթերթ: Լույս է տեսնում 1980-ից, Փասադենայում: ՄԳՀԿ արևմտյան Ամերիկայի պաշտոնաթերթ: Հիմնադիր-խմբագիր՝ Հակոբ Մաղրյան: Տպա-

գրում է տեղեկատվություն, քաղաքական, ընկերային, ազգային, մշակութային, մարզական հոդվածներ:

«Միություն», երկամսյա, ապա՝ ամսօրյա թերթ: Լույս է տեսել 1912–1961-ին (1912–27-ին՝ Կահիրեում, 1928–40-ին՝ Փարիզում, 1947–61-ին՝ Նյու Յորքում): ՀԲԸՄ պաշտոնաթերթ: 1963-ին «Միություն» և «Հուշարար» թերթերի միավորումով ստեղծվել է «Հուշարար–Միությունը»:

«Մշակ», քաղաքական, գրական թերթ: Լույս է տեսել 1925–57-ին, Ֆրեզնոյում՝ հայերեն, անգլերեն: Հիմնադիր-խմբագիր՝ Լևոն Լյուլեճյան: Լուսաբանել է սփյուռքի ազգային, կրթական, մշակութային կյանքը: «Հայաստան» խորագրի ներքո ծանոթացրել է Հայաստանի տնտեսության ու գիտության նորություններին: Աջակցել է ՀՕՄ-ի, ՀԲԸՄ-ի, ամերիկահայ հայրենակցական միությունների ձեռնարկներին՝ ի նպաստ Հայաստանի:

«Նավասարդ», գրական-մշակութային անկախ ամսաթերթ: Լույս է տեսնում 1982-ից, Գլենդելում՝ հայե-

րեն, անգլերեն: Խմբագիր՝ Արմեն Տոնոյան: Տպագրում է հայ գրականությանը և արվեստին վերաբերող հոդվածներ:

«**Նոր աշխարհ**», հասարակական-քաղաքական, գրական շաբաթաթերթ: Լույս է տեսել 1926–30-ին, Նյու Յորքում (շարունակությունն է «Պրոլետար» շաբաթաթերթի): ԱՄՆ-ի բանվորական (կոմունիստական) կուսակցության հայկական հատվածի օրգան: Խմբագիրներ՝ Պատրիկ Մելյան, Խ. Բյուսայան, Մ. Մարտենց: Լուսաբանել է կուսակցության գործունեությունը, գործադուլային շարժումներն ԱՄՆ-ում, ներկայացրել Հայաստանի տնտեսական, քաղաքական, մշակութային կյանքը: Գրական բաժնում տպագրել է սփյուռքահայ և հայրենի գրողների գործերը, հրապարակախոսական և բանասիրական նյութեր:

«**Նոր աշխարհ**» («The New World»), ազգային, գրական շաբաթաթերթ: Լույս է տեսել 1954–73-ին, Նյու Յորքում՝ հայերեն, անգլերեն: Խմբագիր՝ Ս. Թումայան: Չեզոք դիրքերից հանդես է եկել հայ ժողովրդի շահերի պաշտպանությամբ, լուսաբանել ամերիկահայ գաղութի մշակութային, եկեղեցական, կրթական, գրական կյանքը, ՀԲԸՄ-ի և հայրենակցական միությունների աշխատանքները, դատապարտել հայ ազգային-եկեղեցական միասնությանը խաթարող փորձերը: Խմբագրականներով և առանձին հոդվածներով բացահայտել է իմպերիալիստական տերությունների խափանիչ գործելակերպը Հայկական հարցի լուծման գործում: Ջատագովել է հայրենիք-սփյուռք կապերի հաստատումն ու ամրապնդումը, ներկայացրել տնտեսական, մշակութային, գրական ու գիտական նյութեր Հայաստանից ու սփյուռքից:

«**Նոր Արաբկիր**», տեղեկատու, ամերիկաբնակ արաբկիրցիների միության կենտրոնական վարչության, ապա՝ «Արաբկիր» միության կիսամյա պաշտոնաթերթ: Լույս է տեսել 1925–

1974-ին, միության նստավայրերում՝ Նյու Յորքում, Ֆիլադելֆիայում, Ուոթերթաունում, Բոստոնում: Խմբագիր՝ Գ. Գալստյան: Հրատարակել է միության տեղեկագրեր, պատգամավորական ժողովների արձանագրություններ, որոշումներ, բանաձևեր, Հայաստան այցելած սփյուռքահայ գործիչների տպավորություններ: Ծանոթացրել է Արաբկիրի պատմական անցյալին, արաբկիրցիների կենցաղին ու ավանդույթներին: Գրական բաժնում տպագրել է սփյուռքահայ գրողների և պատմաբանների գործեր:

«**Նոր գիր**», գրականության և արվեստի ամսագիր (1939-ից՝ եռամսյա հանդես): Լույս է տեսել 1936–54-ին, Նյու Յորքում: Խմբագիրներ՝ Անդրանիկ Անդրեասյան, Բենիամին Նուրիկյան: Ներկայացրել է հայ գրականությունն ու արվեստը, տպագրել Հայաստանի և սփյուռքի գրողների ստեղծագործություններ: Ունեցել է տեսական ուսումնասիրությունների բաժին: Առանձին համարներ նվիրել է Կոմիտասին, Հակոբ Օշականին, նկարիչ Ս. Խաչատուրյանին: Թարգմանաբար ներկայացրել է նաև լեզեր համաշխարհային գրականությունից:

«**Նոր Թոմարզա**», Թոմարզայի միացյալ ընկերության պաշտոնաթերթ: Լույս է տեսել 1931–40-ին, Սաուր Միլոքի և Ռեյսին քաղաքներում: Խմբագիր՝ Վ. Չալմենց: Նպատակն էր կապեր հաստատել տարբեր երկրներում բնակվող թոմարզացիների միջև: Լուսաբանել է միացյալ ընկերության, նրա մասնաճյուղերի գործունեությունը: Տպագրել է գրական գործեր, հայրենասիրական և թոմարզացիների պատմությանը վերաբերող հոդվածներ:

«**Նոր Խարբերդ**», համախարբերդցիական միության կենտրոնական գործադիր մարմնի տարեկան հանդես: Լույս է տեսել 1936-ին, 1954-ին, 1956-ին, Բոստոնում: Նպատակն էր համախմբել սփյուռքի խարբերդցիներին: Ծանոթացրել է միության մասնաճյուղերի գործունեությանը,

տպագրել վիճակագրական տվյալներ, ծանուցումներ, հայտարարություններ:

«**Նոր Կեսարիա**», ամսագիր: Լույս է տեսել 1934–37-ին, Նյու Յորքում: Կեսարիայի վերաշինաց միության, ապա՝ Նոր Կեսարիայի համագործակցության պաշտոնական հրատարակություն: Խմբագիր՝ Ա. Քաղցրունի: Լուսաբանել է միության և նրա մասնաճյուղերի գործունեությունը: Նյութեր է զետեղել պատմական Կեսարիայի և մերձակա հայաբնակ վայրերի ազգագրության, տեղագրության, կենցաղի ու սովորույթների վերաբերյալ: Ունեցել է գրական, բանասիրական և այլ բաժիններ:

«**Նոր կյանք**» («New Life»), անկախ շաբաթաթերթ: Լույս է տեսնում 1978-ից, Գլենդեյլում՝ հայերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն: Խմբագիրներ՝ Վ. Ճանսզյան, Ա. Չափարյան, Գ. Շենյան (1981-ից): Լուսաբանում է ամերիկահայ համայնքում, Հայաստանում ու Արցախում տեղի ունեցող իրադարձությունները, տպագրում բանասիրա-

կան, կրոնական, գրական, տնտեսական, մարզական հոդվածներ:

«**Նոր Հայաստան**», օրաթերթ: Լույս է տեսնում 1991-ից, Լոս Անջելեսում: Հրատարակիչ և խմբագիր՝ Վ. Վահանյան (Ճանսզյան): Հոդվածները և լուրերի մեկնաբանությունները վերաբերում են Հայաստանին, հայ քաղաքական կյանքին:

«**Նոր Մալաթիա**», տեղեկատու պարբերաթերթ: Լույս է տեսնում 1939-ից, Նյու Յորքում, Ֆիլադելֆիայում, Փոթաթերթում, 1975-ից՝ Ուստրում՝ հայերեն, անգլերեն: Մալաթիայի կրթա-

սիրաց ընկերության հրատարակություն: Լուսաբանում է ընկերության և նրա մասնաճյուղերի գործունեությունը: Տեղեկություններ է տպագրում Մալաթիայի պատմության, մալաթիացիների կենցաղի, ավանդույթների մասին:

«Նոր Մերաստիա», երկամյա թերթ: Լույս է տեսնում 1936-ից, Նյու Յորքում հայերեն, անգլերեն: Համասերաստահայ վերաշինաց միության պաշտոնաթերթ: Խմբագիրներ՝ Հ. Տաղավարյան, Մ. Պաճազյան, Գ. Ոսկանյան: Լուսաբանում է միության ու նրա մասնաճյուղերի գործունեությունը: Տպագրում է Հայաստանի տնտեսական ու մշակութային կյանքը լուսաբանող նյութեր, հայ և արտասահմանյան գրողների ստեղծագործություններ:

«Նոր սերունդ», գրական ամսաթերթ: Լույս է տեսել 1975-85-ին, Լոս Անջելեսում: Խմբագիր՝ Սոնիք Նալիբի: Լուսաբանել է նաև Հայաստանի ազատագրության հայ գաղտնի բանակի նպատակներն ու գործունեությունը:

«Նոր Տիգրանակերտ», պարբերական հանդես: Լույս է տեսել 1935-1940-ին, Նյու Յորքում: Տիգրանակերտի հայրենակցական միության հրատարակություն: Խմբագիր՝ Կ. Տապաղյան: Աջակցել է սփյուռքում և Հայաստանում բնակվող տիգրանակերտցիների միջև կապերի ամրապնդմանը: Լուսաբանել է միության մասնաճյուղերի գործունեությունը, համագործակցել ՀՕԿ-ի ընդհանուր վարչության հետ: Տպագրել է միության պատգամավորական ժողովների նյութերը, հանձնարարականներ, հանգանակությունների ցուցակներ:

«Նոր օր», քաղաքական, գրական եռօրյա թերթ: Լույս է տեսնում 1921-ից, Լոս Անջելեսում (1921-64-ին՝ Ֆրեզնոյում): 1921-22-ին հրատարակվել է «Նոր կյանք-Արոր» միացյալ խորագրով: ՌԱԿ-ի Ամերիկայի արևմտյան շրջանի պաշտոնաթերթ: Խմբագիրներ՝ Անդրանիկ Անդրեաս-

յան, Ն. Պերպերյան, Օշին Քեշիշյան, Ա. Տեովեթյան, Նուբար Ալիշյան, Վ. Մեմերճյան, Հ. Պողոսյան, Ս. Մինասյան: Լուսաբանում է հայկական կազմակերպությունների գործունեությունը, արժարժում ամերիկահայ համայնքի ազգային կյանքի

քաղաքական, մշակութային, կրթական և այլ ոլորտներին առնչվող խնդիրներ: Ունի գրական բաժին:

«Շինարար», հասարակական-քաղաքական պարբերաթերթ: Լույս է տեսել 1927-31-ին, Նյու Յորքում: ՀՕԿ-ի Ամերիկայի շրջանի կենտրոնական վարչության հրատարակություն: Ծանոթացրել է ՀՕԿ-երի ստեղծման շարժառիթներին, լուսաբանել դրանց գործունեությունը և դերը Հայաստանում ու սփյուռքում, անդրադարձել հայրենակցական միությունների ձեռնարկումներին: Տպագրել է հայ գրողների ստեղծագործություններ, հրապարակախոսական հոդվածներ:

«Պահակ», գրական, քաղաքական եռօրյա թերթ: Լույս է տեսել 1911-1921-ին, Բոստոնում (1912-15-ին՝ Փրովիդենսում): Վերակազմյալ հնչակյան կուսակցության Ամերիկայի շրջանակի պաշտոնաթերթ: Խմբագիրներ՝ Հրաչ Երվանդ, Ա. Տեր-Մարկոսյան, Վահան Բյուրքճյան, Երվանդ Մեսիայան: Անդրադարձել է Թուրքիայի ներքին և արտաքին քաղաքականությանը, բացահայտել պանիսլամիզմի նպատակները: 1921-ին միացել է «Ազգ»-ին և շարունակել հրատարակվել «Ազգ-Պահակ» անունով: 1921-ին լույս է ընծայել բացառիկ հրատարակություն (տարեգիրք)՝ գրական-բանասիրական, պատմագիտական բովանդակությամբ:

«Պայքար», հասարակական-քաղաքական, մշակութային ամսագիր:

«Ազգ-Պահակ» (1921-22) օրաթերթի շարունակությունը: Լույս է տեսել 1922-ից, Բոստոնում, 1995-98-ին՝ Երևանում: ՌԱԿ-ի պաշտոնաթերթ: Խմբագիրներ՝ Ա. Նազար, Երվանդ Մեսիայան, Հրաչ Երվանդ, Ա. Փոլատյան, Անդրանիկ Անդրեասյան, Ն. Պերպերյան, Գ. Քեռեյան, Հ. Կարապետյան (1995-ից): Լուսաբանել է ամերիկահայության և սփյուռքահայ այլ համայնքների ազգային, կրթական, մշակութային կյանքը: Անդրադարձել է միջազգային քաղաքական իրադարձություններին, նպաստել սփյուռք-հայրենիք կապերի ամրապնդմանը, լայն տեղ հատկացրել սփյուռքահայ և օտարերկրյա հասարակական գործիչների հայաստանյան տպավորություններին, տպագրել հայ և օտար հեղինակների գրական ստեղծագործություններից: Վերջին շրջանում հրապարակել է քաղաքական և տեսական հոդվածներ:

«Ջրոնը օֆ Արմինիան Սթադիս» («Journal of Armenian Studies», «Հայկական ուսումնասիրությունների հանդես»), հայագիտական եռամյա հրատարակություն: Կանոնավոր լույս է տեսնում 1985-ից (առաջին համարը լույս է տեսել 1975-ին), Բեյլմոնդում՝ անգլերեն: Հրատարակիչ՝ Հայագիտական ուսումնասիրությունների և հետազոտությունների ազգային ընկերակցություն (NAASR), խմբագիր՝ Բարբարա Մերկերյան: Տպագրում է տեղեկություններ NAASR-ի գործունեության և ծրագրերի մասին, հայ ժողովրդի պատմությանը, մշակույթին, լեզվին առնչվող հոդվածներ, անգլերեն հրատարակված աշխատությունների վերատպումներ, թարգմանություններ:

«Ջրոնը օֆ դը Սոսայթի ֆոր Արմինիան Սթադիս» («Journal of the Society for Armenian Studies», «Հայկական ուսումնասիրությունների ընկերակցության հանդես»), հայագիտական ամենամյա հրատարակություն: Լույս է տեսնում 1984-ից, անգլերեն: Հրատարակիչ՝ Հայկական ուսումնասիրու-

բյուրոների ընկերակցություն (SAS), խմբագիրներ՝ Ավետիս Սամճյան, Դենիս Փափազյան, ներկայումս՝ Ջոն Գրեյպլին: Տպագրում է հայ և օտար գիտնականների հայագիտական հոդվածները: Ընկերակցությունը նաև հրատարակում է կիսամյա տեղեկատու (SAS Newsletter), որի խմբագիրն է Բադլո Տեր-Մկրտչյանը:

«**Ռաֆթ. Ջրոնը օֆ Արմինիըն Փոեթրի Էնդ Բրիքիսիզմ**» («Raft. A Journal of Armenian Poetry and Criticism», «Լաստ. Հայկական չափածոյի և քննադատության հանդես»), գրական, գրականագիտական տարեգիրք: Լույս է տեսել 1987–1999-ին, Քլիվլենդում՝ հայերեն, անգլերեն: Խմբագիր՝ Վահե Օշական, տնօրեն՝ Ջոն Գրեյպլին: Լույս է ընծայել հայ բանաստեղծների գործեր (նաև անգլերեն թարգմանությամբ), գրաքննադատական և վերլուծական հոդվածներ: Հրատարակվել է 13 համար. դադարել է լույս տեսնել՝ Վ. Օշականի մահից հետո:

«**Սադայել**», երգիծական պարբերաբերք: Լույս է տեսել 1923–24-ին, Նյու Յորքում, 1926–29-ին՝ Յունիդըն Միքիում: Հրատարակիչ-խմբագիր՝ Տ. Վարժապետյան: Երգիծել է ամերիկահայ ազգային-հասարակական

կյանքի բացասական կողմերը, ծաղրել ազգային կուսակցությունների քաղաքական տեսակետները:

«**Վարազ**», պատմական, ազգագրական, գրական կիսամյա տեղեկատու հանդես: Լույս է տեսնում 1953-ից, Բոստոնում, ապա՝ Ֆրեզնոյում, 1980-ից՝ Գլենդելում՝ հայերեն, անգլերեն: Համավասպուրական հայրենակցական միության հրատարակություն: Խմբագիրներ՝ Գ. Ֆրոյան, Ա. Թերլեմեզյան, Վ. Փափազյան, Խ. Թյությունճյան, Վ. Ավետիսյան, Գ. Գրիգորյան, Շնորհունի, Հ. Մարգարյան (հայերեն բաժին), Լիլի Չուլջյան (անգլերեն բաժին): Ներկայումս խմբագրական կազմում են Հերոս Գաբրիելյանը, Վարդան Թովմասյանը, Սլրտիչ Մոսիկյանը: Լուսաբանում է հայրենակցական միության և նրա մասնաճյուղերի գործունեությունը, անդրադառնում սփյուռքի վասպուրականցիներին հուզող խնդիրներին: Տպագրում է Վասպուրականի, Մոկքի, Տարոնի տեղագրության, ազգագրության, բանահյուսության վերաբերյալ հոդվածներ: Ունի գրական-բանասիրական բաժին:

«**Վերածնություն**», հասարակական, գրական, տեսական ամսագիր: Լույս է տեսել 1918–20-ին, Բոստո-

նում: ՄԴՀԿ (ճախ բևի) Ամերիկայի շրջանի պաշտոնաբերք: Խմբագիր-հրատարակիչներ՝ Սիրվարդ (Ե. Գրիգորյան), Հ. Բարեջանյան: Լուսաբանել է ամերիկահայ համայնքի կյանքը: Ունեցել է գրական բաժին:

«**Փարոս**», անկախ երկշաբաթաբերք: Լույս է տեսնում 1984-ից, Լոս Անջելեսում: Հիմնադիր-խմբագիր՝ Սուրեն Բուրսայան: Ներկայացնում է նորություններ Հայաստանից, կալիֆոռնիահայ գաղութից, տպագրում բանասիրական, գրական, քաղաքական, հոգեբանական, բժշկական հոդվածներ:

«**Փյունիկ**», գրական-գեղարվեստական ամսաբերք: Ամերիկահայ հրատարակչական ընկերության պարբերական: Լույս է տեսել 1918–1920-ին, Բոստոնում: Խմբագրական կազմը՝ Շահան Նաթալի, Նշան Տեստեկյուլ, Ե. Երվանդ-Մելեքյան: Գրական բաժնում ներկայացրել է հայ և օտար գրականության նմուշներ:

«**Քաջ Նազար**», մասնավոր, անկախ, երգիծական ամսաբերք: Լույս է տեսնում 1970-ից, Լոս Անջելեսում՝ հայերեն, անգլերեն: Խմբագիր՝ Հովհաննես Բալայան: Բննադատում է հասարակական կյանքի բացասական երևույթները: Ունի ծաղրանկարներ:

Գրկ. Մուշեղ Եպիսկոպոս, Ամերիկահայ տարեցոյցը, Ա, Բ տարի, Բոստոն, 1912, 1913: Տխրունի Ա., Ամերիկահայ գաղթականություն, ԿՊ, 1916: Ճիգմեճյան Մ.Գ., Պատմություն ամերիկահայ քաղաքական կուսակցության (1890–1925), Ֆրեզնո, 1930: Ալպոյաճյան Ա.Ա., Պատմություն հայ գաղթականության, հ. 1, Կահիրե, 1941: Գալոյան Ս., Շիրակի հայերի զաղթը դեպի Ամերիկա, Լոս Անջելես, 1950: Աբրահամյան Մ.Գ., Համառոտ ուղեգիր հայ գաղթականների պատմության, հ.2, Ե., 1967: Մարտիրոսյան Լ., Ամերիկահայությունը երկ եւ այսօր, Բեյրութ, 1973: Ամերիկյան դեսպան Հենրի Մորգենթաուի հուշերը և հայկական եղեռնի զաղտնիքները, Ե., 1990: Դալլաքյան Կ., Հայ սփյուռքի պատմություն (համառոտ ակնարկ), Ե., 1998: Ավագյան Բ.Ռ., Ամերիկահայերի մասնակցությունը Երկրորդ աշխարհամարտին, ԼՀԳ, 1995, № 1: Նույնի, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների հայ գաղութի պատմությունը (Սկզբնավորումից մինչև 1924 թ.), Ե., 2000: Malcom V.M., The Armenians in America, Boston-Chicago, 1919; Mahakian Ch., History of the Armenians in California. A Thesis, California, 1935; The Armenians in Massachusetts, Boston, 1937; Tashjian J. H., The Armenians of the United States and Canada, Boston, 1947; Նույնի, The Armenian American in World War II, Boston, 1952; Our Boys. Armenian-American Veterans of World War II, N. Y., 1951; Atamian S., The Armenian Community, N.Y., 1955; Avakian A.S., The Armenians in America, Minneapolis, 1977; Immigrants and Religion in Urban America (ed. Miller R.M., Marzik T.O.), Philadelphia, 1977; Wertsman V., The Armenians in America. 1618–1976. A Chronology and Fact Book, N.Y., 1978; The Armenian Image in History and Literature (ed. Hovannisian R.), Malibu, 1981; Mirak R., Torn Between Two Lands. Armenians in America. 1890 to World War I, Cambridge, 1983; Նույնի, Armenians (Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups, ed. Thernstrom S.), Cambridge, 1983; Minasian Ed., The Armenian Community of California. The First One Hundred Years, Los Angeles, 1982; Megerdichian R., The Armenian Church in North America: Apostolic, Protestant and Catholic. A Geographical and Historical Survey. Society for Armenian Studies, Occasional Papers, № 2, Cambridge, 1983; Bakalian A., Armenian-Americans: From Being to Feeling Armenian, New Brunswick-London, 1993; Vassilian H., Armenian American Almanac, Glendale, 1995; Demirjian R.N., Triumph and Glory: Armenian World War II Heroes, Moraga, 1996; The Torch was Passed. The Centennial History of the Armenian Church of America (ed. Zakian Ch.), N.Y., 1998; Deranian H.M., Worcester is America. A Story of Worcester's Armenians: The Early Years, Worcester, 1998; Bulbulian B., The Fresno Armenians: History of a Diaspora Community, Fresno, 2000; Mesrobian A.S., "Like One Family." The Armenians of Syracuse, Ann Arbor, 2000.

Ուորինա Փիրումյան (ԱՄՆ), Բնարիկ Ավագյան